

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN

FACULTEIT SOCIALE WETENSCHAPPEN
DEPARTEMENT SOCIOLOGIE

KINDEREN VAN DE SCHEIDING

Een kwalitatief onderzoek naar de invloed van een
ouderlijke echtscheiding op adolescenten

Promotor : Prof. Dr. K. MATTHIJS
Assessoren: T. VANHOVE en I. BEUNCKENS
Verslaggever : Prof. Dr. J. BILLIET

VERHANDELING
aangeboden tot het verkrijgen van
de graad van Licentiaat in de
Sociologie
door
Veerle ROELANTS

academiejaar 2003-2004

INHOUD

Lijst van tabellen	4
Lijst van figuren	5
Voorwoord	6
Inleiding	8
Hoofdstuk 1: Literatuurstudie	10
1. Inleiding	10
2. Echtscheiding	11
2.1. Echtscheiding sociologisch omschreven	11
2.1.1. Echtscheiding als sociaal proces	11
2.1.2. Echtscheiding als extreme vorm van gezinsdesorganisatie	13
2.2. De evolutie van het aantal echtscheidingen in België	14
2.2.1. De cijfers	14
2.2.2. Op zoek naar mogelijke verklaringen	16
2.3. De betrokkenheid van kinderen	16
3. De invloed van de ouderlijke echtscheiding op kinderen	17
3.1. Twee stromingen binnen het sociaal - wetenschappelijk onderzoek: winst versus verlies	18
3.2. Omgangswijze tussen de ouders	20
3.3. Gevolgen voor de kinderen	21
3.3.1. Verschillende soorten gevolgen van de ouderlijke echtscheiding	22
3.3.1.1. Het ontwikkelen van probleemgedrag	22
3.3.1.2. Relatie met de ouders	23
3.3.1.3. Houding en opvattingen rond eigen liefdesrelaties	27
3.3.1.4. Het doorlopen van een crisisperiode	27
3.3.2. De adolescentieperiode	29
4. En na de echtscheiding...	30
4.1. Keuze tussen hoederecht en co-ouderschap	30
4.2. Hertrouw van de ouders	32
4.2.1. Cijfers	32
4.2.2. Gevolgen voor de kinderen	33

Hoofdstuk 2: Methodologie	35
1. Inleiding	35
2. Diepte-interviews	35
2.1. Algemeen	35
2.2. Opmerkingen met betrekking tot de diepte-interviews	36
3. Selectie van de respondenten	37
4. De onderzoekspopulatie	39
4.1. Kenmerken van de onderzoekspopulatie	39
4.2. Beschrijving van de respondenten	41
4.2.1. Wouter	41
4.2.2. An	41
4.2.3. Lore	42
4.2.4. Pieter	42
4.2.5. Hanna	42
4.2.6. Tom	43
4.2.7. Kaat	43
4.2.8. Lieve	43
4.2.9. Dirk	44
4.2.10. Karel	44
4.2.11. Marijke	45
4.2.12. Lotte	45
4.2.13. Sarah	46
4.2.14. Karolien	46
Hoofdstuk 3: Analyse	47
1. Inleiding	47
2. De adolescentieperiode	48
3. Een (on)verwachte echtscheiding voor het kind	49
3.1. De rol van de graad van openlijk conflict tussen de ouders vóór de scheiding	50
3.2. Echtscheiding als winst en/of verlies voor het kind	51
3.2.1. Winst	52
3.2.2. Verlies	55
4. Het procesmatige karakter van een echtscheiding	57

4.1. Op proef uit elkaar: een testscheiding	57
4.2. Omgangswijze van de ouders	59
4.3. De keuze tussen het hoederecht of het co-ouderschap	60
4.4. Een nieuwe relatie of een hertrouw	65
4.5. Reactie van familieleden	69
5. De gevolgen van een ouderlijke echtscheiding op het kind	71
5.1. Het ontwikkelen van probleemgedrag	72
5.2. Relatie met de ouders	75
5.3. Houding en opvattingen rond eigen liefdesrelaties	78
5.4. Het doorlopen van een crisisperiode	80
Besluit	83
Literatuurlijst	89
Bijlagen	93
1. Bijlage 1: De topiclijst	93
2. Bijlage 2: Overzicht van de interviews met de veertien respondenten	94

LIJST VAN TABELLEN

Tabel 1: Evolutie van het bruto echtscheidingscijfer in België, 1970-2002.	15
Tabel 2: Aantal huwelijken, naar type huwelijk, % (1993, 2002).	32
Tabel 3: Verdeling van de respondenten naargelang de mate waarin de echtscheiding onverwacht kwam.	49

LIJST VAN FIGUREN

Figuur 1: Vergelijking van de fasen van het echtscheidingsproces tussen ouders en kinderen.	12
Figuur 2: Overzicht van de respondentenselectie.	39
Figuur 3: Conceptueel model.	50

VOORWOORD

Graag wil ik van de gelegenheid gebruik maken om een aantal mensen te bedanken.

Allereerst professor K. Matthijs, mijn promotor. Niet alleen dank ik hem voor het opvolgen van mijn eindverhandeling, ook voor de boeiende colleges van de afgelopen vier jaar. Het zijn immers zijn uiteenzettingen die mijn interesse in het thesisonderwerp hebben aangewakkerd en de uiteindelijke doorslag hebben gegeven in de keuze ervan.

Ook mijn verslaggever, professor J. Billiet, wil ik hartelijk bedanken. Naast het nalezen van mijn thesis ben ik hem ook dankbaar voor de eerste stappen die hij mij heeft leren zetten in onder andere het kwalitatief onderzoek. De kennis die hij hieromtrent heeft doorgegeven, is goed van pas gekomen bij deze verhandeling.

Verder dank ik de heer T. Vanhove uitdrukkelijk. Hij zorgde voor een goede begeleiding van deze thesis. Het geven van tips, het aanwijzen van literatuur en het kritisch doorlezen van de tekst waren slechts enkele taken die hij op zich heeft genomen. Ook wil ik mevrouw I. Beunckens bedanken, die een deel van het kritisch nalezen van de thesis voor haar rekening nam.

Ik wil een speciale groep mensen bedanken: de veertien respondenten. Zonder hen was dit onderzoek natuurlijk nooit tot stand kunnen komen. Ondanks het feit dat het voor de meesten een moeilijke opgave was om over de echtscheiding van hun ouders te spreken, wilden ze toch de moeite doen om aan deze interviews deel te nemen.

Uiteraard wil ik mijn ouders in dit dankwoord vermelden. Ik ben hen dankbaar dat ze me de kans gaven deze studies aan te vatten en dat ze me hierin aanmoedigden. Kortom, dat ze me, ondanks de soms zware momenten, vier prachtige jaren hebben bezorgd. Daarnaast dank ik ook mijn meter, die meermaals zorgde dat ik het licht zag. Ook mijn zus Machteld en mevrouw C. Saelen wil ik bedanken voor de interesse die ze in mijn werk toonden. Daarnaast dank ik ook Pieter, mijn broer, en Veerle. De hulp bij computerperikelen kwam zeer goed van pas en de warme maaltijden waren lekker. Verder een grote dank aan Maarten die veel gezeur heeft verdragen en me altijd op de één of andere manier wist te motiveren.

Tot slot aan iedereen dank die voor ontspanning zorgde tijdens het maken van de thesis. Daarbij denk ik aan de mensen op het voetbalveld, die misschien wel merkten dat naarmate mijn thesis vorderde de bal verder vloog, en diegenen die elke week van de partij waren op de conditietraining. Ook mijn medezangers van het koor, waarmee ik alle stress van me af zong. Tenslotte alle mensen die voor humor zorgden en steun boden wanneer het wat tegen zat of me extra motiveerden wanneer het werk goed opschoot.

Iedereen bedankt!

INLEIDING

‘Ik wil er voor je zijn in goede en kwade dagen, in rijkdom en armoede, in ziekte en gezondheid; tot de dood ons scheidt’, zijn woorden die telkens vol overtuiging worden uitgesproken tijdens een huwelijkssluiting. Het huwelijk creëert namelijk als instituut in principe sterke sociale bindingen.

De realiteit toont ons momenteel echter een heel ander beeld. Sinds de jaren '60 van de vorige eeuw is er namelijk een gestadige stijging waarneembaar in het aantal echtscheidingen in België (Vanhove & Matthijs, 2002, p. 2). Steeds meer houden partners van bij de start van hun huwelijk rekening met het onzekere dat ook in hún relatie kan binnensluipen. In navolging van Beck, die de maatschappij als een risicosamenleving omschrijft, kan het huwelijk beschouwd worden als een berekend risico. Het huwelijk is met andere woorden niet altijd meer een institutie die stand houdt ‘tot de dood ons scheidt’ (Matthijs, 2000, p. 114).

Naar schatting zijn bij drie op vier echtscheidingen kinderen betrokken en dit betekent concreet voor het jaar 2000 dat er tussen de 20000 en 25000 kinderen geconfronteerd werden met een ouderlijke echtscheiding (Vanhove & Matthijs, 2002, p. 23). Het gaat hierbij dus om een omvangrijke groep die invloed ondervindt van de beslissing van hun ouders om uit elkaar te gaan.

Het is net aan deze invloed dat in het kader van deze eindverhandeling aandacht wordt geschonken. In een kwalitatief onderzoek dat hiertoe werd opgezet, wordt namelijk nagegaan welke ervaringen kinderen hebben met de echtscheiding van hun ouders en welke gevolgen ze hiervan ondervinden. Aan de hand van de analyse van diepte-interviews wordt getracht hierover een beeld te schetsen.

De doelgroep van dit onderzoek is bestaat uit hoogopgeleide mensen die 13 tot 18 jaar waren toen hun ouders uit elkaar gingen en op het moment van de bevraging minimum 18 jaar waren. De respondenten situeerden zich dus tijdens het echtscheidingproces in hun adolescentieperiode.

De vraag dringt zich op of het relevant is onderzoek te verrichten naar de invloed van echtscheiding op het kind. Zoals hoger vermeld worden er elk jaar veel kinderen geconfronteerd met een ouderlijke scheiding. Daarbij moet ook vermeld worden dat het aantal echtscheidingen de laatste 30 jaar met grote snelheid de hoogte

is ingeschoten. Echtscheiding wordt in de sociale wetenschappen dan ook beschouwd als een belangrijk sociaal-demografisch fenomeen. In deze context is het duidelijk dat onderzoek hiernaar alles behalve zinloos is. Zeker indien kinderen betrokken zijn bij een echtscheiding is het nuttig inzicht te verwerven in dit fenomeen. Het zijn vooral nieuwe inzichten die aan het licht kunnen komen, na het bestuderen van de onderzoeksresultaten, die belangrijk zijn. Er is echter al veel onderzoek opgezet rond echtscheiding. Is het dan nog wel nodig om hierin tijd en energie te steken? Het antwoord hierop is positief. Enerzijds komen de bestaande onderzoeksgegevens meer dan eens van onderzoek dat in het buitenland is uitgevoerd. Zo mogen resultaten die gelden voor de Amerikaanse samenleving niet zomaar als waar worden bevonden in onze samenleving. Verschillen in onder meer gezinswaarden, wetgeving en omgangswijzen tussen mensen kunnen andere onderzoeksresultaten opleveren voor twee samenlevingen. Anderzijds moet worden opgemerkt dat de echtscheidingsthematiek voortdurend onderhevig is aan een evolutie. Daar waar bijvoorbeeld een echtscheiding in het traditioneel westers gezinstype van de jaren '50 als taboe werd aanzien, is het in het moderne gezinstype een conflictoplossend alternatief dat steeds meer sociaal aanvaard is (Amato, 2000, p. 1269). Deze evolutie kan invloed uitoefenen op de gevolgen van een ouderlijke scheiding op de kinderen. Vandaar dat dit eigen onderzoek wetenschappelijk relevant is en nieuwe inzichten kan opleveren.

Allereerst wordt in deze verhandeling een overzicht gegeven van de bestaande literatuur met betrekking tot de invloed van een ouderlijke echtscheiding op het kind. De methodologie beslaat het tweede hoofdstuk, waarbij dieper wordt ingegaan op de gebruikte onderzoeksmethode en de respondenten. In het derde hoofdstuk worden de interviews grondig geanalyseerd. Hierbij worden de belangrijkste onderzoeksresultaten uitvoerig becommentarieerd. Tenslotte wordt deze verhandeling besloten met een beknopte synthese van de resultaten van het eigen onderzoek, een aantal kritische opmerkingen en tot slot een aanzet en suggestie voor verder onderzoek.

HOOFDSTUK 1: LITERATUURSTUDIE

1. Inleiding

In het eerste hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de bestaande literatuur rond echtscheiding en van de invloed van een ouderlijke scheiding op kinderen.

In de eerste paragraaf wordt aandacht besteed aan de echtscheiding in het algemeen. Daarin wordt vooreerst nagegaan wat een echtscheiding inhoudt. Twee invalshoeken worden daarbij belicht: echtscheiding als een sociaal proces en echtscheiding als een extreme vorm van gezinsdesorganisatie. Ten tweede wordt even stilgestaan bij de evolutie van het aantal echtscheidingen in België. Niet alleen wordt een overzicht gegeven van het cijfermateriaal hierrond; ook wordt er gezocht naar mogelijke verklaringen van de evoluties. Ten derde wordt bekeken hoeveel kinderen jaarlijks bij een ouderlijke scheiding betrokken zijn.

In de tweede paragraaf wordt nagegaan wat de invloed is van een ouderlijke echtscheiding op de kinderen. Eerst wordt stilgestaan bij de denkpijlers die zich ontwikkeld hebben binnen het wetenschappelijk onderzoek, namelijk de conservatieve en de liberale. Daaruit komt naar voren dat vooral de omgangswijze tussen de ouders een essentieel element is bij de verwerking van het gebeuren door het kind. Aan dit aspect wordt vooral in punt twee aandacht geschonken. Als derde punt komen de gevolgen voor de kinderen aan bod. Hierbij worden vier soorten gevolgen overlopen, namelijk het ontwikkelen van probleemgedrag, de invloed op de ouder-kindrelatie, de houding tegenover eigen liefdesrelaties en het al dan niet doormaken van een crisisperiode. Daarna wordt even stil gestaan bij de adolescentieperiode, vermits dit de specifieke leeftijdscategorie is voor de onderzoekspopulatie in het eigen onderzoek.

In de derde en laatste paragraaf van dit hoofdstuk, wordt besproken wat een echtscheiding nadien nog met zich meebrengt. Meer specifiek wordt eerst stilgestaan bij de keuze tussen hoederecht en co-ouderschap en vervolgens bij de hertrouw van de ouder(s). Bij dit laatste wordt een overzicht gegeven van het cijfermateriaal en daarna worden de gevolgen voor de kinderen belicht.

2. Echtscheiding

2.1. Echtscheiding sociologisch omschreven

Een echtscheiding vindt plaats wanneer een huwelijk ontbonden wordt door een rechterlijk vonnis. Binnen de sociologie zijn verschillende opvattingen terug te vinden rond de echtscheiding. Hieronder worden er twee behandeld, namelijk echtscheiding als sociaal proces en echtscheiding als extreme vorm van gezinsdesorganisatie.

2.1.1. Echtscheiding als sociaal proces

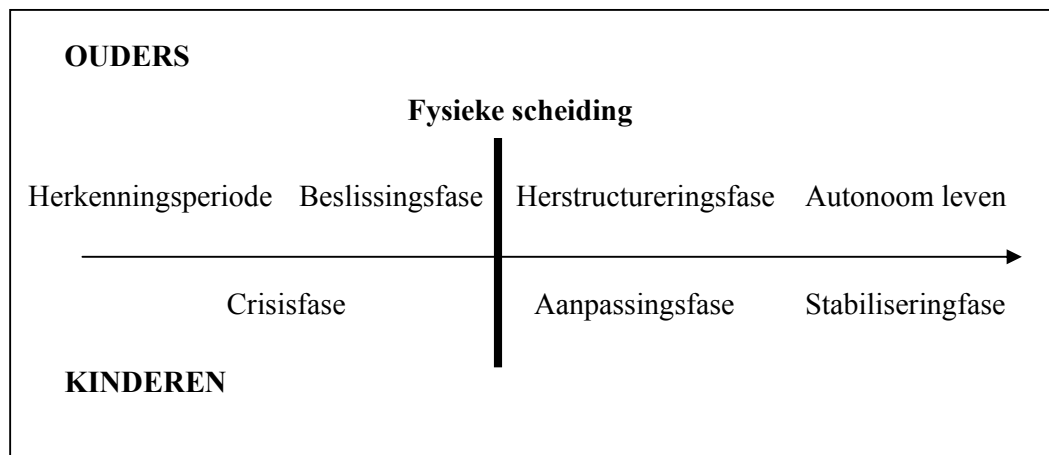
Echtscheiding kan opgevat worden als een sociaal proces dat staps- of fasegewijs evolueert. Het is geen beslissing die genomen wordt op één bepaald moment. Zowel het begin- als het eindpunt zijn moeilijk te bepalen. Het proces begint bijvoorbeeld niet wanneer beide partners daadwerkelijk elk hun eigen weg gaan. Dit is ook niet het eindpunt. Zo kan de vraag gesteld worden of het proces van een echtscheiding ooit definitief is afgelopen (Matthijs, 1990). Teyber (1991, p. 13) vat het als volgt samen:

Echtscheiding wordt vaak ten onrechte beschouwd als een scherp omlijnde, afsluitende gebeurtenis die eindigt wanneer de rechter de hamer laat neerkomen. Maar ouders die gaan scheiden, zullen wel merken dat de scheiding slechts één fase is in een reeks van overgangen in het gezin.

Voor ouders begint volgens Heireman het echtscheidingsproces als één van beide partners een scheiding overweegt en loopt het ten einde als beide partners een relatief stabiel en autonoom leven hebben opgebouwd. Ook al is elke echtscheiding verschillend, toch zijn er in dit proces gemeenschappelijke fasen te herkennen: de herkenningperiode vóór de beslissing, de beslissingsfase, het moment van de fysieke scheiding, de herstructureringsfase en het nieuw autonoom leven (Heireman, 1983, pp. 53-87; Heurckmans, 1991, p. 2).

Er mag echter niet uit het oog verloren worden dat echtscheiding niet enkel een huwelijksontbinding is, maar ook een gezinsontbinding. Vandaar dat ook de kinderen een belangrijke rol spelen in het gebeuren. Uit onderzoek blijkt immers dat kinderen actief het echtscheidingsproces mee construeren (Matthijs, 1990, p. 131). Het is dan ook niet verwonderlijk dat de kinderen eveneens dit hele proces doorlopen. Dit gebeurt via drie fasen, namelijk de crisisfase, de aanpassingsfase en de stabiliseringfase (Massa, 1991, p. 6). De eerste fase situeert zich van de aanloop tot en met de eigenlijke scheiding. Tijdens de aanpassingsfase gaat het kind op zoek naar een nieuw evenwicht in zijn/haar leven. De nieuwe relaties en leefvormen krijgen tenslotte een meer vaststaand karakter in de stabiliseringfase (De Man, 1990, pp. 3-4).

Wanneer de verschillende fasen van een echtscheiding voor enerzijds de ouders en anderzijds de kinderen naast elkaar worden gelegd, is het opvallend dat deze fasen ongeveer gelijklopend zijn, maar dat ze anders benoemd worden. Figuur 1 is hiervan een schematische weergave.

Figuur 1: Vergelijking van de fasen van het echtscheidingsproces tussen ouders en kinderen.

Toch kunnen er vraagtekens geplaatst worden bij de stabiliseringfase van het kind. Een echtscheiding is namelijk geen terminale of geïsoleerde gebeurtenis; het gaat om een dynamisch proces. Voor kinderen betekent dit concreet dat ze na een echtscheiding geconfronteerd kunnen worden met zeer verschillende types van huishoudens. Hoewel sommige kinderen na een ouderlijke scheiding hun verdere

kindertijd doorbrengen in een éénoudergezin, zijn er ook kinderen die te maken krijgen met wisselende gezinsvormen. Zo moeten ze bijvoorbeeld de nieuwe partner van de ouder(s) leren kennen, omgaan met de hertrouw van de ouder(s) en kennismaken met de kinderen van die nieuwe partners (Matthijs, 1990, p. 98). De vraag blijft dan of deze leefvormen waarin het kind terecht komt, een meer vaststaand karakter krijgen.

2.1.2. Echtscheiding als extreme vorm van gezinsdesorganisatie

Volgens de omschrijving van Leslie (1976, p. 15) bestaat het nucleaire gezin uit een groep van minstens twee personen van een verschillend geslacht, levend in een sociaal goedgekeurde relatie, met hun eventuele kinderen. Het gezin is dus een institutie waarin menselijke wezens worden grootgebracht en gevormd tot individuen.

Het gezin kan opgevat worden als een sociaal systeem waarbij het geheel is samengesteld uit onderling afhankelijke elementen. Deze elementen, de gezinsleden, beïnvloeden via communicatie en gedrag de andere elementen. Daarnaast worden ze op hun beurt zelf beïnvloed door die andere elementen. Er wordt dus gesproken van een interdependentie tussen de gezinsleden. Op deze manier ontwikkelen ze gedeelde gedragspatronen door opvattingen en gewoonten op te nemen in het systeem. Het creëert met andere woorden een gevoel van verbondenheid binnen het gezinssysteem. Dit gevoel houdt de leden samen en zorgt ervoor dat ze zich ‘thuis voelen’ binnen de familie (Robinson, 1991, p. 29).

De hoeksteen bij het analyseren van het gezin als een systeem, is het concept ‘emotionele gehechtheid’. Binnen het familiesysteem zorgen allerlei kleine mechanismen ervoor dat er een evenwicht ontstaat in de emotionele wisselwerking tussen de leden. Een concreet voorbeeld van die emotionele wisselwerking is de relatie tussen beide partners (Robinson, 1991, p. 156). Wanneer er echter een onevenwicht ontstaat in die wisselwerking, bestaat de kans dat gezinsdesorganisatie de kop opsteekt.

In een gezin waar desorganisatie optreedt, brokkelt de gehechtheid en eenheid af. Daar waar eerder een gedeeld gedragspatroon bestond, zorgt de desorganisatie

ervoor dat er differentiatie ontstaat tussen de gezinsleden qua houdingen, opvattingen en interesses. Gezinsdesorganisatie kan zich gedeeltelijk of volledig voltrekken, waardoor de graad van desorganisatie dus sterk kan variëren (Mowrer, 1972, p. 131).

Een echtscheiding bevindt zich op het uiterste van het continuüm van gezinsdesorganisatie. Echtscheiding is namelijk de meest extreme vorm van desorganisatie binnen het gezin. Bij dit laatste zijn echter kritische opmerkingen te maken. Binnen het onderzoek rond echtscheiding heeft er zich namelijk een liberale stroming ontwikkeld die lijnrecht staat tegenover de idee dat echtscheiding een extreme vorm van gezinsdesorganisatie inhoudt. De liberale gedachtegang gaat er immers van uit dat de desorganisatie binnen het gezin kan verholpen worden via echtscheiding om zo weer stabiliteit te creëren. Hierop wordt later dieper ingegaan.¹

2.2. De evolutie van het aantal echtscheidingen in België

2.2.1. De cijfers

In de jaren '50 van de vorige eeuw werd een echtscheiding in het traditioneel westers gezinstype als een taboe beschouwd. Daarin kwam geleidelijk aan verandering en sinds 1960 is het aantal echtscheidingen gestadig toegenomen. Om dit te staven, wordt concreet cijfermateriaal overlopen.

Tabel 1 geeft een overzicht van de evolutie in het bruto echtscheidingscijfer in België. Dit bruto echtscheidingscijfer geeft weer hoeveel echtscheidingen er plaats vinden op een bepaald grondgebied per 1000 inwoners. Het voordeel van het aantal scheidingen te koppelen aan het aantal inwoners is dat er rekening wordt gehouden met de veranderingen in het bevolkingsaantal.

¹ cfr. Hoofdstuk 1; 3.1.

Tabel 1: Evolutie van het bruto echtscheidingscijfer in België, 1970-2002.

Jaar	Aantal /1 000 inwoners	Jaar	Aantal /1 000 inwoners
1970	0,663	1987	1,997
1971	0,724	1988	2,096
1972	0,805	1989	2,036
1973	0,854	1990	2,034
1974	1,035	1991	2,080
1975	1,119	1992	2,211
1976	1,289	1993	2,139
1977	1,308	1994	2,176
1978	1,375	1995	3,449
1979	1,358	1996	2,793
1980	1,468	1997	2,624
1981	1,555	1998	2,595
1982	1,623	1999	2,581
1983	1,738	2000	2,631
1984	1,891	2001	2,843
1985	1,870	2002	2,970*
1986	1,863	2003	3,030*

Bron: Vanhove & Matthijs, 2002, p. 5.

* NIS bevolkingsstatistieken, 1998-2004.

Uit de tabel zijn twee belangrijke evoluties op te merken. Ten eerste is er tussen 1970 en 2002 een gestadige stijging waarneembaar, wat het aantal echtscheidingen per 1000 inwoners betreft. In 1970 waren er 0,663 echtscheidingen per 1000 inwoners, terwijl dat er in 2003 is meer dan 3 waren. Ten tweede wordt er een opvallende stijging opgemerkt in 1995. In dat jaar bedroeg het relatieve echtscheidingsaantal 3,449; een cijfer dat tot nu toe niet meer geëvenaard werd. Deze explosie van het aantal echtscheidingen kan toegeschreven worden aan het van kracht worden van de nieuwe echtscheidingswetgeving in België. Op 30 juni 1994 ging de wet van kracht waardoor de procedure voor echtscheiding met onderlinge toestemming werd ingekort tot ongeveer zes maanden (in plaats van 18 maanden). Vele mensen hebben gewacht op deze nieuwe wetgeving, waardoor de cijfers van 1995, en in mindere mate ook die van de jaren erop, gevoelig stegen (Vanhove & Matthijs, 2002, pp. 3-6; Ministerie van Economische Zaken, 1998/2004).

Een tweede voordeel van het bruto echtscheidingscijfer is dat het een vergelijking mogelijk maakt met andere landen. Opvallend is dat alle landen van de Europese Unie een stijgend echtscheidingsaantal kennen sinds 1960. Toch verschilt deze stijging naargelang het land. De hoogste cijfers zijn terug te vinden in de meest

noordelijke landen van de Unie. Zowel in 1995 als in 2001 stond België bovenaan met het grootste aantal echtscheidingen per 1000 inwoners, namelijk 3,449 en 2,843. Hoewel België zeer hoog scoort, liggen de cijfers van Amerika en Rusland veel hoger, met respectievelijk 4,1 en 4,3 (Vanhove & Matthijs, 2002, pp. 6-7).

2.2.2. Op zoek naar mogelijke verklaringen

In de literatuur worden verschillende mogelijke verklaringen aangehaald voor de stijging van het aantal echtscheidingen tijdens de laatste decennia. Een vergrote economische onafhankelijkheid van de vrouw, de versoepeling van de wetgeving rond echtscheiding, bredere verwachtingen met betrekking tot de persoonlijke ontwikkelingen binnen het huwelijk en het meer sociaal aanvaard zijn van echtscheiding worden hierbij naar voren geschoven (Amato, 2000, p. 1269). De mogelijkheid dat er zich een daling heeft voorgedaan in de kwaliteit van het huwelijk zelf, moet ook in overweging genomen worden. Onderzoek heeft namelijk uitgewezen dat het percentage respondenten dat hun huwelijk beschrijft als ‘zeer gelukkig’ gestadig daalde tussen 1973 en 1988. Een laatste verklaring voor het stijgend aantal echtscheidingen kan gevonden worden in het fenomeen van ‘individualisering’. De laatste decennia heeft de verspreiding van de individualisering zich zo snel voltrokken, dat mensen steeds minder betrokken raken bij allerlei instituties, waaronder dus ook het huwelijk. Hoe minder de partners zich betrokken voelen bij hun huwelijk, hoe minder energie er wordt gestoken in het oplossen van conflicten. Hierdoor mondt de relatie mogelijk sneller uit in een echtscheiding (Amato & Rogers, 1999, p.70).

2.3. De betrokkenheid van kinderen

Met de voorgaande gegevens in het achterhoofd kan de vraag gesteld worden hoeveel kinderen betrokken zijn bij een ouderlijke scheiding. Informatie hierrond is vooral in Amerikaans onderzoek terug te vinden. Over de Belgische situatie is veel minder geweten. Zo heeft het Nationaal Instituut voor de Statistiek (NIS) geen

gegevens omtrent het aantal kinderen dat betrokken is bij een scheiding. Gezien de verschillen tussen beide maatschappijen qua huwelijks-, echtscheidings- en hertrouwcijfers, mogen de Amerikaanse inzichten niet zomaar als waar worden aangenomen voor de Belgische samenleving. Toch kunnen de resultaten een zekere richting aangeven voor wat de situatie bij ons betreft (Matthijs, 1990, p. 98). Vandaar dat hier even bij de Amerikaanse gegevens wordt stilgestaan.

Het jaar 1960 kan in de Amerikaanse samenleving als een trendbreuk beschouwd worden op het vlak van echtscheidingen. Vanaf dat moment neemt het percentage kinderen dat met een ouderlijke echtscheiding geconfronteerd wordt sterk toe. Volgens schattingen van Glick zullen ongeveer 45% van de kinderen die geboren zijn tussen 1975 en 1980 tijdens een bepaalde tijdspanne vóór hun achttiende verjaardag in een éénoudergezin leven. Dit zal in de meeste gevallen het gevolg zijn van echtscheiding (Matthijs, 1990, pp. 98-99).

Wat België betreft wordt er geraamd dat in twee van de drie echtscheidingen kinderen betrokken zijn en dat per gescheiden koppel het gemiddeld aantal kinderen ongeveer gelijk is aan één. Hieruit kan berekend worden dat ongeveer 10000 kinderen in 1980 geconfronteerd zijn met een ouderlijke scheiding. In het jaar 2000 verdubbelde dit aantal, met ramingen van 20000 tot 25000 kinderen (Matthijs, 1990, p. 100; Vanhove & Matthijs, 2002, pp. 22-23).

3. De invloed van de ouderlijke echtscheiding op kinderen

Alvorens een overzicht te geven van de stand van zaken in het bestaand onderzoek, moet worden opgemerkt dat er in het algemeen tijdens de tweede helft van de jaren '80, met uitzondering van Amerika, zeer weinig geweten was over het effect van scheiding op kinderen. Het is dan ook in deze periode dat een nieuwe reeks van onderzoeken werd opgezet (Mitchell, 1985, p. 1).

Deze paragraaf behandelt de belangrijkste resultaten van deze onderzoeken in drie delen. Eerst wordt aandacht geschonken aan de twee denkstromen die het debat rond de invloed van echtscheiding op kinderen bepalen, namelijk de conservatieve en de liberale visie. Daarna wordt ingegaan op de drie verschillende omgangswijzen die de ouders kunnen hanteren tijdens de hele echtscheidingsperiode. Als derde

onderdeel worden de vier mogelijke gevolgen van een ouderlijke scheiding voor de kinderen besproken, met een specifieke toespitsing op de adolescentieperiode.

3.1. Twee stromingen binnen het sociaal - wetenschappelijk onderzoek: winst versus verlies

Globaal genomen hebben er zich twee grote denkstromen ontwikkeld in verband met het effect van een ouderlijke scheiding op het aanpassingsvermogen van het kind.

Enerzijds is er de *conservatieve denkpiste*: het stuklopen van een huwelijk heeft enkel negatieve gevolgen voor het kind. Er wordt van uitgegaan dat het tweoudergezin de basisinstelling van de samenleving is. Kenmerkend hiervoor is de stabiliteit en veiligheid van het gezinsleven waarin een kind zich ten volle kan ontwikkelen. Een éénooudergezin daarentegen brengt vele sociale problemen met zich mee, waaronder armoede, geweld en slechtere schoolprestaties.

Bij deze denkstroom speelt de graad van conflict (tijdens het echtscheidingsproces) dan ook geen enkele rol: echtscheiding heeft, onafhankelijk van de hoeveelheid conflict waaraan het kind wordt blootgesteld, altijd uitsluitend negatieve gevolgen voor de ontwikkeling. Kort samengevat komt het erop neer dat echtscheiding altijd een verlies inhoudt voor het kind (Amato, 2000, p. 1270).

Verskillende vormen van verlies kunnen de kop opsteken. Het kind verliest een ouder als het vast inwoont bij één van beide ouders, waardoor contact met de andere ouder vervaagt. Maar het kind kan ook beide ouders verliezen. Dit is het geval wanneer de ouders emotioneel te veel in beslag zijn genomen door hun eigen problemen, ze geen tijd meer vrijmaken voor het kind of constant ruzie maken. Verder verliest het kind een deel van zichzelf doordat het dat deel van de ouder verliest waar het van houdt en, vooral, doordat het kind het verinnerlijkte beeld van de liefde tussen de ouders kwijtraakt. Daarnaast verliest het zijn zelfvertrouwen en zijn basisvertrouwen in de wereld. Want deze wereld is plots niet meer zo zorgeloos als het vroeger wel leek. Vervolgens kan het kind zijn positie in de familie verliezen. Het gebeurt namelijk vaak dat het kind verschillende familieleden niet meer ziet, zoals de moeder en vader van de ouder die vertrokken is en soms zelfs broers en zussen. Tenslotte verliest het kind een voorbeeld, met name de ouderlijke relatie als

voorbeeld voor het aanknopen van een eigen relatie later (Smulders-Groenhuijsen, 2002, pp. 57-62). Op dit laatste punt wordt later in dit betoog verder ingegaan.

Anderzijds is er de *liberale denkpiste* die een heel andere redenering opbouwt. Hierbij wordt de ontwikkeling van het kind losgekoppeld van de gezinsstructuur waarin het opgroeit. Echtscheiding vormt dus voor het kind een soort van tweede kans op geluk en een ontsnapping uit een disfunctionele thuisomgeving (Amato, 2000, p. 1270).

In deze liberale visie krijgt de graad van conflict tussen de ouders een centrale plaats toebedeeld. Uit onderzoek van Amato blijkt namelijk dat een echtscheiding van de ouders het welzijn van het kind verhoogt, indien hierdoor het conflict tussen de ouders vermindert (Amato, 1993, p. 35). Kinderen ondervinden van de aanhoudende ruzies enkel nadelen. Een scheiding kan dan als een bevrijding beschouwd worden. De overgang naar een rustiger éénoudergezin heeft op deze wijze positieve gevolgen. Vermits veel conflict verantwoordelijk wordt geacht voor een lager welzijn van het kind, is het hier niet ongepast om de scheiding als ‘winst’ te zien. Dit perspectief geeft dus aan dat kinderen uit een éénoudergezin, waar de scheiding al achter de rug is, een hogere graad van welzijn kennen dan kinderen uit een intacte familie met veel ruzie (Amato, 1993, p. 30).

Het omgekeerde is echter ook waar. Kinderen die opgroeien in een gezin waar het conflict niet groot is maar waar de ouders toch scheiden, zien de echtscheiding als een onverwachte, oncontroleerbare gebeurtenis. Hierbij is de scheiding een uiterst stresserende gebeurtenis voor het kind. In dit geval wordt er dan toch ook van verlies gesproken (Booth & Amato, 2001, p. 199).

Uit dit alles komt zeer sterk naar voren dat het belangrijk is om de nodige nuanceringsen te maken. Matthijs (1990, p. 97) omschrijft het als volgt:

Voor sommige kinderen is scheiding inderdaad het begin van een helse spiraal van over en weer geloop en onzekerheid. Voor anderen daarentegen is het precies het einde van stresserende huishoudelijke spanning.

De vraag dringt zich dus op welke gezinssituatie tot het grootste verlies leidt voor een kind. Met andere woorden: is een intact gezin waar een hoge graad van conflict heerst, positiever of negatiever voor het kind dan een gezin waar zich

evenveel conflict voordoet maar waar de ouders wel beslissen om te scheiden? In de literatuur wordt meermaals aangehaald dat in deze situatie een echtscheiding meestal beter is voor het kind. Hierbij treedt de liberale gedachtegang van winst op de voorgrond. Toch zijn niet alle onderzoekers het hiermee eens. Onder andere Cherlin (1992, pp. 87-88) stelt dat de bewering ‘ouders met huwelijksproblemen moeten niet noodzakelijk samenblijven voor de kinderen’ enkel bij extreme gevallen klopt en té simplistisch is. Hierbij denkt hij aan een gezin waarbij de ouders ontevreden zijn over hun huwelijk en alle affectie tegenover elkaar is verdwenen, maar waar ze nog wel zonder vijandigheid en open conflict kunnen samenleven. Onder deze omstandigheden denkt Cherlin niet dat een echtscheiding de kinderen helpt. Volgens hem is het duidelijk dat de meeste kinderen niet winnen bij een ouderlijke scheiding.

Of een ouderlijke echtscheiding winst of verlies betekent voor een kind, is dus vooral afhankelijk van de graad van openlijk conflict waaraan het wordt blootgesteld. Met andere woorden: de omgang tussen de ouders speelt een cruciale rol. Hier wordt nu dieper op ingegaan.

3.2. Omgangswijze tussen de ouders

Hoe ouders met elkaar omgaan vóór, tijdens en na de echtscheiding is mede bepalend voor de impact die deze gebeurtenis heeft op het kind en zijn/haar aanpassingsmogelijkheden. In de literatuur worden drie mogelijke omgangswijzen besproken. Als eerste is er de *coöperatieve* omgangswijze, waarbij de ouders met elkaar praten over zaken die het kind aanbelangen en elkaar zelfs aanmoedigen in het ouderschap en de opvoeding. In een tweede omgangswijze, namelijk de *conflictueuze*, praten de ouders met elkaar met een zekere kritische ondertoon en ondermijnen ze elkaars ouderschap. Bij een *vrije* omgangswijze tenslotte, zijn beiden bezorgd over het kind. Toch gebruiken ze hierbij hun eigen stijl en bemoeien ze zich niet met het ouderschap van de andere (Dowling & Barnes, 2000, pp. 21-22).

Vooraf rond de tweede omgangswijze is veel onderzoek verricht. Hierbij staat de term ‘conflict’ centraal. Een echtscheiding op zich blijkt niet noodzakelijk schadelijk te zijn voor het kind op psychologisch vlak. Het is echter vooral de hoeveelheid conflict tussen de ouders (vóór en tijdens de scheiding) die negatieve

gevolgen heeft voor het kind. Niet de scheiding zelf, maar wel het conflict en de crisis die ermee gepaard gaan, zijn schadelijk voor het kind (Everett, 2001, p. 50; Robinson, 1991, p. 157).

Deze gedachtegang ligt vervat in het 'family stress'-concept. Hierbij gaat het echter niet alleen om de negatieve gevolgen van conflict, maar ook om andere gebeurtenissen die een scheiding met zich meebrengt. Er wordt bijvoorbeeld gedacht aan verhuizen, veranderen van school of het contact verliezen met grootouders (Amato & Booth, 1991, p. 897). De gezinsstructuur of -samenstelling is dan van minder belang, terwijl de gezinsprocessen zeer belangrijk zijn (Matthijs, 1990, p. 103). Meermaals heeft onderzoek aangetoond dat de kinderen die het meest disfunctioneel gedrag vertonen, ook de kinderen zijn die betrokken werden bij het conflict van hun ouders. Vandaar dat het niet verwonderlijk is dat ouders best een zo harmonieus mogelijk co-ouderschap uitbouwen en hun kinderen de kans geven contacten te onderhouden met de ouder zonder hoederecht (Robinson, 1991, pp. 157-158).

Hoe ouders met elkaar omgaan, is onder meer bepalend voor de gevoelens van het kind. Een kind kan kwaad, ongelukkig, verbaasd, opgelucht, blij, beschaamd,... zijn over de ouderlijke scheiding. Wanneer ouders vóór de scheiding bijvoorbeeld veel ruzie maakten in de aanwezigheid van de kinderen, is de kans groot dat de kinderen blij en opgelucht zijn dat ze uit elkaar gaan, omdat dit een einde maakt aan het conflict (Dowing & Barnes, 2000, pp. 21-22).

3.3. Gevolgen voor de kinderen

Uit sociologisch onderzoek komt naar voren dat kinderen op allerlei domeinen invloed kunnen ondervinden van de scheiding van hun ouders. Hier wordt dieper ingegaan op vier soorten gevolgen van een echtscheiding, namelijk het ontwikkelen van probleemgedrag, de invloed op de relatie met zijn/haar ouders, de houding tegenover eigen liefdesrelaties en tenslotte het al dan niet doormaken van een crisisperiode. Waar mogelijk wordt een onderscheid gemaakt tussen jongens en meisjes, omdat geslacht vaak een invloed blijkt te hebben op de wijze waarop kinderen reageren op een scheiding.

Uit deze onderzoeken blijkt echter dat de gevolgen verschillend zijn voor kinderen uit verschillende leeftijdscategorieën. Vandaar dat vervolgens wordt stilgestaan bij de leeftijdsspecifieke kenmerken van de onderzoekspopulatie in dit onderzoek, namelijk de adolescenten.

3.3.1. Verschillende soorten gevolgen van de ouderlijke echtscheiding

Alvorens over te gaan tot de bespreking van de vier domeinen waarop een kind invloed kan ondervinden van een ouderlijke scheiding, moet er opgemerkt worden dat de gevolgen zeer sterk verschillen naargelang een kind tijdens en na de scheiding kan terugvallen op een ondersteunend sociaal netwerk. Wanneer een kind hierover beschikt, kan het zijn/haar problemen bespreken en heeft het een vangnet om op terug te vallen indien nodig. Ook mag er geen eenzijdig negatief beeld opgehangen worden rond de gevolgen van de scheiding. Naast de negatieve gevolgen moet er ook aandacht gaan naar de positieve elementen om zo tot een genuanceerd overzicht te komen (Matthijs, 1990, p. 107, p. 110).

3.3.1.1. Het ontwikkelen van probleemgedrag

Verschillende studies hebben reeds aangetoond dat kinderen van gescheiden ouders meer problemen ondervinden dan kinderen van intacte families. Hierbij gaat het onder andere over meer problemen bij psychologische aanpassing, minder goede schoolprestaties en een verhoogde kans op het ontwikkelen van een lager zelfbeeld (Amato, 1993, p. 23; Amato & Booth, 1991, p. 895). Jongens en meisjes reageren echter verschillend op een ouderlijke echtscheiding. Het type probleemgedrag dat een scheiding met zich meebrengt, varieert dus naargelang het geslacht.

Jongens hebben een grotere kans dan meisjes om probleemgedrag te vertonen indien hun ouders uit elkaar gaan. Bedwateren, agressief gedrag, nachtmerries, geen grenzen kunnen trekken en ruzie maken zijn hierbij typische reacties. Ze gaan als het ware over tot een 'acting out' en exposeren op die manier hun problemen (Mitchell, 1985, pp. 88-92; Van Gijssel, 05.12.2003). Meisjes daarentegen externaliseren hun

gedrag veel minder. Ze kruipen eerder in hun schelp en gaan depressief gedrag vertonen. Zeer kenmerkend bij de meisjes is het ‘sleeper effect’. Dit betekent dat ze op het moment van de scheiding er schijnbaar goed in slagen om met heel de situatie om te gaan. Maar later, indien ze bijvoorbeeld zelf relaties aangaan, hebben ze vaak last van bindingsangst. De negatieve effecten van de echtscheiding manifesteren zich bij meisjes dus als het ware met vertraging. Vandaar dat er bij meisjes kan gesproken worden van een internalisatie van de problemen (Robinson, 1991, pp. 169-170).

Toch mogen deze verschillen tussen de groep kinderen van gescheiden ouders en de groep kinderen uit intacte families niet overschat worden. Vaak gaat het om kleine verschillen, die desondanks steeds terugkeren. Amato en Keith merken wel op dat door de jaren van onderzoek heen, de verschillen tussen beide groepen steeds kleiner worden. Zo legde onderzoek in de jaren 1960 grotere verschillen vast dan onderzoek dat 20 jaar later werd uitgevoerd. Het gegeven dat die kloof, tussen het welzijn van kinderen met gescheiden ouders en dat van kinderen wiens ouders niet gescheiden zijn, verkleint, kan verklaard worden op twee manieren. Ten eerste speelt het meer sociaal aanvaard zijn van een echtscheiding mogelijk een rol. Echtscheiding wordt steeds meer beschouwd als ‘een normale gebeurtenis die zich kan voordoen’ en leidt nu tot minder negatieve ervaringen voor het kind ten opzichte van een scheiding die zich voltrok in het traditioneel gezinstype van de jaren ’50. Daarnaast kan het ook zijn dat ouders steeds meer moeite doen om de negatieve impact van een scheiding op hun kinderen te minimaliseren. Welke verklaring het meest afdoend is, moet verder onderzoek uitwijzen (Amato, 2000, p.1278).

3.3.1.2. Relatie met de ouders

Zoals reeds eerder aangehaald, kan het gezin beschouwd worden als een sociaal systeem, waarbij ‘emotionele gehechtheid’ centraal staat. De emotionele wisselwerking tussen de ouders en het kind is dan ook een indicatie van de mate waarin ze op elkaar betrokken zijn. Een concreet voorbeeld van die wisselwerking is de aandacht die uitgaat naar het kind binnen de familie. Indien ouders veel investeren in hun kind op emotioneel vlak en eerder relatie-georiënteerd zijn dan taak-georiënteerd, kan er gesproken worden van veel aandacht voor het kind. In andere

termen uitgedrukt, betekent dit: wanneer aan deze voorwaarden is voldaan, bestaat er een hechte ouder-kindrelatie (Robinson, 1991, p. 156).

De vraag wordt dan gesteld of een echtscheiding de relatie ouder-kind beïnvloedt en zo ja, wat die invloed dan juist is. In de literatuur zijn hierrond twee denkpijsten terug te vinden, namelijk het socialisatiemodel en de balanstheorie. Ze worden achtereenvolgens besproken.

Het *socialisatiemodel* gaat ervan uit dat het gezin de primaire socialisatiebron is in de samenleving. Ouders brengen hun kinderen tijdens de opvoeding onder andere waarden, normen, attitudes en verwachtingen bij. Er wordt van uitgegaan dat echtscheiding negatieve ervaringen met zich meebrengt voor de kinderen, ten gevolge van de disfunctionele leerervaringen die gepaard gaan met éénoudergezinnen. Uit onderzoek blijkt dat echtscheiding vaak een verminderd contact, zowel kwalitatief als kwantitatief, met beide ouders met zich meebrengt. De ouder zonder hoederecht woont namelijk niet meer bij de kinderen en de ouder met hoederecht moet vaak buitenshuis gaan werken om in het levensonderhoud te voorzien. Dit alles brengt een daling teweeg in de aandacht en het toezicht van de ouders. Er wordt dus van uitgegaan dat in gezinnen waar zich een echtscheiding heeft voorgedaan, het socialisatieproces niet meer vlot (of minder vlot) verloopt (Amato & Booth, 1991, pp. 896-897; Everett, 2001, p. 22). Hierbij moet echter wel opgemerkt worden dat het socialisatiemodel veronderstelt dat het wonen in een tweeoudergezin meer voordelen met zich meebrengt dan het wonen in een éénoudergezin. De kritische lezer stelt zich hier misschien vragen bij. Op deze thematiek werd reeds ingegaan tijdens de uiteenzetting over de liberale versus de conservatieve denkpijst rond echtscheiding².

De *balanstheorie* stelt dat de relatie tussen de ouders implicaties heeft voor de relatie tussen ouders en kind(eren). Indien er een hechte band is tussen de ouders, heeft het kind minder de neiging om één van de twee ouders beter of slechter te behandelen. De configuraties zijn duidelijk gebalanceerd: het kind hecht zich dus even veel of even weinig aan beide ouders. Maar als de band tussen de ouders niet hecht is, krijgt het kind moeilijkheden om met beide ouders een gelijkwaardige relatie op te bouwen. Vandaar dat in dit geval van een ongebalanceerde en onstabiele

² Cfr. Hoofdstuk 1; 3.1.

band wordt gesproken (Booth & Amato, 1994, p. 24). Er wordt hierbij dus van uitgegaan dat ten eerste de intacte families gekenmerkt zijn door een hechte relatie tussen de ouders. Dit is wellicht niet steeds het geval in de realiteit. Ten tweede wordt gesteld dat bij gescheiden ouders de huwelijksband niet hecht is en het kind dus eerder geneigd is partij te trekken voor één ouder.

Beide theorieën stellen dus dat echtscheiding de relatie tussen ouder en kind negatief kan beïnvloeden. Daar waar de socialisatietheorie aangeeft dat een echtscheiding ervoor kan zorgen dat de relatie met beide ouders vervaagt, gaat de balanstheorie ervan uit dat het kind een hechte band zal onderhouden met minstens één ouder. Het belangrijkste hierbij is echter dat beide theorieën aangeven dat echtscheiding wel degelijk negatieve gevolgen heeft op de ouder-kindrelatie.

De vraag blijft dan op welk vlak de ouder-kindrelatie negatief beïnvloed wordt door de scheiding. Onderzoek wijst uit dat uit de echt gescheiden moeders minder affectie tonen naar de kinderen toe en zwaardere straffen uitdelen dan moeders uit een intacte familie. Ook kan gesteld worden dat de ouder zonder hoederecht meer negatieve gevolgen ervaart in zijn/haar relatie met het kind. Meestal is het de moeder die na de scheiding de kinderen toegewezen krijgt, waardoor vooral de vader-kindrelatie kwetsbaar wordt (Amato & Booth, 1996, p. 356). Vaders zonder hoederecht blijken minder contact te hebben met hun kinderen na de scheiding (Booth & Amato, 1994, p. 22). Toch betekent dit niet dat de moeder-kindrelatie steeds ongeschonden uit het echtscheidingsproces komt. Onderzoekresultaten geven immers aan dat er zich in deze relatie eveneens een daling voordoet op het vlak van betrokkenheid. De daling is hierbij echter minder opvallend dan de daling binnen de vader-kindrelatie (Amato & Booth, 1991, p. 908).

Tot slot werd reeds meermaals onderzocht wat de invloed is van het geslacht van zowel ouders als kind op de relatie tussen beiden. De belangrijkste conclusie van deze onderzoeken is dat het effect van echtscheiding sterker is voor ouder-kinddyades van het andere geslacht dan van hetzelfde geslacht. Concreet betekent dit dat een scheiding meer problemen teweegbrengt binnen een moeder-zoonrelatie dan binnen een moeder-dochterrelatie. Ook met betrekking tot de vader is dit het geval: de vader-dochterrelatie is gevoeliger voor de negatieve effecten van echtscheiding dan de vader-zoonrelatie (Amato & Booth, 1996, p. 356).

Dit patroon wordt in de literatuur omschreven als het 'same-sex role model'. Volgens dit model is het dan ook beter voor het kind dat het na een scheiding gaat inwonen bij de ouder van hetzelfde geslacht (Amato & Booth, 1991, p. 912). Het model krijgt steun wat betreft de bevindingen rond betrokkenheid en contact tussen ouder en kind. Zo heeft echtscheiding slechts een verwaarloosbaar effect op de betrokkenheid of intensiteit van de relatie tussen vader en zoon. Wanneer er wordt gekeken naar de relatie tussen vader en dochter, is dit effect beduidend groter. Hetzelfde patroon is terug te vinden met betrekking tot het contact tussen moeder en kind: het contact tussen moeder en zoon vermindert in grotere mate na een echtscheiding dan het contact tussen moeder en dochter (Booth & Amato, 1994, p. 28).

Hoewel een echtscheiding slechts weinig invloed blijkt te hebben op de relatie vader-zoon, bestaat er toch een duidelijke link tussen de afwezigheid van de vader in huis en minder gewenst gedrag van de zoon. Bij meisjes daarentegen is het effect van die afwezigheid minder uitgesproken. Dit wijst erop dat jongens een groter risico lopen op gedragsproblemen dan meisjes indien de vader het huis verlaat. Toch dient opgemerkt te worden dat dit verschil klein is en niet altijd systematisch (Mott, Kowaleski-Jones & Menaghan, 1997, p. 115).

In recente studies is echter veel tegenwind gekomen rond de bevindingen in verband met het 'same-sex role model'. Volgens deze onderzoeken is zowel voor de zoon als voor de dochter de vader een belangrijk persoon in de ontwikkeling van het kind. Het model wordt dus (gedeeltelijk) in twijfel getrokken. Er gaan steeds meer stemmen op dat niet alleen de ouder van hetzelfde geslacht belangrijk is tijdens en na de echtscheiding. Ook de ouder van het andere geslacht neemt een groot deel van het socialisatieproces op zich: een vader betekent veel voor de dochter en een moeder is onmisbaar voor de zoon (Amato & Booth, 1991, p. 912). De voldoening in de relatie tussen ouder en kind is dus onafhankelijk van het geslacht van beiden, waardoor hoederecht voor de ouder van hetzelfde geslacht, niet beter of slechter is voor het kind dan hoederecht voor de ouder van het tegengestelde geslacht (Olivas & Stoltenberg, 1997, p. 132).

3.3.1.3. Houding en opvattingen rond eigen liefdesrelaties

Een derde belangrijk aspect is de vraag of een ouderlijke echtscheiding invloed uitoefent op de houding van de kinderen tegenover eigen (latere) liefdesrelaties. Een aantal onderzoeken leverde resultaten op die aantoonde dat een echtscheiding wel degelijk de houding en opvattingen van het kind rond de liefdesrelaties beïnvloedt. Vermits de meeste kinderen zich goed kunnen aanpassen aan de echtscheiding, zijn de verschillen tussen de groep kinderen van gescheiden ouders en de groep kinderen van intacte gezinnen vrij klein.

Toch ontwikkelen kinderen die geregeld aan een ouderlijk conflict zijn blootgesteld, lagere verwachtingen met betrekking tot hun (toekomstige) relaties. Dit betekent dat ze omtrent liefde en intieme relaties meer aarzelend reageren dan hun leeftijdsgenoten wiens ouders niet gescheiden zijn. Ze ontwikkelen een negatiever beeld in verband met hoe mensen relaties aanknopen en hoe ze zich verhouden tot elkaar (Everett, 2001, pp. 90-91).

Ander onderzoek geeft echter aan dat kinderen van gescheiden ouders sneller met liefdesrelaties beginnen, sneller seksueel actief zijn en kortere relaties hebben. Dit betekent dat ze niet meer aarzelend reageren dan kinderen waarvan de ouders nog bij elkaar zijn (Everett, 2001, p. 91).

Het is duidelijk dat de resultaten dus niet éénduidig zijn.

3.3.1.4. Het doorlopen van een crisisperiode

Hoewel een echtscheiding volgens de liberale denkplaatse ook kan gezien worden als winst, bestaat er een grote kans dat het kind hoe dan ook een crisisperiode doormaakt. Volgens onderzoekers duurt deze moeilijke periode na de scheiding bij de meerderheid van de kinderen ongeveer één tot twee jaar. Na deze tijdspanne zijn de hevigste reacties verdwenen. Het hoogtepunt van de emotionele crisis manifesteert zich bij het kind doorgaans op het moment van het feitelijk vertrek van één van de ouders uit het gezin. Dat vertrek wordt door het kind beschouwd als het cruciale moment van het hele echtscheidingsproces (Becquet, 1990, p. 156).

Wanneer een ouder het gezin verlaat, worden alle gevoelens die het kind ervaart, geaccentueerd en versterkt. Het kind vaart er op dat moment wel bij om de oorzaken van het vertrek te begrijpen. Een kind dat dit niet doet, is meestal nog meer bezorgd en ongerust. De crisisperiode sleept dan langer aan. Een kind dat de oorzaken van het vertrek niet kent, voelt zich namelijk in de steek gelaten en vraagt zich voortdurend af of de ouder hem/haar niet meer graag ziet (Stuart & Abt, 1972, pp. 210-211).

Het wordt nog erger indien het kind de oorzaak van het vertrek van de ouder bij zichzelf gaat zoeken. Dit wordt omschreven als 'self-blame'. De acties van de ouder worden dan door het kind aan zichzelf gerelateerd, waardoor gevoelens van schuld de bovenhand nemen. Verscheidene studies hebben aangetoond dat kinderen die de schuld voor het vertrek bij zichzelf leggen, meer aanpassingsmoeilijkheden hebben en langer in de crisisperiode blijven steken (Booth & Amato, 2001, p. 199).

Wallerstein en Blakeslee stellen dat deze crisisperiode gekenmerkt wordt door een zestal taken of opdrachten waarvoor het kind staat ten gevolge van de echtscheiding. Ten eerste moet het kind durven erkennen en toegeven dat het huwelijk van de ouders stukloopt. Ten tweede is het essentieel dat het kind zich losmaakt van het conflict tussen de ouders, opdat het terug de gewone gang van zaken kan hervatten. Vooral in het eerste jaar na de scheiding staat het kind voor deze twee taken. Ten derde moet het kind het gevoel van verlies opvullen. Wat dit verlies kan inhouden, werd reeds behandeld³. Ten vierde moeten de gevoelens van boosheid zoveel mogelijk weggewerkt worden. Hoewel deze vierde taak zeer moeilijk kan zijn voor vele kinderen, blijken adolescenten hier het beste in te slagen. Dit is ook het geval voor de vijfde taak, namelijk het aanvaarden van het duurzame en permanente karakter van de echtscheiding. Tenslotte dient het kind terug een soort van realistische hoop op te bouwen rond de eigen (toekomstige) relaties. Wanneer het kind in staat is deze taken grotendeels uit te voeren, is het meer waarschijnlijk dat het uit de crisisperiode kan stappen (Robinson, 1991, pp. 172-173).

³ Cfr. Hoofdstuk 1; 3.1.

3.3.2. De adolescentieperiode

In verband met echtscheiding is er reeds veel onderzoek opgezet waarbij het kind centraal staat. Vermits elk kind, afhankelijk van de leeftijd, anders reageert op een ouderlijke scheiding, wordt onderzoek traditioneel rond verschillende leeftijdsgroepen opgezet. De adolescentieperiode is één van deze leeftijdscategorieën. Een adolescent is 13 tot 18 jaar oud. Dit betekent dat de adolescentieperiode ongeveer heel de middelbareschoolcarrière van een kind beslaat.

Het is belangrijk even stil te staan bij de twee grote moeilijkheden in verband met de evaluatie van de effecten van een ouderlijke scheiding op de adolescenten. Ten eerste moet er rekening gehouden worden met de ontwikkeling van de adolescenten vóór de scheiding. Ten tweede is het uiterst moeilijk een onderscheid te maken tussen enerzijds de reacties die specifiek ontlokt worden door de scheiding en anderzijds de zogenaamde 'leaving home problems'. Dit zijn de reacties die hun oorspong vinden in het differentiatieproces dat zeer kenmerkend is voor de adolescentieperiode (Robinson, 1991, pp. 166-167).

Globaal genomen blijken adolescenten minder negatief te reageren op het nieuws van een echtscheiding dan jongere kinderen. Adolescenten staan meestal begrijpend tegenover de problemen van hun ouders. Ze gaan zich soms zelfs inzetten om tot de beste oplossing te komen voor het gezinsleven (Matthijs, 1990, p. 106). Dit betekent echter niet dat ze positief reageren. Alles hangt af van de graad van ontwikkeling van de adolescent en het gedrag of functioneren van de ouder in verband met het hoederecht. Verder zijn ze in staat om verklaringen rond de scheiding te zoeken zowel vanuit moeders als vanuit vaders kant. Daarnaast zien ze de scheiding van hun ouders als definitief en vertellen ze zelf het nieuws aan hun vrienden (Robinson, 1991, p. 159).

Volgens Wallerstein en Kelly ondervinden adolescenten vaak druk om onafhankelijk te worden. Dit gaat gepaard met een grotere rijpheid of volwassenheid en dan bloeien ze ook op moreel vlak open. Ze gaan zich bekommeren om hun seksualiteit(sbeleving) en de mogelijkheid tot een eigen huwelijk. Op deze leeftijd fluctueert de relatie met hun ouders. Het is duidelijk dat een ouderlijke echtscheiding op dit alles een grote invloed heeft. Zo zal bijvoorbeeld het beeld rond hun eventuele eigen huwelijk later beïnvloed worden door de scheiding (Robinson, 1991, p. 167).

Uit onderzoek blijkt dat indien de adolescenten terugblikken op de scheiding de herinneringen eraan nog zeer levendig en fris zijn. Zeker de herinnering aan de pijn die ermee gepaard is gegaan, komt zeer sterk naar boven. De prominente gevoelens zijn spijt, heimwee naar de situatie vóór de scheiding, verdriet en in beperkte mate deprivatie. Ook voor oudere kinderen is de vriendenkring zeer belangrijk voor de verwerking van deze gevoelens (Robinson, 1991, pp. 168-169).

4. En na de echtscheiding...

Vermits een echtscheiding een sociaal proces is, liggen noch het begin, noch het einde van deze gebeurtenis helemaal vast. Dit betekent bijvoorbeeld voor de kinderen dat ze na een echtscheiding nog in verschillende types van huishoudens kunnen terechtkomen. Ook betekent dit dat er een regeling moet getroffen worden rond de kinderen. Op dit laatste aspect wordt in deze paragraaf eerst dieper ingegaan: er is de keuze tussen hoederecht of co-ouderschap. Als tweede punt wordt dan aandacht geschonken aan de hertrouw van gescheiden ouders.

4.1. Keuze tussen hoederecht en co-ouderschap

Na een echtscheiding worden de ouders van een kind voor volgende keuze geplaatst: krijgt één ouder het hoederecht over het kind toegewezen of treffen we een co-ouderschapsregeling?

Wat het hoederecht betreft, is het opvallend dat, wanneer er twee kinderen in het gezin zijn, splitsing van de kinderen tussen beide ouders slechts zelden voorkomt. Enkel wanneer er meer dan twee kinderen zijn, is de kans groter dat er splitsing voorkomt. Toch is het bijna steeds één ouder die het hoederecht over alle kinderen toegewezen krijgt. Meestal gaat het dan om de moeder; dit is zo in bijna 80% van de gevallen. Op het vlak van contactfrequentie tussen bezoekerouder en kind(eren) is een duidelijk verschil merkbaar tussen moeders en vaders. Het zijn de bezoekmoeders die meer contact onderhouden dan de bezoekvaders. In de slechtste gevallen wordt het contact tussen de bezoekerouder en het kind volledig afgebouwd waarbij de

ontmoetingen dan meer en meer gaan lijken op een 'rituele verplichting' (Matthijs, 1990, pp. 112-114).

Een tweede mogelijkheid is dat de ouders een co-ouderschapsregeling uitwerken voor het kind. Ann Van Leuven, echtscheidingsbemiddelaar, zegt er het volgende over:

In het geval dat partners 'vreedzaam' uit elkaar gaan, biedt het co-ouderschap vaak de best mogelijke regeling voor alle betrokkenen. De verantwoordelijkheid voor de opvoeding blijft immers bij de beide ouders terwijl voor de kinderen een verblijfsregeling 'naar maat' wordt uitgewerkt. Het co-ouderschap berust op de wet van 13 april 1995 en voorziet de 'gezamenlijke uitoefening van het ouderlijk gezag'. (...) (PapaPro, 06.04.2004).

Co-ouderschap komt tot stand wanneer de ouders besluiten samen voor de kinderen te blijven zorgen. Dit betekent dat ze gezamenlijk de verantwoordelijkheid dragen voor de opvoeding van de kinderen, ook na de scheiding. Ze delen dan de dagelijkse zorg voor de kinderen en overleggen met elkaar bij belangrijke beslissingen. Het uitgangspunt hierbij is dat de kinderen ongeveer even veel tijd bij beide ouders verblijven. Dit laatste wordt ook wel de bilokatieregeling genoemd (Kersten & Terpstra, 1989, p. 1).

Het succes van co-ouderschap hangt grotendeels van de ouders af: onderlinge samenwerking, begrip en flexibiliteit zijn hierbij uiterst belangrijk. Nochtans is dit alles niet vanzelfsprekend na een echtscheiding (Matthijs, 1990, pp. 115-116).

Voor kinderen betekent het co-ouderschap dat zij in twee huizen gaan wonen. Uit onderzoek blijkt dat kinderen vaak zeggen dat ze snel wennen aan de nieuwe situatie. Toch melden ze allerlei praktische problemen, zoals bijvoorbeeld elke keer opnieuw verhuizen en zaken bij de andere ouder vergeten. Een ander veel voorkomend feit is dat er in de twee huishoudens verschillende regels zijn waaraan de kinderen zich moeten houden. Verschillende onderlinge taakverdeling, een andere omgang tussen ouder en kind, een andere sfeer in huis en verschillende eetgewoontes zijn hier slechts enkele voorbeelden van. Deze verschillen in huis kunnen ertoe leiden dat kinderen van de verschillen proberen misbruik te maken. Wanneer ze bij de ene ouder meer mogen dan bij de andere, kunnen kinderen proberen hier voordeel uit te halen (Kersten & Terpstra, 1989, pp. 68-77).

4.2. Hertrouw van de ouders

Echtscheiding is niet het eindpunt op het vlak van gezins(her)vorming. Vaak is hertrouw de volgende stap in het gezinsleven. Hertrouw is een huwelijk waarbij één of beide partners al eerder getrouwd zijn geweest, maar uit dit huwelijk zijn getreden door echtscheiding of verweeduwing (Vanhove & Matthijs, 2002, p. 25). Op deze manier ontstaan stiefgezinnen. Dit is een familie waarin ten minste één lid van het koppel een stiefouder is (Popenoe, 1994, p. 3).

Om het fenomeen van hertrouw (en de daaruit vloeiende stieffamilies) te vatten, wordt eerst dieper ingegaan op het cijfermateriaal hierrond. Daarna wordt nagegaan wat de mogelijke gevolgen zijn voor kinderen die met hertrouw van hun ouder(s) te maken krijgen.

4.2.1. Cijfers

Zoals reeds aangehaald, neemt de echtscheidingsfrequentie gestadig toe. Dit heeft tot gevolg dat er elk jaar een grote groep gescheiden mensen in het huwelijksbootje stapt. Onderstaande tabel geeft een overzicht van het aantal huwelijken, opgedeeld naar type huwelijk.

Tabel 2: Aantal huwelijken, naar type huwelijk, % (1993, 2002).

Huwelijk tussen	Percentage huwelijken t.o.v. het totaal	
	1993	2002
Twee ongehuwden	73	65
Twee gescheidenen	10	14
Eén gescheidene	16	20
Twee weduwnaars	1	1
Totaal	100	100

Bron: NIS bevolkingsstatistieken, 1998-2004 (met eigen berekeningen).

In de literatuur zijn dezelfde evoluties terug te vinden als in tabel 2. Ten eerste is het percentage huwelijken waarbij partners voor de eerste keer trouwen, gedaald

tussen 1993 en 2002, namelijk van 73 naar 65%. Ten tweede steeg in die periode het percentage huwelijken waarbij één partner voor de eerste keer trouwt en de andere hertrouwt, van 16 naar 20%. Ten derde steeg ook het percentage huwelijken tussen twee gescheiden mensen van 10 naar 14% (Matthijs, 1986, p. 15). Eén op drie huwelijkssluitingen is tegenwoordig een hertrouwhuwelijk (Matthijs, Draulans, Dumon, Van Den Troost & Vanhove, 2003, p. 7).

Dit betekent echter niet dat in absolute aantallen de hertrouw stijgt: de hertrouwcijfers zijn immers gedaald in die periode (Ministerie van Economische Zaken, 1998/2004). De huwelijksfrequentie daalde namelijk zowel voor mannen als voor vrouwen en dit voor elke burgerlijke staat. Dat de percentages voor de hertrouw tussen gescheidenen stijgen, is dus te verklaren door de minder snelle daling in het absolute huwelijkscijfer voor deze bevolkingsgroep ten opzichte van de daling bij de andere bevolkingsgroepen (Matthijs, 1989, p. 15).

4.2.2. Gevolgen voor de kinderen

Er bestaat nogal wat onenigheid over de invloed die een hertrouw kan uitoefenen op kinderen van gescheiden ouders. Ook hierbij is het belangrijk een genuanceerd beeld te schetsen. Tegenwoordig zorgen veel stiefgezinnen voor een gezinsleven en daarin kunnen dan gelukkige kinderen opgroeien. Toch toont onderzoek aan dat het stijgend aantal stiefgezinnen problemen kan opleveren met betrekking tot het welzijn van het kind. Daar waar vroeger de sociale wetenschappers ervan uitgingen dat een stiefgezin positiever is voor het kind dan een éénoudergezin, is daar vandaag heel wat twijfel rond. Stiefgezinnen mogen dan wel een economisch voordeel hebben, toch blijken kinderen uit deze gezinnen meer emotionele en gedragsproblemen te hebben dan de kinderen uit een éénoudergezin (Popenoe, 1994, p. 5).

Hiervoor kunnen tal van verklaringen aangehaald worden. Ten eerste is aangetoond dat stiefouders minder met de kinderen communiceren dan de biologische ouders. Ten tweede gaan gescheiden vaders die hertrouwen, hun ouderlijke aandacht meer verschuiven van hun biologische naar hun stiefkind(eren). In de literatuur wordt dit beschreven als 'het systeem van kinderruil'. Bij de stiefvader vermindert dan het contact met zijn eigen biologische kinderen, waardoor

hij een minder actieve rol gaat spelen in de opvoeding van zijn kinderen dan vaders met het hoederecht. Een derde problematisch aspect is de grotere kans die stiefgezinnen hebben om uit elkaar te vallen dan de biologische tweeloudergezinnen. Dus niet enkel de kwaliteit van het gezinsleven in stiefgezinnen is lager; ook bestaat er een grotere kans dat het kind een tweede echtscheiding meemaakt, namelijk dat van zijn/haar biologische ouder en de stiefouder (Popenoe, 1994, pp. 6-7).

Het vormen van een stiefgezin kan gevolgen hebben voor de ouder-kindrelatie. De belangrijkste resultaten van onderzoek hierover worden overlopen. Ten eerste is hertrouw een fase van huwelijkstransitie. Tijdens deze fase is de relatie tussen ouder en kind meer conflictueus geladen en dwingen de ouders minder gezag af dan in intacte gezinnen. Daarnaast wees het onderzoek uit dat, in tegenstelling tot wat beweerd wordt in 'het systeem van kinderruil', de stiefouders minder betrokken zijn bij de opvoeding van hun stiefkinderen dan bij die van hun eigen biologische kinderen. Ten derde is een goede relatie tussen stiefouder en stiefkind moeilijker op te bouwen wanneer de kinderen reeds in de adolescentie zitten dan wanneer de kinderen jonger zijn. Een adolescent heeft het moeilijk om zich aan te passen in het stiefgezin en ervaart gevoelens van verwarring. Adolescenten gaan een negatievere houding aannemen tegenover hun stiefvader. Zelfs lange tijd na de hertrouw voelen ze zich minder betrokken bij hun stiefouders dan bij hun biologische ouders (Hetherington & Jodl, 1994, pp. 64-65).

Al deze bevindingen schetsen een overwegend negatief beeld rond het leven in stiefgezinnen. Hoewel de verschillen tussen kinderen uit stiefgezinnen en kinderen uit intacte gezinnen wel degelijk significant zijn, mogen ze ook niet overschat worden (Amato, 1994, p. 81). Er is namelijk een groep wetenschappers die al deze bevindingen té simplistisch vindt en erop wijst dat de diversiteit en de complexiteit van stiefgezinnen niet uit het oog mag verloren worden (Coleman, 1994, p. 29). Of kinderen uit stiefgezinnen even veel of zelfs meer emotionele en gedragsproblemen hebben dan kinderen uit éénoudergezinnen, blijft dus nog maar de vraag. Een kritische benadering van de onderzoeksresultaten is dus gewenst (Kurdek, 1994, p. 37).

HOOFDSTUK 2: METHODOLOGIE

1. Inleiding

Het tweede hoofdstuk van deze verhandeling geeft informatie over de methodologie van het eigen onderzoek (dat wordt uiteengezet in het derde hoofdstuk). Dit deel omvat drie paragrafen.

In de eerste paragraaf wordt aandacht besteed aan de diepte-interviews die afgenomen werden in het kader van dit onderzoek. Ten eerste wordt er een algemene omschrijving gegeven van deze manier van dataverzameling. Daarna wordt specifiek aandacht besteed aan opmerkingen met betrekking tot de veertien interviews die werden afgenomen.

De tweede paragraaf spitst zich toe op de selectie van de respondenten. De theoretische uitleg over de steekproef en een overzicht van de totstandkoming van de sneeuwbalsteekproef bij het eigen onderzoek komen hierbij aan bod.

In een derde paragraaf volgt een beschrijving van de onderzoekspopulatie. Als eerst punt wordt aandacht geschonken aan de voorwaarden waaraan de respondenten moeten voldoen en vervolgens volgt er een korte beschrijving van de respondenten.

2. Diepte-interviews

2.1. Algemeen

Het afnemen van diepte-interviews is een techniek die behoort tot de kwalitatieve onderzoeksmethoden in de sociale wetenschappen. Het is een methode van datacollectie waarbij de respondenten informatie verschaffen over hun gedrag, gedachten of gevoelens. Deze respondenten worden omschreven als ‘bevoorrechte getuigen’ die specifieke informatie hebben rond het te onderzoeken onderwerp. Om deze informatie te bekomen, ontstaat er tijdens het interview interactie tussen onderzoeker en respondent waarbij er een duidelijke rolverdeling tussen beiden vast ligt (Cambré & Waeye, z.d., p. 324).

Er wordt best geopteerd voor een diepte-interview wanneer het onderzoeksdomein een persoonlijke en interactieve manier van datacollectie vereist. Dit kan het geval zijn wanneer het gaat om zeer gevoelige informatie of wanneer het belangrijk is om dieper in te gaan op een bepaald aspect en op zoek te gaan naar details. Dit laatste is niet mogelijk via een gestandaardiseerde vragenlijst, waarbij hoofdzakelijk gesloten vragen worden gebruikt. Bovendien is het in een face-to-face interview mogelijk om de respondent meer uitleg te verschaffen bij onduidelijkheid rond de vraag, bij verwarring of bij foute interpretatie van de vraag (Crano & Brewer, 2002, pp. 223-225).

Van de verschillende vormen van diepte-interviews wordt geopteerd voor het halfgestructureerd interview. Hierbij wordt gewerkt met een topiclijst⁴. De topics (of onderwerpen) liggen van tevoren vast, maar de juiste vraag- en antwoordformulering niet. De interviewer dient telkens een volgend topic aan te brengen, in een logische volgorde en rekening houdend met het verloop van het gesprek. De interviewer dient neutraal, open en tolerant te zijn tegenover alles wat wordt gezegd (Cambré & Waeye, z.d., pp. 323-327).

Vermits het in een diepte-interview gaat om persoonlijke informatie, is het zeer belangrijk om de respondent voor de aanvang van het interview erop attent te maken dat zijn/haar anonimiteit gewaarborgd wordt. Vandaar dat het in sommige gevallen zelfs gewenst kan zijn om uitleg te geven over de dataverwerking, de analyse en rapportering van de antwoorden. Bij de analyse worden immers de stem, het verhaal en de concrete persoon losgekoppeld van elkaar. Hierdoor wordt de respondent gerustgesteld en is hij/zij minder geremd bij het beantwoorden van de vragen (Crano & Brewer, 2002, p. 239).

2.2. Opmerkingen met betrekking tot de diepte-interviews

De interviews werden afgenomen van 1 maart tot en met 24 maart 2004. Meestal duurden ze tussen een half uur en een uur. Het is opvallend dat de laatste interviews langer duurden dan de eersten. Dit kan mogelijk verklaard worden door het feit dat

⁴ De topiclijst kan geraadpleegd worden in bijlage 1.

de later geplande interviews werden aangevuld met nieuwe onderwerpen die de respondenten uit de eerste interviews aanhaalden. Op die manier kon meer informatie bekomen worden⁵.

Zoals reeds vermeld, moet de anonimiteit van de respondenten in acht genomen worden. Er werd gebruik gemaakt van een bandopnemer om de interviews te registreren. Hierdoor was een vlot gesprek mogelijk, omdat de interviewer zich beter kon concentreren op het gesprek. Toch hebben de opnames één groot nadeel: ze doorbreken de anonimiteit. Dit ongemak kan vermeden worden door het gebruik van de bandopnemer tijdens de introductie uit te leggen aan de respondent (Cambré & Waeye, z.d., p. 327). Dit werd in het eigen onderzoek gedaan. Geen enkele respondent had problemen met de opname van het gesprek. Hierdoor kan gesteld worden dat de betrouwbaarheid van de interviews hoog is, vermits ze nadien tekstueel zo precies mogelijk werden uitgetypt.

Tot slot wordt nog opgemerkt dat de interviews handelen over een gevoelig en persoonlijk onderwerp, namelijk de ouderlijke echtscheiding. De respondenten spreken over hun gevoelens, gedachten en opvattingen hierrond. Opvallend is dat de gevoelens rond deze gebeurtenis nog bij bijna alle respondenten zeer sterk naar boven komen. De herinneringen aan de gevoelens zijn bij de meesten met andere woorden nog zeer levendig. Wanneer een respondent bijvoorbeeld boos was in verband met de echtscheiding, was het heel goed merkbaar dat diezelfde boosheid terug naar boven kwam tijdens het gesprek. Er werd dan ook geprobeerd om hiermee rekening te houden en zo veel mogelijk ‘het ritme’ van het interview te laten bepalen door de respondent zelf.

3. Selectie van de respondenten

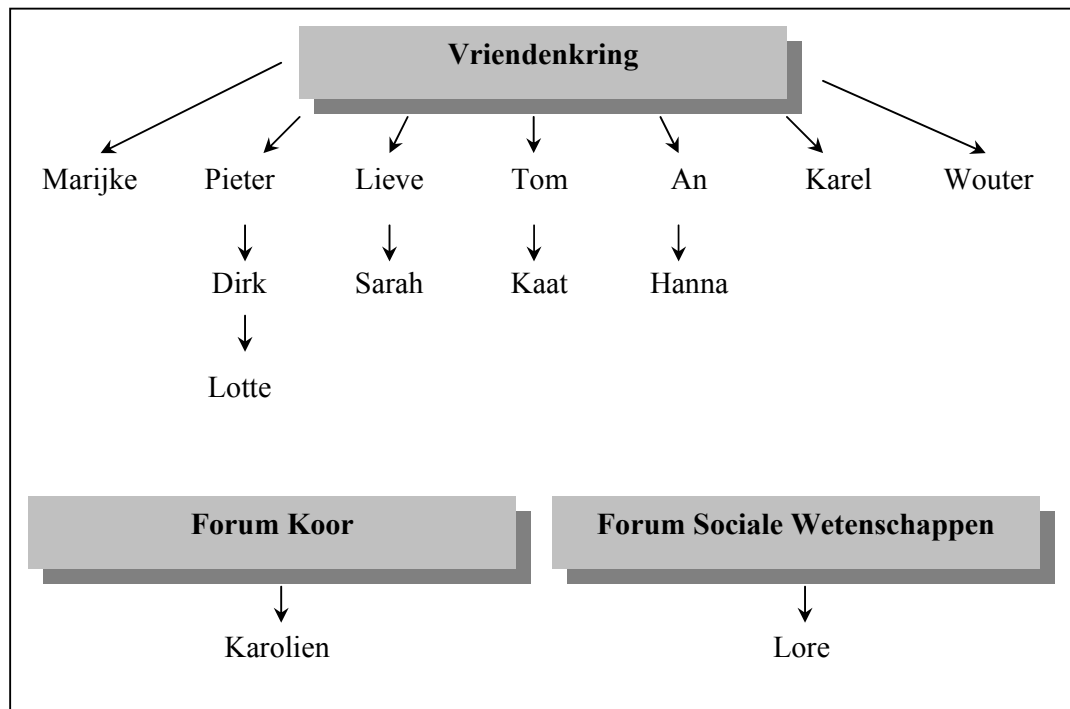
In het sociaal-wetenschappelijk onderzoek bestaan verschillende manieren om respondenten te selecteren. In dit onderzoek werd geopteerd voor een veldonderzoek, waarbij het de bedoeling is om de invloed van een echtscheiding op de adolescenten in de diepte te onderzoeken. Typerend voor dit soort onderzoek is dat de

⁵ Een overzicht van de interviews kan geraadpleegd worden in bijlage 2.

steekproeftrekking niet voorafgaand aan de dataverzameling plaats vindt. Hierbij wordt gesproken van ‘theoretische steekproeven’. Het is de onderzoeker die voor zichzelf nagaat welke groep, wanneer en hoelang onderzocht moet worden. Kwalificaties als theoretisch, creatief, interactief en open zijn hierop van toepassing. Ten eerste moet de selectie van de respondenten theoretisch in plaats van statistisch verantwoord zijn. Daarnaast gaat het in veldonderzoek steeds om creatieve steekproeven. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat het belangrijker is om slechts enkele gevallen grondig in de diepte te onderzoeken in plaats van vele gevallen oppervlakkig te bekijken. De selectie blijft dan ook doorgaan totdat er geen nieuwe informatie meer bekomen wordt, met andere woorden tot er verzadiging optreedt. Ook het actief zoeken naar negatieve gevallen of naar tegenspraak is essentieel. Ten derde ligt de selectie van de respondenten niet vast van in het begin van het onderzoek en wordt er daarom van een interactieve methode gesproken. De beslissingen worden genomen in interactie met het veldwerk. Tijdens het onderzoek kunnen nieuwe inzichten ervoor zorgen dat er geopteerd wordt voor een andere aanpak. Als vierde en laatste punt is het kenmerkend dat de steekproef open blijft tot aan het einde van het onderzoek. Slechts op het einde moet de representativiteit van de onderzoekspopulatie gerealiseerd zijn (Billiet & Waage, 2000, pp. 232-233).

Eén type van theoretische steekproeven is de sneeuwbalsteekproef. Dit soort steekproef wordt als basis genomen voor het eigen onderzoek. Het is de bedoeling om via deze weg relevante en weinig zichtbare eenheden op het spoor te komen. Hierbij wordt gestart met één of enkele respondenten en aan hen wordt gevraagd om nog andere mensen, die aan dezelfde onderzoeksvoorwaarden voldoen, aan te brengen. Op die manier wordt de steekproef groter naarmate het onderzoek vordert (Billiet & Waage, 2000, pp. 234-235).

Figuur 2 geeft grafisch weer hoe de steekproef werd opgebouwd. Er werden drie verschillende onafhankelijke toegangen gebruikt om respondenten op te sporen: navraag in de eigen vriendenkring, een oproep op het forum van de studentenkring van sociale wetenschappen en één op het forum van een Leuvens koor. Vermits de anonimiteit van de respondenten in acht moet worden genomen, wordt gebruik gemaakt van schuilnamen.

Figuur 2: Overzicht van de respondentenselectie.

4. De onderzoekspopulatie

Om een beeld te krijgen van de respondentengroep, wordt even stilgestaan bij enerzijds de kenmerken van de onderzoekspopulatie en anderzijds een korte beschrijving van de respondenten.

4.1. Kenmerken van de onderzoekspopulatie

In totaal werden veertien mensen geïnterviewd. Zoals hoger vermeld, werd op zoek gegaan naar hoogopgeleide mensen die 13 tot 18 jaar waren op het moment van de scheiding en nu 18 jaar of ouder zijn. De vraag kan dan gesteld worden waarom enkel hoogopgeleide mensen werden geselecteerd en waarom de respondenten specifiek aan deze leeftijdsvoorwaarden moesten voldoen.

In de literatuur wordt meermaals aangehaald dat kinderen van gescheiden ouders ten gevolge van de scheiding meer risico lopen om problemen te ontwikkelen

op studievlak. Een echtscheiding zou ervoor zorgen dat de kinderen een grotere kans hebben om minder goed te presteren op school. Vandaar dat in dit onderzoek gekozen werd om interviews af te nemen bij hoogopgeleiden. Zij hebben namelijk, ondanks de scheiding van hun ouders, hogere studies aangevat of afgerond en tonen in feite aan dat een echtscheiding er niet altijd voor zorgt dat kinderen minder goede schoolresultaten behalen. Daarom wordt in dit onderzoek geen verdere aandacht meer besteed aan slechtere resultaten op school, echter los van eventuele schoolproblemen, maar wordt er eerder plaats gemaakt voor andere domeinen waar echtscheiding een invloed kan op uitoefenen.

Een tweede voorwaarde is dat de respondenten in de adolescentieperiode zaten op het moment van de ouderlijke scheiding. Zoals reeds aangehaald in de literatuurstudie⁶ evolueren de adolescenten naar het volwassen zijn en voelen ze de behoefte om op hun eigen benen te staan. Tijdens deze belangrijke ontwikkelingsfase kan een ouderlijke echtscheiding een grote invloed uitoefenen op het kind. Vandaar dat voor deze leeftijdscategorie werd geopteerd.

Bij de respondentenwerving doken twee problemen op. Ten eerste zijn niet alle mensen die aan deze voorwaarden voldoen, bereid om mee te werken aan het onderzoek. Geen interesse, te moeilijk om hierover te praten en gebrek aan tijd zijn slechts enkele van de redenen waarom mensen liever niet geïnterviewd werden. Ten tweede is het in het algemeen niet gemakkelijk om mensen te vinden die aan deze criteria voldoen. Het komt veel vaker voor dat de kinderen ofwel jonger, ofwel ouder waren dan de vooropgestelde leeftijdsgrenzen toen hun ouders uit elkaar gingen. Dit kan verklaard worden door het feit dat ouders eerder scheiden wanneer de kinderen jong zijn of wanneer ze het huis verlaten, dan wanneer ze in de adolescentieperiode zitten. Zo was in 2000 de gemiddelde huwelijksduur vóór de echtscheiding gelijk aan vier jaar, een moment waarop de kinderen nog klein zijn. Ook steeg het aantal koppels dat laat scheidde. In dat jaar ging het namelijk bij 25% van de echtscheidingen om koppels die na 20 jaar huwelijk of meer besloten om uit elkaar te gaan. Dit laatste wordt ook wel het ‘lege nestgevoel’ genoemd: wanneer de kinderen het huis verlaten, komt de huwelijksband terug centraal te staan en beseffen de partners dat hun relatie geen voldoening meer geeft (Vanhove & Matthijs, 2002, p. 2,

⁶ Cfr. Hoofdstuk 1; 3.3.2.

p. 32). Ondanks deze moeilijkheden voldoen bijna alle respondenten aan de leeftijdsriteria. Slechts twee respondenten waren jonger op het moment van de ouderlijke scheiding (11 en 12 jaar).

4.2. Beschrijving van de respondenten

4.2.1. Wouter

Op 1 maart werd Wouter geïnterviewd. Hij is nu 22 jaar oud. Op het moment dat zijn ouders uit elkaar gingen, was hij 18 jaar. Hij zit in zijn laatste jaar communicatiewetenschappen. Hij heeft één oudere zus, die op het moment van de scheiding al niet meer thuis woonde. Momenteel woont hij samen met zijn vader en zit hij niet op kot omdat zijn vader dan alleen zou wonen. Vermits Wouter op het moment van de scheiding al 18 was, kon hij zelf kiezen bij wie hij ging wonen. Toch is hij van plan om voor volgend jaar een kot te zoeken. De relatie met zijn moeder is, naar eigen zeggen, niet goed. Vanaf het moment van de scheiding heeft hij dan ook de kant van zijn vader gekozen.

4.2.2. An

Het interview met An vond plaats op 2 maart. Ze is 25 jaar en op zoek naar werk. Haar opleiding voor apotheker en bijhorende specialisatiejaren zijn net achter de rug. An was 13 jaar op het moment van de scheiding. Haar oudere broer en zij zijn bij hun moeder blijven wonen, die het hoederecht over de kinderen kreeg. De vader van An is apart gaan wonen en is vier jaar na de scheiding hertrouwd. De echtscheiding betekende voor An een verademing omdat er dan een einde kwam aan de vele ruzies. Volgens haar is het ook daarom dat ze niet veel moeilijkheden heeft ondervonden als gevolg van de scheiding. Hierbij haalt ze nog haar jonge leeftijd, haar speelse karakter en haar vrij groot aanpassingsvermogen aan als mogelijke verklaringen.

4.2.3. Lore

Lore is 19 jaar en zit in de eerste kandidatuur psychologie. Op 3 maart werd ze geïnterviewd. Ze is de oudste van vijf kinderen en was 14 jaar toen haar ouders uit elkaar gingen. Na deze scheiding is ze, samen met haar moeder en de andere kinderen, een beetje verder gaan wonen bij de buurman, de vriend van de mama. Op papier bestaat er een co-ouderschapsregeling, maar in de praktijk woont ze meer bij de moeder. Lore was opgelucht toen haar ouders besloten om te scheiden, vermits er heel veel ruzie was tussen hen. Ze vindt de beslissing van haar ouders doordacht omdat ze vóór de scheiding samen bij een huwelijkstherapeut te rade zijn gegaan.

4.2.4. Pieter

Toen Pieter 14 jaar was, gingen zijn ouders uit elkaar. Nu is hij 20 jaar en studeert voor bio-ingenieur. De scheiding zelf had hij totaal niet zien aankomen en hij heeft het nooit heel erg gevonden. Naar eigen zeggen was hij nooit erg betrokken bij het gezin. Hij was daar niet mee bezig en zijn leefwereld lag elders: buiten spelen met zijn vrienden. Bovendien is de scheiding zeer geleidelijk gekomen. Het was de bedoeling van zijn ouders om negen maanden apart te wonen en daarna terug samen verder te gaan. Na die periode besloten ze echter om toch elk hun eigen weg te gaan en te scheiden. Pieter is altijd in het ouderlijk huis blijven wonen. Eerst woonde hij er samen met zijn moeder, maar dat verliep niet zo goed. Daarom is zijn vader terug bij Pieter komen wonen in het ouderlijk huis en is zijn mama apart gaan wonen. Het interview werd afgenomen op 3 maart.

4.2.5. Hanna

Op 4 maart vond het interview met Hanna plaats. Ze is 24 jaar en werkt als verpleegkundige. Toen ze 16 was, besloot haar mama te scheiden. Hanna ging, samen met haar jongere zus en haar mama, ergens anders wonen. Sinds de scheiding van haar ouders is ze heel fel gaan rebelleren. Ze vond, en vindt het er nog steeds

moeilijk te verwerken dat haar vader zich verloren voelt. Ze voelt zich steeds geneigd om hem te beschermen. Ook het feit dat het contact met haar zus hierdoor verslechterd is, betreurt ze. Met haar mama is Hanna heel open. Dit komt volgens haar vooral omdat ze tijdens de echtscheidingsperiode heel openlijk is omgegaan met haar moeder. Dat ze met de nieuwe partner van de mama niet overweg kan, steekt ze dan ook niet onder stoelen of banken.

4.2.6. Tom

Tom is 19 jaar en studeert voor handelsingenieur. Toen zijn ouders uit elkaar gingen, kreeg de vader van Tom het hoederecht over hem en zijn jongere broer. Aan zijn leerkrachten en vrienden op school maakte hij wijs dat die scheiding slechts tijdelijk was en dat ze op proef uit elkaar gingen, terwijl dit helemaal niet het geval was. Naar eigen zeggen kon hij het allemaal niet goed aanvaarden. Hij was op dat moment 12 jaar. Met zijn vader heeft hij heel openlijk kunnen praten over heel de situatie. Tom werd eveneens geïnterviewd op 4 maart.

4.2.7. Kaat

Het interview met Kaat had plaats op 8 maart. Ze is 19 jaar en studeert psychologie. Ze is de jongste van vier kinderen en op het moment van de scheiding was ze dan ook de enige die nog thuis woonde. Ze was immers zelf al 18 jaar. De scheiding kwam niet onverwachts voor haar. Na een lange reeks ruzies besliste haar moeder te scheiden en samen met Kaat elders te gaan wonen. Kaat aanziet die scheiding als een verlossing en vindt de situatie beter dan voorheen.

4.2.8. Lieve

Lieve werd geïnterviewd op 10 maart. Ze is 18 jaar en zit in het zesde middelbaar. Ze volgt de richting Grieks-wetenschappen. Op het moment van de scheiding was ze 13

jaar. Haar twee oudere broers zaten toen al op kot en toen haar vader het huis verliet, bleef ze alleen achter met haar moeder. Haar ouders zijn voor een proefperiode uit elkaar gegaan om tot rust te komen en het daarna opnieuw te proberen. Na deze periode is de vader terug in het huis komen wonen, maar daarna hebben haar ouders beslist toch definitief uit elkaar te gaan. Vóór de scheiding maakten de ouders niet veel ruzie en daardoor was Lieve verbaasd toen ze het nieuws te horen kreeg. In al die jaren dat Lieve met haar mama, die het hoederecht kreeg, samenwoont, fungeert Lieve als een praatpaal voor haar mama. De moeder vertelt Lieve alles, zelfs dingen die ze liever niet wil horen. Dit is echter het laatste jaar, sinds haar moeder een nieuwe partner heeft, verbeterd.

4.2.9. Dirk

Dirk werd geïnterviewd op 10 maart. Hij is student burgerlijk ingenieur en is 21 jaar oud. Hij is de oudste van drie kinderen. Op zijn veertiende besloten zijn ouders om uit elkaar te gaan en werd er een co-ouderschapsregeling getroffen. Dirk voelde zich machteloos toen hij het nieuws van de scheiding vernam. Niet alleen had hij de scheiding totaal niet zien aankomen; hij had (en heeft nog steeds) moeite met de verschillende regels die bij zijn moeder en zijn vader gelden. Vooral het contact met de nieuwe partner van zijn mama verloopt stroef. Dirk heeft het er moeilijk mee dat deze partner een nieuwe vader wil zijn die nieuwe regels aan hem oplegt. Tot slot heeft Dirk altijd geprobeerd het evenwicht te bewaren tussen zijn moeder en zijn vader. Toch weet hij zelf dat hij meer bij zijn vader aanleunt omdat hij veel begrip en respect heeft voor de manier waarop zijn papa heeft gehandeld tijdens heel het echtscheidingsproces.

4.2.10. Karel

Karel is enig kind en met de echtscheiding van zijn ouders was hij blij. Er kwam namelijk een einde aan de vele ruzies. Er werd een co-ouderschapsregeling getroffen en elk weekend ging Karel bij zijn vader wonen. Op dat moment was hij 11 jaar.

Vermits hij vrij gesloten is, heeft hij nooit met anderen gepraat over zijn ervaringen en gevoelens rond de scheiding. Hij aanvaardde de dingen die gebeurden en had een nuchtere houding daarin: de dingen zijn zo, ik moet ze dan ook zo nemen. Ondertussen is Karel 27 jaar oud en werkt hij als bediende. Het interview vond plaats op 10 maart.

4.2.11. Marijke

Toen Marijke 15 jaar oud was, zijn haar ouders gescheiden. De vader verliet het huis en samen met haar moeder en oudere zus bleef ze in het ouderlijk huis wonen. Hoewel haar ouders wel eens ruzie maakten, was Marijke niet ongerust. Ze had de scheiding niet zien aankomen en haar eerste reactie was ongeloof. Na de echtscheiding had ze niet echt de behoefte om er met iemand over te praten. Dit blijkt achteraf een verkeerde keuze: door alles te verdringen heeft ze er een eetstoornis aan overgehouden die een jaar aansleepte. Een psychologe heeft er haar terug bovenop geholpen. Ondertussen is Marijke 18 jaar en studeert ze geneeskunde. Het interview werd afgenomen op 11 maart.

4.2.12. Lotte

Lotte werd geïnterviewd op 19 maart. Ze is 24 jaar oud en studeert biologie. Toen ze 13 jaar was, besloten haar ouders om te scheiden. Haar vader is verhuisd en er werd co-ouderschap ingevoerd. Dit hield voor Lotte in dat ze de ene week bij haar mama woonde en de andere bij haar papa. Er is al veel dat ze zich niet meer herinnert van de scheiding. Wel weet Lotte dat ze op dat moment heel verdeeld was: ze stond tussen haar ouders in. Pas later werd ze kwaad. De periode waarin ze het zeer moeilijk had, was op het moment dat haar vader Lotte ervan beschuldigde zijn tweede huwelijk te hebben kapotgemaakt. Hoewel dit voorval nooit is uitgepraat, heeft ze nu zowel met haar moeder als met haar vader een goede band.

4.2.13. Sarah

Sarah is leerkracht in het middelbaar onderwijs en geeft er geschiedenis. Ze is 24 jaar en heeft één oudere en één jongere broer. Op haar zeventiende verliet haar vader het huis om met zijn nieuwe vriendin een nieuw leven op te bouwen. Sarah kon het eerst niet goed geloven en ontvluchtte de realiteit om haar bestaande wereld niet kapot te maken. Ze vindt het meest spijtige aspect van heel de situatie dat haar gezin geen volledig gezin is gebleven, dat haar ideaal is kapotgemaakt. Toch heeft de scheiding ook iets positiefs tot gevolg: Sarah heeft er met haar jongere broer een serieuzer contact aan overgehouden. Haar vader ziet ze niet meer zo vaak, vermits hij ver van haar woont. Ze is sowieso altijd meer betrokken geweest bij haar moeder. Sarah werd geïnterviewd op 23 maart.

4.2.14. Karolien

De laatste respondent is Karolien die geïnterviewd werd op 24 maart. Ze studeert politieke wetenschappen en is 22 jaar oud. Ze is de oudste van twee kinderen en toen ze 14 jaar was, zijn haar ouders gescheiden. Samen met haar mama en broer is ze verhuisd en op dat moment voelde ze vooral onmacht. Ze heeft heel veel steun gehad aan haar grootouders, bij wie ze altijd terecht kon. Haar mama heeft nadien nog zelfmoord proberen te plegen omdat ze het allemaal niet meer aankon. Toen werd het voor Karolien eigenlijk te veel, maar toch is ze blijven doorgaan en pas veel later is ze alles beginnen verwerken. Hiervoor heeft ze professionele hulp gezocht bij een psycholoog.

HOOFDSTUK 3: ANALYSE

1. Inleiding

In dit derde hoofdstuk worden de resultaten van het kwalitatief onderzoek gepresenteerd aan de hand van citaten uit de diepte-interviews. Ook wordt er, waar mogelijk, een terugkoppeling gemaakt naar de inzichten uit de literatuurstudie.

In de eerste paragraaf wordt stilgestaan bij de specifieke leeftijd van de respondenten toen ze de echtscheiding van hun ouders meemaakten, namelijk de adolescentieperiode. Er wordt nagegaan of er zich binnen deze leeftijdscategorie verschillen voordoen en indien dit het geval is, op welk(e) vlak(ken).

In een tweede paragraaf wordt een conceptueel model opgesteld waarbij eerst en vooral wordt aangenomen dat kinderen die vóór de ouderlijke echtscheiding blootgesteld werden aan openlijke conflicten tussen de ouders, de echtscheiding logischerwijs meer zien aankomen dan kinderen die geen openlijk conflict hebben gekend. Ten tweede wordt ervan uitgegaan dat kinderen die de echtscheiding verwachten, meer positievere gevoelens zullen koesteren rond heel die gebeurtenis, dat de winst die ze uit de scheiding halen groter is en dat het verlies bij de scheiding kleiner is dan bij kinderen voor wie de echtscheiding onverwacht komt. Op basis van de analyse van de interviews wordt achterhaald of dit conceptueel model steun krijgt.

De derde paragraaf omvat een bespreking van de visie dat echtscheiding beschouwd kan worden als een sociaal proces. In de interviews zijn duidelijk elementen te onderkennen die deze gedachtegang steunen. Meer bepaald gaat het om de testscheiding, de omgangswijze tussen de ouders, de keuze tussen het hoederecht en de co-ouderschapsregeling, de hertrouw of het aangaan van een nieuwe relatie door de ouder(s) en als laatste de reactie van familieleden.

De laatste paragraaf van dit hoofdstuk geeft een overzicht van de vier gevolgen van een ouderlijke echtscheiding op het kind; deze werden reeds eerder aangehaald in de literatuurstudie. Er wordt met andere woorden via de analyse nagegaan of kinderen na een echtscheiding inderdaad probleemgedrag vertonen, een andere relatie opbouwen met hun ouders, een nieuwe kijk hebben op eigen liefdesrelaties en tenslotte of ze een crisisperiode doormaken.

2. De adolescentieperiode

De respondentengroep is samengesteld uit personen die de ouderlijke echtscheiding meemaakten toen ze adolescenten waren. Dit is een vrij grote leeftijdscategorie, namelijk 13 tot 18 jaar. Het eigen onderzoek toont aan dat zich binnen deze leeftijdsgrenzen verschillen voordoen of, met andere woorden, dat iemand van 13 jaar oud anders reageert op een ouderlijke scheiding dan iemand van 18 jaar. De respondenten die 13, 14 of 15 jaar waren toen hun ouders uit elkaar gingen, halen vaak zelf aan dat ze nog jong waren en de gebeurtenis daarom ook niet zo goed konden vatten of plaatsen. Deze groep adolescenten wordt hier de jonge adolescenten genoemd. Pieter en An, respectievelijk 14 en 13 jaar op het moment van de scheiding, verwoorden het als volgt:

Pieter: Maar ik was jong en ik doe eigenlijk nooit... Ja, ik vond dat niet heel erg. Het was van ja... Ik heb dat nooit heel erg gevonden.

An: Nee, ik heb daar eigenlijk geen... Ik heb er eigenlijk niet echt veel onder geleden, ik. Ik was ook nog maar 13, dus allez,...

Ook wanneer er tijdens de interviews werd gepolst naar de reacties van jongere broers en/of zussen op die scheiding, werd door de respondent vaak geantwoord dat ze te jong waren om het bewust mee te maken.

De oudere adolescenten daarentegen, die reeds 16, 17 of 18 jaar waren op het moment van de scheiding, beleefden de situatie veel bewuster. Een mogelijke verklaring ligt in het verschil in de graad van ontwikkeling van beide groepen⁷. Jonge adolescenten staan minder ver in hun ontwikkelingsproces dan oudere adolescenten en zijn daarom misschien minder in staat de echtscheiding bewust mee te maken.

Toch mag leeftijd niet beschouwd worden als een allesbepalende factor. In het geval van Pieter bijvoorbeeld, werd dieper ingegaan op het feit dat hij de scheiding niet zo erg vond. Zijn zus daarentegen, die ouder is dan hij, had het er wel moeilijk mee. Hiervoor zocht Pieter de verklaring in de leefwereld van zijn zus en in die van hem. Terwijl voor de zus het gezin een belangrijke constante was in haar leven, trok Pieter zich daar minder van aan en speelde hij liever met zijn vrienden.

⁷ Cfr. Hoofdstuk 1; 3.3.2.

Pieter: (...) Voor mij... Ik was daar ook niet mee bezig. Dat was ook niet mijn leefwereld. Ik had mijn vriendjes, ik speelde buiten, ik... Ja, mijn ouders, dat was ja. (...) Want ja, ik ben... ik leefde ook altijd wel heel onafhankelijk van mijn gezin. Ik speelde altijd met mijn vriendjes, ik deed heel veel. Mijn zus was veel meer thuis en bij papa en mama. Voor mij was dat allemaal niet zo belangrijk en ik denk dat dat daar vooral mee te maken heeft.

Leeftijd is dus slechts één van de factoren die de verschillen binnen de respondentengroep verklaren. Ook zijn onder andere betrokkenheid op het gezin en karakter van het kind factoren die in onderlinge wisselwerking een invloed uitoefenen.

3. Een (on)verwachte echtscheiding voor het kind

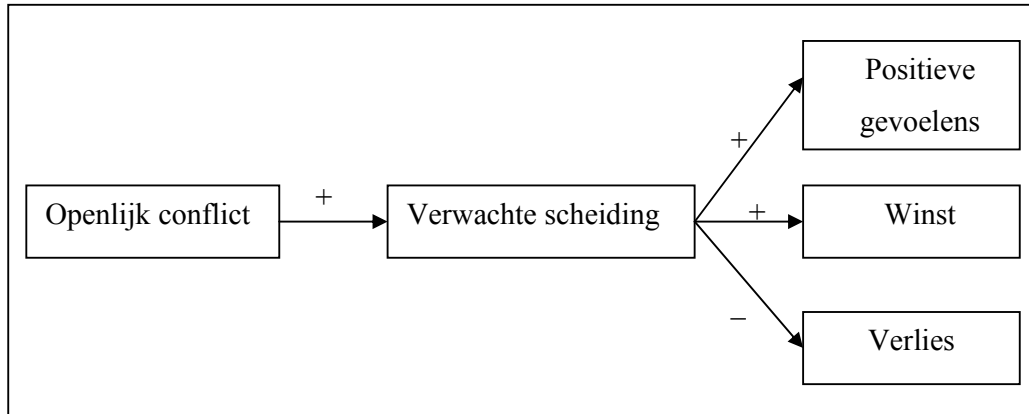
Hoe een kind reageert op een ouderlijke scheiding is onder meer afhankelijk van het feit of het kind de scheiding heeft zien aankomen of het als een onverwachte gebeurtenis ervaart. De veertien respondenten zijn dus in twee groepen in te delen. Tabel 3 geeft hier een overzicht van.

Tabel 3: Verdeling van de respondenten naargelang de mate waarin de echtscheiding onverwacht kwam.

Echtscheiding als Onverwachte gebeurtenis	Echtscheiding als verwachte gebeurtenis
Tom Karolien Lieve Dirk Pieter Lotte Sarah Marijke Hanna	Wouter Kaat Lore An Karel

Er wordt aangenomen dat een kind de scheiding verwacht wanneer er een hoge openlijke conflictgraad bestaat tussen de ouders vóór de echtscheiding. Als een kind niet wordt blootgesteld aan ruzie, zal dit echter niet het geval zijn en komt de scheiding onverwacht. Verder zal het al dan niet verwachten van een echtscheiding

leiden tot verschillende gevoelens van het kind bij heel de gebeurtenis. Tot slot wordt ervan uitgegaan dat een onverwachte scheiding een groter verlies met zich meebrengt voor het kind dan een verwachte scheiding. Wanneer het kind de scheiding ziet aankomen, wordt verondersteld dat de perceptie van de winst groter zal zijn voor het kind dan wanneer de scheiding niet verwacht wordt. Dit alles wordt schematisch weergegeven in figuur 3.

Figuur 3: Conceptueel model.

In welke mate bovenstaand conceptueel model opgaat, wordt nu aan de hand van de interviews onderzocht.

3.1. De rol van de graad van openlijk conflict tussen de ouders vóór de scheiding

Uit de interviews blijkt dat een kind de scheiding niet ziet aankomen als de ouders niet of niet vaak openlijk ruzie maken wanneer ze nog samen zijn. Als het kind dus vóór de scheiding niet is blootgesteld aan openlijk conflict tussen zijn/haar ouders, komt de echtscheiding totaal onverwacht. Zo begreep Dirk niet waarom zijn ouders uit elkaar gingen, vermits hij ze nooit ruzie had zien maken.

I: En had je het [de scheiding] zien aankomen?

Dirk: Nee. Absoluut niet. Absoluut niet. Want ik begrijp nog altijd niet hoe dat ze er bij komen. Allez ja, het is niet zo dat ik dacht van 'oh, ze hebben ruzie gehad of...'. Ik kan me geen ruzie meer herinneren. Dus het lijkt me allemaal heel raar wat er gebeurd is. (...) Maar ik zag het echt

niet aankomen want ze hebben het mij gewoon verteld gehad en dat was zo van ‘tiens, waarom?’. En niet begrijpen.

Kinderen die vóór de scheiding wel ruzie hebben gekend tussen hun ouders, reageren op een heel andere manier. Ze hebben de scheiding zien aankomen en worden bevestigd in hun vermoedens. Zo hoopte Kaat bijvoorbeeld zelfs dat haar ouders gingen scheiden omdat dit een einde zou maken aan de aanslepende ruzies.

Kaat: Euhm, tja, het was niet echt onverwacht. Dus het was eerder zoiets van ‘eindelijk’ (lacht). Het was al, ja, een eindje dat het slecht ging. Het was al een paar jaar. En ja, ik vond het eigenlijk goed dat mijn moeder uiteindelijk de stap gezet heeft.

Binnen de respondentengroep is er qua leeftijd geen verschil tussen kinderen die de scheiding als onverwacht ervaren en kinderen die de scheiding hebben zien aankomen. Het is dus niet zo dat de oudere adolescenten de echtscheiding van hun ouders meer voorspellen dan jonge adolescenten, of omgekeerd.

Het al dan niet onverwacht zijn van de scheiding leidt tot verschillende gevoelens en gevolgen voor de respondenten. Hier wordt nu dieper op ingegaan. Er wordt onderzocht of respondenten die de echtscheiding niet hebben zien aankomen, meer winst of verlies ervaren dan de mensen die het wel verwachtten. Daarbij wordt ook nagegaan of deze twee groepen verschillen met betrekking tot hun gevoelens rond heel de gebeurtenis.

3.2. Echtscheiding als winst en/of verlies voor het kind

De vraag dringt zich op of een ouderlijke echtscheiding steeds verlies inhoudt voor het kind, zoals aanhangers van de conservatieve denkpijpe beweren. De liberale visie staat hier lijnrecht tegenover en gaat ervan uit dat een echtscheiding ook winst kan betekenen voor het kind⁸. Welke gedachtegang de meeste steun krijgt, wordt hier onderzocht. Er wordt van start gegaan met de vraag of winst wel bestaat bij een

⁸ Cfr. Hoofdstuk 1; 3.1.

ouderlijke echtscheiding. Daarna gaat de aandacht uit naar de vraag of echtscheiding altijd verlies inhoudt voor het kind.

Vermits, zoals hierboven werd aangehaald, het openlijk conflict tussen de ouders zeer bepalend is voor de mogelijkheid van het kind om de echtscheiding te voorspellen, wordt bij de analyse rond winst en/of verlies vertrokken van de conflictgraad tussen de ouders vóór de scheiding.

3.2.1. Winst

Uit de interviews blijkt duidelijk dat echtscheiding altijd wel ergens winst inhoudt voor het kind. Alle respondenten geven immers aan dat de scheiding ook positieve gevolgen heeft meegebracht. Er is echter een duidelijk verschil op te merken tussen enerzijds de respondenten die conflict hebben gekend vóór de scheiding en anderzijds de respondenten die geen ruzie tussen hun ouders hebben gekend vóór ze uit elkaar gingen. Hoewel voor beiden van een winstsituatie kan gesproken worden, is de winst voor de eerste groep veel groter dan voor de tweede. Diegenen die openlijk conflict hebben gekend tussen de ouders, zijn bijna over heel de lijn blij met de scheiding. Bij de andere groep kan eerder gesproken worden van een aantal ‘nevenverschijnselen’ van de scheiding waar ze winst uit halen, zoals bijvoorbeeld het sneller zelfstandig worden of een hechtere relatie opbouwen met een bepaald gezinslid.

Dit alles kan het best gestaafd worden met citaten uit de interviews zelf. Eerst wordt dieper ingegaan op de verschillende soorten winst voor de respondenten die blootgesteld zijn aan het conflict.

Steeds terugkerende ruzie tussen de ouders is wel degelijk een grote belasting voor kinderen. Bij de ouders van Kaat gingen de ruzies van kwaad naar erger.

Kaat: Vooral door het feit dat ze ruzie maakten. Dat was wel geregeld.

I: En was dat dan wanneer jij erbij was?

Kaat: Ja, maar het was eigenlijk zo dat het heel de tijd erger werd. In het begin was het nooit als ik erbij was. En als ik dan toch toevallig in de kamer kwam, dan stopten ze. En dan na een eindje merk je van ja, ik kom de kamer binnen, ze stoppen niet meer. En dan uiteindelijk is het gewoon van ze beginnen ruzie te maken terwijl je er gewoon bijzit. En ja...

I: En was dat dan al lang aan de gang zo?

Kaat: Euhm ja, dat was al een aantal jaren. De echte fikse ruzies, dat dat pas in het vierde middelbaar was, maar in het tweede middelbaar was dat al dat je merkt ‘het zit hier niet goed’.

De winst die ze uit de echtscheiding haalde, was dan ook zeer groot. Ze is over heel de lijn blij dat haar ouders uit elkaar zijn.

Kaat: (...) Ik ben blij dat die scheiding, allez, dat mijn ouders uit elkaar zijn. En ja, het zijn moeilijke maanden geweest. Dat is natuurlijk iets waar je niet met vreugde aan terugdenkt, maar het eindresultaat ben ik wel blij om. Dus, ik zou nu niet willen dat ze terug samen gaan (lacht).

De personen wiens ouders openlijk ruzie maakten, ervaren meestal positieve gevoelens op het moment van de scheiding. Opluchting en blijdschap halen hier de bovenhand, omdat de aanslepende ruzies dan ophouden. Voor hen komt de echtscheiding dan ook niet onverwacht. Ze zien het eerder als een bevestiging van het feit dat het slecht ging tussen hun ouders.

I: Wat waren je gevoelens toen bij die echtscheiding?

An: Wow... euhm... een stuk opluchting omdat ze heel veel ruzie maakten. En het was toen gewoon kalmer in huis. Dus voor mij was dat eigenlijk een stuk een opluchting: gewoon niet meer naar die ruzies te moeten luisteren. (...) Ik heb er eigenlijk niet echt veel onder geleden, ik. (...)

I: Dus eerder blij of opgelucht dat ze uit elkaar waren?

An: Ja, 't is dat.

Enkel Tom vormt binnen deze groep een uitzondering. Hoewel zijn ouders voor de scheiding veel ruzie maakten waar hij bij was, kwam de gebeurtenis heel onverwacht voor hem. Hij vond het normaal dat zijn ouders constant ruzie maakten. In zijn gezin was dat de normale gang van zaken en vermits Tom niets anders kende, kon hij dan ook niet vermoeden dat zijn ouders zouden scheiden. Hij is de enige in deze groep respondenten voor wie de echtscheiding in het begin niet echt een opluchting was.

I: Dus het is niet omdat je ouders veel ruzie maakten vóór de scheiding, dat die scheiding als een opluchting kwam?

Tom: Oh, ergens wel natuurlijk, maar er komt zoveel andere stress bij, zoveel andere spanningen, dat dat eigenlijk niet opluchtte, dat ik dat niet als een opluchting heb ervaren. Nu achteraf gezien wel natuurlijk, op het moment niet.

Het feit dat voor Tom de scheiding onverwachts kwam, terwijl hij vóór de ouderlijke scheiding veel openlijk conflict heeft gekend tussen zijn ouders, kan mogelijk verklaard worden door zijn jonge leeftijd op dat moment. Zoals hoger vermeld⁹, zijn jonge adolescenten zich vaak niet bewust van wat er in hun omgeving gebeurt. De link tussen ruzie maken en scheiden werd niet door Tom gelegd.

Voor de respondenten die geen openlijk conflict hebben gekend vóór de scheiding, ligt de situatie anders. Wanneer de scheiding onverwacht komt, ontstaat er eerder verwarring, machteloosheid, boosheid, ongeloof, verdeeldheid en een gevoel van bedrog bij het kind. De gevoelens variëren dus veel sterker. De afwezigheid van openlijk conflict vóór de scheiding zorgt ervoor dat de winst veel beperkter is en dat die winst slechts over kleine deelaspecten gaat. Daar waar openlijk conflict ervoor zorgt dat kinderen de echtscheiding meestal over heel de lijn een positieve evolutie vinden, is dit niet het geval bij kinderen die niet zijn blootgesteld aan die ruzie. Een aantal reacties op de vraag of de scheiding ook positieve gevolgen heeft gehad voor de mensen uit deze groep, wordt hier overlopen.

Karolien: Euhm, ja. Eigenlijk wel. Allez, ja. Niet volledig maar gewoon zo ik weet dat ik veel minder vrijheid had gehad als mijn ouders samen waren gebleven. Omdat ten eerste mijn vader tamelijk streng was. Die was strenger dan mijn moeder op zich, sowieso al.

Marijke: Ik denk dat ik er alleen maar sterker door ben geworden (lacht).

Lieve: Ja, dat ge ergens ook wel leert van verder te zetten en van ertegen aan te gaan in 't leven. Van euhm, te genieten van de leuke dingen in het leven.

Sarah: Euhm, misschien in de relatie met mijn jongste broer. Euhm, die sindsdien toch ook wel veranderd is. (...) Ja, dat ik daar toch meer contact mee heb en meer serieuzer contact mee heb.

Dirk: Ja... er zijn natuurlijk overal positieve... ja (zucht). Er zijn wel positieve dingen aan. Gelijk bijvoorbeeld, ja, op uw eigen benen te staan.

Het is duidelijk dat deze groep respondenten ook de positieve punten van de scheiding onderkennen, zoals onder andere een grotere mate van zelfstandigheid, meer vrijheid en een optimistische levensvisie. Toch zijn dit geen aspecten die gaan over het feit zelf dat de ouders uit elkaar zijn. Vandaar dat hier wel kan gesproken worden van winst, zij het een beperktere winst.

⁹ Cfr. Hoofdstuk 3; 2.

Daarbij komt nog dat de positieve gevolgen voor de respondenten die geen ruzie hebben gekend vóór de echtscheiding, eerder op lange termijn een winst kunnen opleveren. Zo leiden bijvoorbeeld een goede relatie met een broer of meer vrijheid, niet tot winst op korte termijn. Dit is dan ook een groot verschil met mensen die vóór de scheiding wel zijn blootgesteld aan openlijk conflict: de winst die zij uit deze gebeurtenis halen, is praktisch direct merkbaar. Wanneer de ruzies ophouden omdat de ouders uit elkaar gaan, zorgt dit voor onmiddellijke winst voor het kind. De langetermijnwinst is hierbij veel beperkter.

Er kan geconcludeerd worden dat de winst die een kind haalt uit de ouderlijke scheiding, groot is indien de openlijke ruzies tussen de ouders hierdoor ten einde lopen. De winst is veel beperkter voor een kind dat vóór de scheiding geen openlijk conflict heeft gekend. Deze onderzoeksresultaten liggen in de lijn van de inzichten uit de literatuur: voor een kind is een ouderlijke echtscheiding beter dan niet scheiden maar veel openlijk conflict maken¹⁰.

3.2.2. Verlies

De resultaten die werden aangehaald met betrekking tot de mogelijke winst, gelden ook in omgekeerde richting voor verlies. Respondenten die geen openlijk conflict hebben gekend en waarvoor de scheiding dus onverwacht kwam, vermelden namelijk een veel groter verlies dan de andere respondenten.

Sarah verwoordt het als volgt:

Sarah: Goh, het moeilijkste ja, of één van de moeilijke dingen, ik zal het zo omschrijven, is dat ik het jammer vind dat ons gezin geen volledig gezin gebleven is. Ik heb daar altijd zo erg van genoten ook, alle, mama en papa samen en ons twee broers en dan van de ene dag op de andere was dat ideaal precies gewoon kapot. En ja, dat vind ik nog altijd heel jammer. Ik schaam mij er niet voor maar iedere keer als ik dat zeg tegen iemand, van mijn ouders zijn gescheiden, dan zeg ik dat niet zonder gevoel. Maar dan denk ik toch altijd zo ergens in mijn achterhoofd ‘en ik vind dat jammer’. Ik had liever gehad dat ze er wel samen hadden aan gewerkt.

¹⁰ Cfr. Hoofdstuk 1; 3.1.

I: Klopt het dan dat je vóór die echtscheiding uw gezin en je ouders zo zag als één blok en nu dat het in twee stukken uiteen is gevallen? En dat je je ouders eigenlijk als twee aparte individuen ziet?

Sarah: Ja, dat klopt volledig (lacht). (...) Nee, dat is waar. Ja, ik vind dat moeilijk omdat ge zo, dat ik zo nu niet meer kan zeggen mijn ouders. Dat is precies een begrip dat zo voor mij niet meer opgaat. Ja, dat is raar.

Sarah geeft dus te kennen dat ze haar gezin als één geheel verloren heeft. De aparte leden ziet ze nog wel, maar het gezin als sociaal systeem, waarbij alle leden onderling met elkaar in contact staan¹¹, is uiteen gevallen. Dit is voor Sarah een groot verlies.

Een andere vorm van verlies die door een aantal respondenten uit deze groep wordt aangehaald, is de angst dat een gezinslid hem/haar zal verlaten. Marijke omschrijft het als een soort verlatingsangst. Er is dus als het ware een stuk vertrouwen verloren in het gezin en de onderlinge leden ervan.

Marijke: (...) En het kwam er eigenlijk op terecht dat dat grotendeels ook te maken had met die scheiding. Een soort, dat ik een soort verlatingsangst ofzo had opgebouwd denk ik... dat ons papa vertrokken was toen, ja.

De mensen die wél veel met ouderlijk conflict in contact kwamen voor de scheiding, zijn veel minder negatief over de echtscheiding in de interviews. Ze spreken dan ook veel minder frequent over verlies. Vaak gaat het om een verlies dat zich buiten het gezin situeert en eerder om de bredere leefomgeving draait. Zo heeft Karel bijvoorbeeld, naar eigen zeggen, zijn vertrouwen in de mensen voor een stuk verloren.

Karel: (...) Ik ben er wel van overtuigd dat ik...dat ik vroeger opengebloeid zou zijn. Ik ben lang heel gesloten geweest en heel wantrouwig tegen nieuwe mensen enzo, voordat ik echt mensen in mijn wereldje binnen liet... Ik denk wel dat dat er misschien mee te maken heeft. En dat had ik mij, alle, dat hadden ze mij kunnen besparen als ze natuurlijk samen waren geweest en als dat een warm nest was geweest.

¹¹ Cfr. Hoofdstuk 1; 2.1.2.

Op basis van de resultaten van de analyse rond winst en verlies kunnen dus twee conclusies getrokken worden. Ten eerste moet de conservatieve gedachtegang, die ervan uitgaat dat een echtscheiding enkel en alleen verlies en negatieve gevolgen inhoudt voor het kind, sterk in twijfel getrokken worden. Hoewel elke respondent negatieve gevolgen van de scheiding onderkent, geeft hij/zij eveneens winstsituaties aan. Vandaar dat de liberale denkpijpe steun krijgt. Ten tweede kan ervan uitgegaan worden dat het conceptueel model dat werd opgesteld, opgaat. Openlijk conflict bepaalt dus inderdaad de mogelijkheid van het kind om een echtscheiding te zien aankomen, wat op zijn beurt de gevoelens en de mate van winst en/of verlies beïnvloedt.

4. Het procesmatige karakter van een echtscheiding

Een echtscheiding kan worden opgevat als een sociaal proces met een opeenvolging van meerdere fasen¹². Dit procesmatige karakter is terug te vinden in verschillende facetten van de echtscheiding. Aan de hand van de interviews wordt hier nu dieper op ingegaan. Achtereenvolgens worden de testscheiding, de omgangswijze van de ouders, de keuze tussen hoederecht en co-ouderschap, hertrouw of het aangaan van een nieuwe relatie en tenslotte de reactie van familieleden behandeld.

4.1. Op proef uit elkaar: een testscheiding

Wanneer ouders zelf nog niet goed weten of ze al dan niet gaan scheiden, bestaat de kans dat ze voor een bepaalde periode op proef uit elkaar gaan. Zowel Pieter als Lieve vermelden in het interview dat dit ook bij hun ouders, vóór de rechterlijke uitspraak van de scheiding, het geval was. Dit wordt in de literatuur omschreven als een ‘testscheiding’. Het is een tijdelijke scheiding als gevolg van huwelijksinterne problemen (Matthijs, 1990, pp. 6-7). Door een testscheiding komt de overgang van

¹² Cfr. Hoofdstuk 1; 2.1.1.

intact gezin naar gescheiden ouders voor het kind meer geleidelijk. Bij Pieter was dit ook het geval.

Pieter: (...) Nu bij ons is het wel geleidelijk aan gegaan. Dus mijn ouders, die zijn eerst, euhm, de dag dat die gingen scheiden... enfin. Die zeiden op een dag dat ze gingen apart wonen. Die zeiden van 'Kijk, het gaat niet goed tussen ons, we gaan negen maanden apart gaan wonen maar na die negen maanden gaan we terug samen gaan wonen.'. Dus die zeiden van 'Kijk, we hebben een probleem en we denken dat we dat door een tijdje apart van elkaar te zijn, dat dat oke komt. En gaan we terug samen wonen.'. En dus, wij dachten ook wel van 'ah, dat komt misschien wel, dat komt gewoon terug'. En dan concludeerden ze, allez vooral mijn papa dan, 'ja, nee, we willen dat toch zo houden.' Apart. Maar dat was niet direct zo van oke, we gaan scheiden.

Voor Lieve was het verwarrend dat haar vader eerst voor een proefperiode is weggegaan. Ze had geen zekerheid of hij nu definitief wegging of toch nog terug bij haar en haar moeder kwam wonen.

Lieve: (...) En ja, ook wel verwarrend omdat, eerst is mijn papa weggegaan zozegd om eerst efkes zo tot rust te komen en te zien om daarna terug opnieuw te proberen. En dan is die efkes teruggekomen en dan opnieuw weggegaan. En ja, dan zijt ge natuurlijk ook wel een beetje boos. Zo van allez, was dat nu nodig om dan zo... En dan is er ook een periode geweest dat ik aan mijn papa vroeg van 'komt ge nog terug' en dat die zo altijd zei 'ja, de deur staat nog op een kiertje open'. Zodat je eigenlijk niet weet van is dat nu definitief, gaan mijn ouders scheiden of niet. En dat is wel ja, moeilijk.

Vermits er door die testscheiding een meer geleidelijke overgang wordt gevormd voor de kinderen, duurt het hele proces rond de echtscheiding voor het kind echter ook langer. Er wordt als het ware nog een fase bijgevoegd vóór de scheiding, waarbij onzekerheid centraal staat.

De uitkomst van een testscheiding is onvoorspelbaar en onzeker (Matthijs, 1990, p. 8). Het is dan ook deels daardoor dat er verwarring bij het kind kan ontstaan. Of de ouders nu op proef uit elkaar gaan of definitief, een kind kan zich optrekken aan het feit dat de ouders moeite hebben gedaan om hun relatie in stand te houden. De respondenten halen in de interviews aan dat ze het positief vinden als hun ouders aan hun relatie gewerkt hebben. Eén voorbeeld dat ze hierbij aanhalen, is de raadpleging van een gezinstherapeut.

Lore: Goh ja, ergens had ik wel zo iets van waarom, problemen kunnen opgelost worden. Maar ja, ik heb dan de uitleg gekregen dat ze al naar een gezins-, allez, een huwelijkstherapeut enzo waren geweest. Dat dat niets had uitgehaald. Dus ja, dan wist ik ook wel dat dat echt, ja, met, ja, overdacht was.

4.2. Omgangswijze van de ouders

In de literatuurstudie werd aangehaald dat ouders drie verschillende manieren van omgaan kunnen hanteren na een echtscheiding, namelijk de coöperatieve, de vrije en de conflictueuze. De conflictueuze omgangswijze wordt gekenmerkt door een zeer moeizaam contact tussen de ouders, waarbij ruzie de bovenhand krijgt en gezamenlijke beslissingen hierdoor moeilijk te nemen zijn. De coöperatieve en de vrije omgangswijzen worden (zo goed als) niet met conflict geassocieerd¹³.

Belangrijk is dat tijdens de interviews zeer sterk naar boven komt dat er volgens de respondenten een evolutie kan zitten in die omgangsvorm. Met andere woorden: de manier waarop ouders met elkaar omgaan, kent een procesmatig karakter. De conflictueuze omgangswijze tussen ouders kan na verloop van tijd vervangen worden door een vrije of zelfs door een coöperatieve. De evolutie in omgekeerde richting echter, komt niet ter sprake tijdens de interviews.

De ouders van Karolien bijvoorbeeld zijn geëvolueerd van een conflictueuze naar een meer vrije manier van omgaan.

I: Na de scheiding (...) hadden uw ouders het dan moeilijk om samen te overleggen of dingen te bespreken die de kinderen aangingen?

Karolien: In het begin wel. Zo helemaal in het begin was dat echt dikwijls... Dat ontardde altijd in ruzies en scheldpartijen en... Maar dat is echt zo weggeëbd en nu gaat dat. Nu kunnen ze gewoon zo praten en zelfs toen mijn broer zijn plechtige communie heeft gedaan, hebben wij een familiefeest... Hij heeft dan mogen kiezen. Hij heeft gezegd ik wil iedereen samen op het feest. En dan hebben we echt zo één feest gehad maar dan wel met twee tafels.

I: Dus dat gaat nu wel?

Karolien: Ja.

Voor de kinderen is dit een proces dat positieve gevolgen met zich meebrengt. Ze trekken zich als het ware op aan het feit dat hun ouders steeds minder ruzie

¹³ Cfr. Hoofdstuk 1; 3.2.

maken en dat ze beter met elkaar om kunnen. De ouders van Sarah gingen vlak na de scheiding conflictueus met elkaar om. Dit is tegenwoordig al veel minder het geval en dat geeft Sarah hoop.

I: Dus dat [de omgangswijze van haar ouders] evolueert echt wel in positieve zin?

Sarah: Ja. Ik weet of dat zo ooit zo nog echt, allez, samen kunnen weggaan ofzo, ik weet niet of dat het zo ver zal evolueren... Maar zolang dat er ergens een relatie groeit van goede verstandhouding zijn wij allemaal wel tevreden. Ook al denkt mama nog altijd ooit komt hij terug (lacht). Dat blijft er zo nog altijd inzitten. Dat wij dan ook soms vragen allez, zou je hem dan terug bij u laten komen, moest hij nu voor de deur staan en zeggen mag ik terug komen? En zij: ja, ik wil hem dan nog altijd binnen laten. (...) Ik vind dat eigenlijk wel mooi (lacht) dat ze dat kan zeggen. Ook al is dat natuurlijk... zou er heel veel veranderd zijn he. Maar het gaat in de goeie richting. En dat geeft wel hoop.

4.3. De keuze tussen het hoederecht of het co-ouderschap

Vermits echtscheiding een proces is, betekent het feitelijk vertrek van één ouder niet het einde van heel de gebeurtenis. Na de scheiding moeten namelijk nog allerlei beslissingen genomen worden. Met betrekking tot het kind moet onder andere worden beslist of één ouder het hoederecht toegewezen krijgt of dat er een co-ouderschapsregeling wordt uitgedacht.

Uit de interviews blijkt dat bij de meeste respondenten na de echtscheiding werd geopteerd om het hoederecht toe te kennen aan één ouder. Co-ouderschap komt beduidend minder voor.

In de literatuurstudie werd erop gewezen dat co-ouderschap een goede oplossing is wanneer de ouders ‘vreedzaam’ of zonder al te veel ruzie uit elkaar gaan¹⁴. Bij de respondenten uit het eigen onderzoek die een co-ouderschapsregeling opgelegd kregen, was dit echter vaak niet het geval. Meestal brengt dit dan ook problemen met zich mee. Bij Dirk werd na de echtscheiding van zijn ouders een co-ouderschap geregeld. Voor hem was het vooral moeilijk dat hij constant moest verhuizen en dat zijn moeder hem bijna verplichtte om zich actief in te zetten in haar woonomgeving.

¹⁴ Cfr. Hoofdstuk 1; 4.1.

Dirk: Vooral... vooral dat ik twee huizen had. Dat was het ambetantste gewoon dat ik zo twee nieuwe huizen had en als er dan eens afgesproken werd, allez, bij ons thuis, bij onze papa, dan, ja, dan kon ik er niet altijd naartoe gaan. Dan zat ik in Lichtaart en dan werd ons moeke... Uiteindelijk... Het ergste... Nee! Het ergste, het ergste was dat ons moeke altijd zei van 'gij moet hier in Lichtaart naar de scouts gaan, ge moet hier ditte doen, ge moet hier datte, ge moet hier een activiteit hebben'. En daar ging die echt heel ver in. Zo echt zeggen van 'gij moet dat doen of ge zijt asociaal, gij moet... bleubleubleu'. En constant werd erop gehamerd van gij moet dat doen, gij moet dat doen. En ik heb dat nooit gedaan. En dan ja, uiteindelijk heb ik, ja, ik heb daar eigenlijk zo een klein beetje een complex van opgelopen. Omdat ons moeke echt wel zo hard zo hamerde van gij moet hier dingen gaan doen. (...) En gij moet hier vrienden leren maken en dat heb ik niet gedaan. En dan had ik zo ja, een paar vrienden thuis bij onze papa en ja, als het daar dan zo wat minder ging en dan zat ik in Lichtaart, dan was dat zo telkens weer, dat begon dan zo te knagen van ja, ben ik nu echt zo asociaal, ben ik nu echt zo een randgeval dat zo niets van de wereld moet weten...

Ook Lotte vond het vervelend dat ze niet steeds in de buurt van haar vrienden woonde. Voor haar was het minst aangename aan de co-ouderschapsregeling dat ze zich in het huis waar haar papa woont, niet echt thuis voelt.

Lotte: (...) Voor mij was het grootste probleem daarin dat ik altijd heel dicht bij Leuven centrum heb gewoond, heel dicht bij mijn vrienden heb gewoond. En dan, mijn papa was naar Pellenberg verhuisd. Nu nog, da's nog niet zo ver, maar ge kon niet zeggen 'ik kom eens efkes naar Leuven of ik kom eens efkes langs na 't school'. Dat gaat dan niet meer. Ik weet nog dat ik mij op dat moment verschrikkelijk afgezonderd voelde bij mijn papa. Dat was een heel ander huis, dat was een huis dat ik niet gewoon was. Euhm, ge hebt een valieske bij met kleren gelijk wanneer da ge op vakantie gaat. Dat is niet uw kast met uw spullen erin. Dat voelt niet thuis.

Het komt in de interviews zeer sterk naar boven dat co-ouderschap een aantal praktische problemen of ongemakken met zich meebrengt voor de kinderen. Vooral het verhuizen blijkt een minder aangenaam aspect te zijn. Ook bij Karel werd een co-ouderschapsregeling getroffen. Vermits hij in het weekend bij zijn vader ging wonen, moest hij elke vrijdag met een rugzak vol kleren naar school, omdat hij na schooltijd direct naar zijn vader doorging.

Karel: Ja, dat is wel een heel gesleur en gedoe natuurlijk. Want dat was het vrijdags altijd met ne rugzak vol kleren naar school gaan. Daar nen helen dag op passen en dan 's avonds, rechtstreeks van 't school naar

mijn vader gaan in Leuven. (...) Ik heb zoiets van kijk, het is nu eenmaal zo en ik moet daardoor. En ik heb dat nog altijd, die ingesteldheid. Dus misschien dat dat er wel mee te maken heeft. Misschien dat dat wel, dat daar misschien wel iets positief aan is, ja. De dingen op die manier bekijken. (...) Je kunt daar over zagen, je kunt daarover klagen, maar oke... je pakt uw kleren niet meer, maar dan zit ge wel een heel weekend in vuil kleren.

Karel relativeerde alles en is daardoor, naar eigen zeggen, een ‘plantrekker’ geworden. Meerdere respondenten halen dat aan: door het feit dat hun ouders gescheiden zijn, moesten ze wel op eigen benen leren staan en zelfstandig worden. Op vrij jonge leeftijd alleen de trein nemen, meehelpen in het huishouden en zorgen voor jongere broers of zussen zijn slechts enkele zaken waarvan de respondenten vinden dat ze hebben bijgedragen tot het sneller zelfstandig worden. Dit is zowel het geval voor kinderen die een co-ouderschapsregeling hadden, als voor kinderen met een hoedeouder.

Zoals hoger vermeld, hebben de meeste respondenten een hoedeouder toegewezen gekregen. Sommigen onder hen hadden op het moment van de scheiding al het recht om hun eigen voorkeur mee te delen of zelfs te kiezen. Dit laatste was ook het geval bij Karolien. Ze kreeg de keuze maar wilde op dat moment geen partij kiezen. Haar papa heeft haar in die keuze geholpen.

Karolien: Ik heb moeten kiezen. Ik was... ja, vanaf 13 jaar of zo moet ge kiezen bij wie dat je wilt wonen. En ik heb toen echt gezegd van ik wil dat niet. En eigenlijk heeft mijn papa toen gezegd van, ja, mijn jongste broer, allez, mijn jongste broer... mijn broer ging dan naar ons mama en dan heeft onze papa gewoon gezegd van blijf maar bij onze Maarten. Dus, allez ja...

I: Dus je hebt niet echt gekozen? Uw papa heeft voor u beslist...

Karolien: Ja, hij heeft het gemakkelijker gemaakt om te beslissen (lacht). Als je zoiets moet kiezen, dat is...

Uit de interviews komt naar voren dat de respondenten niet graag kiezen tussen de ouders, maar daar toch gedeeltelijk toe gedwongen worden wanneer één ouder het hoederecht krijgt over hen. Ze voelen aan dat ze meer aanleunen bij de hoedeouder dan bij de bezoekouder. Dit is veel minder het geval bij kinderen van wie de ouders een co-ouderschapsregeling uitbouwen.

Kinderen waarbij één ouder het hoederecht krijgt, hebben een grotere kans om met die ouder een goede band te onderhouden terwijl het contact met de andere ouder vervaagt. Dit is ook het geval bij Sarah. Haar vader verhuisde en ging in

Brugge wonen, een heel eind van haar vandaan. Hierdoor ziet ze ook nu nog haar moeder, die het hoederecht kreeg, veel meer dan haar vader.

Sarah: Misschien in de relatie he, ten opzichte van mijn vader. Euhm, dat ik toch merk dat hij veel verder van ons staat dan mijn mama. Omdat we bij haar zijn blijven wonen. En dat papa door de afstand, he, Leuven-Brugge dat is heel wat (lacht), euhm dat hij minder betrokken is op ons. (...)

Dus waar bij het co-ouderschap het verhuizen een praktisch ongemak is, is dit bij het hoederecht vooral het verminderd contact met de bezoeker. Daarbij komt ook nog dat de bezoekerregeling een gevoel van verplichting in de hand kan werken. Dit verwijst naar de term ‘rituele verplichting’¹⁵. Lieve ging elke week op bezoek bij haar papa maar voelde zich daar niet altijd goed bij.

Lieve: (...) Maar in het begin zag ik hem één keer per week, ging ik elke week. Maar dan ging ik niet graag. En deed ik wel alsof (lacht).

I: Dan was je verplicht elke week te gaan?

Lieve: Ik was niet verplicht want vanaf twaalf jaar, denk ik, moogt ge zelf kiezen, allez, bij wie ge woont en hoeveel ge gaat enzo. Maar ze hadden dat wel afgesproken met mijn papa dat ik altijd mocht kiezen maar dat ik toch één keer per week, allez, elk weekend ging ik naar daar. En ja, ik ging niet graag omdat ik mij daar altijd zo precies voelde dat ik toneel moest spelen en maar moest doen alsof ik het allemaal wel aankon enzo. (...)

Wanneer een kind inwoont bij de hoedeouder maar eigenlijk niet zo goed overeenkomt met die ouder, is de kans groot dat het verhuist en gaat inwonen bij de bezoeker. Dit wijst op het procesmatige karakter: de regeling die oorspronkelijk wordt uitgedacht, is onderhevig aan een evolutie en dit kan ertoe leiden dat andere oplossingen worden gezocht. Hanna’s zus bijvoorbeeld ging na een tijd bij de vader wonen, die eigenlijk enkel bezoekerrecht had. Dit komt wel meer voor. In eerste instantie worden alle kinderen aan dezelfde ouder toegewezen. Maar wanneer het niet goed gaat tussen de hoedeouder en het kind, is de kans reëel dat de kinderen worden opgesplitst en dat uiteindelijk bij elke ouder minstens één kind inwoont.

Hanna: (...) Mijn zus, allez, die is dan op den duur eigenlijk meer naar mijn papa toe geneigd en die is dan daar gaan wonen. Terwijl ik bij

¹⁵ Cfr. Hoofdstuk 1; 4.1.

mama woonde. En wij zijn zo heel fel uit elkaar gegroeid. Ik vond dat heel erg.

Dat een kind bij de bezoekouder wil gaan wonen, is voor de hoedeouder vaak een persoonlijk verlies. De ouders houden zeer hard vast aan hun rechten en willen de regels dan ook zo strikt mogelijk naleven. Dat een kind de regels doorbreekt door bij de andere ouder te gaan wonen, komt hard aan. De kans bestaat namelijk dat ze het als een toegeving aan de ex-partner beschouwen. Tom ging hier tijdens het interview dieper op in. Hij wilde niet bij de andere ouder gaan wonen, maar stelde voor om de bezoekenregeling aan te passen. Voor de papa was dit echter niet zo vanzelfsprekend.

Tom: Ze probeerden dat [conflict] zo veel mogelijk te ontwijken, altijd op die regeling, op de uitspraak van de vrederechter na te kijken hoe dat alles geregeld was. En daar stond alles redelijk gedetailleerd in. En elke afwijking daarvan, dat was wel een veldslag om dat geregeld te krijgen. En dat is nu nog. Ik heb euhm... Eerst was er de regeling: dus één woensdag van twee tot zes uur bij mama en de andere woensdag van half vijf tot half zeven. Dat zijn twee uur. Ik vond dat een belachelijke regel. Ik heb dan voorgesteld om die tweede woensdagmiddag ook van twee tot zes uur te maken. Dat was dan voor papa een groot drama. Aan zo'n dingen raken die door de rechter waren vastgelegd, dat was heel moeilijk... want mama wou altijd meer en papa wou nergens toegeven omdat euhm... Ja, hun fierheid was er altijd bij betrokken.

Toch mag hierbij geen éézijdig negatief beeld opgehangen worden. Er zijn immers ouders die een zo goed mogelijke regeling proberen uit te bouwen en indien later blijkt dat ze toch niet optimaal is, zijn ze bereid de regeling aan te passen. Hierbij houden ouders dus rekening met het feit dat hun echtscheiding een proces is. Zo woonde Pieter eerst met zijn mama in het ouderlijk huis. Maar het ging niet goed tussen beiden en daarom kwam de papa in het ouderlijk huis wonen bij Pieter en verhuisde de mama naar het appartement waar de vader ondertussen had gewoond. Op die manier kon Pieter op dezelfde plaats blijven wonen.

Pieter: Ja, ik ben hier met mijn ma blijven wonen toen. (...) Maar mijn papa is toen in een appartement in Leuven gaan wonen maar die zijn na een tijd gewisseld. Dus dan is mijn papa hier komen wonen en is mijn mama in het appartement gaan wonen dat mijn vader toen huurde. (...) Ik heb altijd hier blijven wonen. (...) Ja, het probleem is, alle, ik heb een jaar of anderhalf jaar met mijn mama samengewoond hier. Maar dan ging

dat echt totaal niet. En dan zijn mijn ouders verwisseld ook. En ja, nu gaat dat heel goed met mijn moeder.

Een aantal respondenten waarbij één ouder het hoederecht heeft, geeft te kennen dat ze liever een co-ouderschapsregeling hadden gehad. Tom, wiens vader het hoederecht kreeg, vindt co-ouderschap eerlijker voor beide ouders.

Tom: (...) Achteraf gezien zou ik eigenlijk misschien, het beter gevonden hebben van een co-ouderschapsregeling te hebben. Omdat dat achteraf gezien toch de meest faire oplossing is voor de ouders. Ok, het is wel een extra stress.... Liefst in dezelfde school blijven. Maar alleszins wel nieuwe vrienden maken in de ene buurt en in de andere buurt. Maar euhm, ik ben daar toch voorstander van.

4.4. Een nieuwe relatie of een hertrouw

Een volgende fase van het proces vangt aan wanneer één of beide ouders een nieuwe relatie aangaan of hertrouwen. Er wordt bij deze analyse van uitgegaan dat de gevolgen voor het kind vergelijkbaar zijn wanneer er een vaste relatie aangegaan wordt door de ouder(s) als wanneer er een hertrouw plaats vindt.

Alle respondenten in dit onderzoek zijn al geconfronteerd geweest met een nieuwe relatie van ten minste één ouder. In bijna alle gevallen zijn er kinderen uit andere huwelijken, waardoor de respondenten te maken krijgen met stiefbroers en/of -zussen.

Via de analyse van de interviews zijn twee groepen te onderscheiden: enerzijds de respondenten die geen goede relaties hebben met de nieuwe partner(s) van de ouder(s) en anderzijds de respondenten die goed kunnen opschieten met die partner(s). Tot welke groep een respondent behoort, is afhankelijk van drie factoren. Ten eerste hangt veel af van de houding van de partner. Ten tweede speelt ook de ingesteldheid van het kind tegenover die partner een grote rol en ten derde is het moment waarop die nieuwe relatie wordt aangegaan, van cruciaal belang.

Eerst wordt dieper ingegaan op de respondentengroep die geen goed contact heeft met de partner(s). Een kind dat geen goede relatie heeft met de partner, kan ten eerste ontevreden zijn over de manier waarop die partner met hem/haar omgaat. Dirk bijvoorbeeld heeft geen goede band met de vriend van zijn mama omdat hij volgens Dirk té autoritair overkomt en veel te veel nieuwe regels oplegt.

I: En hoe is je relatie met die nieuwe partners?

Dirk: (...) Euhm, in het begin ja, is dat natuurlijk heel moeilijk. Dan kon ik er, met geen van de twee kon ik opschieten. En vooral niet met de vriend van ons moeke. Omdat die heel autoritair is en echt wel de vaderlijke figuur wilt zijn. En die doet ook zo extreem, allez, hij doet niet zijn best, maar hij neemt natuurlijk zo van ja, ik ben hier de man in huis en het is mijn huis en jullie moeten allemaal luisteren. Ik heb daar geen probleem mee. Maar daar tegenover staat ook wel dat die ook wel zo een klein beetje respect heeft voor ons en... hij gaat er altijd zo van uit dat dat heel evident is dat wij naar hem luisteren enzo. Dat gaat, dat gaat absoluut niet ermee. (...) Juist in dat nieuw huis gaan wonen, nieuwe regels en soms wel absurde regels want je komt uit, allez ja. Als gij vroeger een glas limonade mocht nemen als ge dorst had en je moet dat nu vragen, ja, dat wringt. (...) Al die nieuwe regeltjes, dat was zo ambetant en ja, da's echt niet leuk. Daar had ik het heel moeilijk mee.

De vriendin van de vader van Dirk had al een kind uit een vorig huwelijk. Ook daarmee verliep het contact moeilijk in het begin. Onder andere een andere opvoeding, het naleven van andere regels en een verschillend karakter maakten dat Dirk zijn stiefzus moeilijk kon accepteren in het begin.

Dirk: (...) Dus daar heb ik wel redelijk veel contact mee. In het begin was dat wel ambetant maar... die werd totaal anders opgevoed. Zowel door Greet, de vriendin van onze papa dan en door papa ook. Dus dat was wel een beetje wrevel, maar nu heb ik zoiets van ja, het is hun kind, niet het mijne, dus...

I: En in welke zin was dat dan anders voor dat meisje?

Dirk: Euhm ja... die mocht alles. Die werd ook nooit op haar vingers getikt, die mocht... ze moest niet alles opeten bijvoorbeeld aan tafel, die... allez ja, dat is... heel arrogant doen tegen ouders, tegen ons. Echt zo van allez ja. Kijk, ik kan dat wel begrijpen dat zij zo doet, maar eerst en vooral: zij kwam in ons huis en dan begon ze direct zo arrogant te doen en zo een kamer opeisen. Terwijl ik die deelde met mijn zus, dus dat was echt wel... hard.

Toch is de houding van de nieuwe huisgenoten niet alles bepalend. Ook de ingesteldheid van de respondent zelf speelt een rol. Zo kende Sarah de vriendin van haar papa al voor ze wist van hun relatie. Toen kon ze goed overweg met die partner. Wanneer echter bleek dat haar vader met die vrouw een relatie had, heeft Sarah bewust afstand genomen.

Sarah: Euhm, goh, wij hebben die eens ne keer gezien net voor... of ja, net voor... een half jaar voor dat wij dus iets wisten van die relatie en de scheiding enzovoort. Dan kon ik daar eigenlijk heel goed mee opschieten. Allez, dat is iemand die heel betrokken was op mij en op

mijn broers en die ook heel veel dingen vroeg. En ik kon daar eigenlijk heel gemakkelijk tegen vertellen. Maar vanaf dat moment dan dat we dat wisten van die relatie, dan heb ik daar echt afstand van genomen. Allez, ik had onmiddellijk zo'n reactie in mij van 'ik wil geen tweede moeder'. Ik wil het niet gewoon, punt. En of dat die nu vriendelijk doet of niet, ik wil het niet.

De houding die het kind aanneemt tegenover de nieuwe partner(s), hangt vaak samen met de laatste bepalende factor, namelijk het tijdstip waarop het kind weet van de nieuwe relatie. Een kind kan negatief reageren wanneer het ingelicht wordt over de nieuwe relaties terwijl de ouders nog bij elkaar zijn of wanneer de nieuwe relatie, in de ogen van het kind, te snel na de scheiding komt. Ook Dirk kreeg het gevoel dat de nieuwe vriend van zijn mama misschien wel de oorzaak kon zijn van de scheiding van zijn ouders.

Dirk: (...) Ons moeke was de eerste die met een vriend thuis kwam. Dus dan was mijn indruk direct van ja, oke, ons moeke is de oorzaak van alles. Dat is, allez ja, een klein beetje een subjectieve indruk geweest maar... allez, dat had ik altijd wel gedacht. En daarom was zo ja, de vriend van ons moeke mocht ik dan zeker, kon ik dan zeker en vast niet hebben want dat was dan een klein beke één van de oorzaken dan in mijn ogen. En dan die vriendin van onze papa, ja, het was niet meer als normaal dat ons papa dan ook een vriendin had. Want dat was dan zogezegd een slachtoffer. Dat vond ik echt wel.

Bij deze groep respondenten die geen goede band met een nieuwe partner heeft opgebouwd, bestaat de kans dat die relatie geleidelijk aan verbetert naarmate de tijd verstrijkt. Dit wijst weer op het procesmatige karakter van de hele gebeurtenis.

De tweede groep respondenten heeft wel een goede band met de nieuwe partner(s). Ook hier kan een eerste oorzaak liggen in de manier waarop de partner omgaat met het kind. Wanneer de partner begrip toont voor het kind en zich niet opdringt, is volgens een aantal respondenten de kans groot dat er een goede band ontstaat. Daar waar dit bij Dirk zeker niet het geval was, ervoer Lieve een zekere verstandhouding met de vriendin van haar vader en bouwde ze er, naar eigen zeggen, een goede relatie mee op.

I: En met de vrouw van je vader, kom je daar goed mee overweg?

Lieve: Ja, dat is eigenlijk altijd wel... ja. Dat is een Engelse wel en in het begin, ja, die sprak Engels en ik had absoluut geen zin om Engels te

spreken daartegen. Maar zij heeft wel heel veel moeite gedaan om Nederlands te leren eigenlijk en om met mij Nederlands te praten. En dat vond ik wel heel lief. En wat ik vooral tof vond aan haar is dat ze zich ook niet moeide. Allez, zij wou veel dingen als, mijn papa wou altijd dingen met mij doen en zij zei dan altijd van 'nee, ik ga niet mee, ga maar alleen met Lieve'. Allez, tot ik dan beginnen zeggen ben van 'kom maar mee, dat is leuker met drie'. Allez, ze liet zo mij wel doen en ze heeft zeker ook niet naar opvoeding ofzo toe zich gemoeid.

Een tweede factor die hier mee samenhangt, is de houding van het kind. Het kind moet openstaan voor een nieuwe persoon in het gezin. Het gaat hierbij niet enkel om de nieuwe partner van de ouder, maar ook de familie van die partner. Hanna vindt het positief dat ze de familie van de vriend van haar moeder leerde kennen. Van haar biologische familie ziet ze immers nog weinig mensen sinds de scheiding.

Hanna: (...) Maar dan in de plaats, allez, in de plaats, niet echt ter vervanging, maar dat kwam er dan gewoon bij: die familie van ons mama haar nieuwe vriend dan. Euhm, die waren, die zijn nogal met redelijk veel en die spreken elke zondagavond zo af. En daar heb ik wel, allez ja, niet dat ik daar ik weet niet hoe diepe gesprekken mee voer met die mensen, maar dat is toch wel zo een beetje familie zo. En dan zijn er toch nog wel mensen die zo, dat je familiefeesten mee kunt houden enzo (lacht).

Als laatste komt uit de interviews naar boven dat een kind meestal een goede relatie kan opbouwen met de nieuwe partner(s) wanneer de scheiding al een tijdje achter de rug is. Het kind heeft zich dan al kunnen aanpassen aan de nieuwe situatie en is 'klaar' voor een volgende stap, namelijk een nieuw familielid.

Een nieuwe relatie of hertrouw van de ouder betekent voor het kind echter niet altijd dat de nieuwe leefvorm een meer vaststaand karakter krijgt. De respondenten halen immers aan dat de nieuwe relaties van hun ouders vaak stuk lopen en ze dus telkens opnieuw in contact komen met andere partners. Zo heeft de vader van Hanna sinds de scheiding al meerdere vriendinnen gehad. Tijdens het interview zorgt dit voor enige verwarring vermits het voor Hanna soms niet duidelijk is of hij een relatie heeft of niet.

Hanna: (...) Euhm, nu is die [haar papa] dan ook weer alleen. Ha nee, sinds kort heeft ons papa terug een vriendin (lacht). (...) Mijn papa is ook

zo van, die gaat dat ook niet zeggen van ik heb een vriendin, zo. Ge moet daar maar zelf achter komen zo. Als ge daar thuis ne keer een madam tegenkomt, haja, 't zal onze papa zijn vriendin zijn (lacht). (...)

Dit illustreert goed dat het einde van het proces rond die echtscheiding zeer moeilijk te bepalen is en misschien zelfs onbestaande is. Vandaar dat de vraag kan gesteld worden of elk kind na een echtscheiding in een stabiliseringsfase terecht komt, zoals omschreven in de literatuurstudie¹⁶. Er kunnen immers vraagtekens geplaatst worden bij het 'vaststaand' karakter van de gezinssituatie wanneer één of beide ouders geregeld een nieuwe partner hebben. Misschien moet er wel geconcludeerd worden dat een echtscheidingsproces nooit ophoudt voor de kinderen...

4.5. Reactie van familieleden

Wanneer een koppel uit elkaar gaat, heeft dit niet alleen gevolgen voor hun kinderen en henzelf. Ook familieleden kunnen een invloed ondervinden van deze gebeurtenis. Tijdens de interviews hadden de respondenten het ook over de reacties die hun familieleden hadden op de echtscheiding.

Wanneer ze de scheiding niet hebben zien aankomen, zijn familieleden even verbaasd als de kinderen binnen het gezin. Eens ze het konden vatten en beseften dat het definitief is, melden de respondenten dat hun familie vrij snel partij trok. Ook al weten ze niet goed hoe de situatie juist in elkaar zit, toch steunen ze meestal de biologische familie en hebben ze het moeilijker om de schoonfamilie op dezelfde manier te behandelen. Bij Sarah bijvoorbeeld verliet de vader het huis omdat hij een nieuwe relatie was aangegaan. Ook al heeft de moeder op geen enkel punt 'schuld' aan de scheiding en heeft de vader aan zijn ouders uitgelegd dat hij een nieuwe relatie heeft, toch hebben zijn ouders alle contact met de moeder van Sarah verbroken.

Sarah: (...) De familie langs mijn vaders kant, alle, de ouders van mijn vader, die hebben onmiddellijk euhm, alle banden verbroken met mijn mama. Niet met hem, met hem was het ook moeilijk maar ze hadden zo nog iets van hij blijft nog onze zoon dus we kiezen partij voor hem en we

¹⁶ Cfr. Hoofdstuk 1; 2.1.1.

zullen zijn versie van het verhaal wel geloven. Ook al heeft hij er direct bij gezegd 'ik heb ook wel al iemand anders'. Dan nog kozen ze onmiddellijk partij, euhm voor hem. (...)

In die omstandigheden is het moeilijk voor een kind om tegen de ouders van zijn/haar vader te vertellen over zijn/haar moeder en omgekeerd. Ook wanneer het kind negatieve dingen van zijn/haar ouder hoort bij de familie van de andere ouder, kan het zich slecht voelen. Dit was ook het geval bij Lieve wanneer de ouders van haar mama kwaad spraken over haar vader.

Lieve: Euhm, ja ik ben vooral, ja, veel contact blijven hebben met de familie van mama dan. En die waren, ja vooral mijn grootouders waren kwaad op mijn vader. En ik vond dat meestal niet leuk als ik daar was en het ging dan over mijn vader omdat ge... ja, ik wou precies toch niet partij kiezen voor de één of voor de ander. En als ge dan zo in de familie, ja toch wel negatieve dingen hoort, dat is niet altijd leuk.

De familie kan voor het kind fungeren als een sociaal netwerk dat ervoor zorgt dat het kind zijn/haar verhaal kan doen en opgevangen wordt wanneer het nodig is. Deze functie van de familie valt echter weg wanneer er gereageerd wordt op de manier zoals dit bij Lieve het geval was. Het kind kan dan namelijk niet meer over de vader of moeder vertellen bij een deel van de familie. Hoewel het over een aantal zaken met betrekking tot de scheiding kan praten met die familie, kan het kind niet het volledige verhaal doen. Een deel van de functie als sociaal vangnet valt dus weg.

Toch is ook hier in sommige gevallen een evolutie te onderkennen. Waar familieleden eerst met onbegrip reageren, wordt er in tweede instantie plaats gemaakt voor steun en begrip. Dit is weer een indicatie van het procesmatige karakter. De familie van Karolien was eerst boos op de moeder. Daarna toonden ze meer begrip.

Karolien: (...) Iedereen viel echt zo uit de lucht. Niemand had dat echt zien aankomen. Dus,... bijna zo... in eerste instantie was echt iedereen boos op mijn moeder eigenlijk (lacht). (...) Maar dan achteraf is er dan zo heel de rest duidelijk geworden. (...) Zo, weet je, dat was zo de eerste moment dat ze eigenlijk nog van niets wisten. Toen was iedereen echt wel boos. Maar als ze dan meer en meer te weten kwamen, dan was het wel anders.

Hoewel het in heel wat interviews naar boven komt dat de familie partij trekt voor één ouder, zijn er toch ook gevallen waarin er begripvol gereageerd wordt naar

beide ouders toe. De grootouders van Hanna wilden zelfs alles samen bespreken om de problemen op te lossen.

Hanna: (...) Allez, toen hadden die ook zoiets van dat mag niet en we gaan dat allemaal uitpraten en we zullen het wel oplossen en blijf maar schoon bijeen (lacht). Voor de buitenwereld en ik weet niet wat allemaal. Maar ja, die hebben dat wel zo stillekes aan zo wat aanvaard zo. (...)

Wanneer er al een aantal echtscheidingen in de familie is voorgekomen, bestaat de kans dat de familie op deze manier reageert. Ze zijn het als het ware al ‘gewoon’ en weten hoe ze met de situatie om moeten. Volgens Lore was ook haar familie niet echt verbaasd of verrast. Op de vraag hoe ze reageerden, antwoordde ze als volgt:

Lore: Niet echt speciaal. Ik bedoel, dat is allemaal gewoon tegenwoordig (lacht). (...) Ja, daar is eigenlijk niet zo veel commotie rond gemaakt. Allez, ja, ik bedoel, het is bijna normaal tegenwoordig, dus...

Dat in de familie al veel echtscheidingen hebben plaatsgevonden, kan echter ook een andere reactie tot gevolg hebben. De grootmoeder van Wouter bijvoorbeeld had het gevoel dat de familiebanden afbrokkelden.

Wouter: (...) Mijn grootmoeder langs vaders kant had het dan ook nog eens supermoeilijk omdat mijn oom, dus dat is mijn vaders broer, dat zijn de enigste twee kinderen daarvan, die is ook gescheiden geweest een paar jaar geleden. Die had echt zoiets van heel de familie valt uiteen. (...)

Er kan besloten worden dat de reacties van familieleden van de respondenten uit dit onderzoek sterk kunnen variëren maar dat ze meestal dichter gaan aanleunen bij de biologische familie dan bij de schoonfamilie. Hierdoor bestaat het gevaar dat de functie van familie als sociaal netwerk (gedeeltelijk) teniet wordt gedaan. Voor het kind is het hoogst waarschijnlijk het beste dat de familie begripvol reageert naar beide ouders toe.

5. De gevolgen van een ouderlijke echtscheiding op het kind

In de literatuurstudie werden de gevolgen van een echtscheiding in vier groepen verdeeld: namelijk de ontwikkeling van probleemgedrag, de invloed op de relatie tussen ouder en kind, de houding tegenover eigen liefdesrelaties en het doormaken

van een crisisperiode¹⁷. Nu wordt nagegaan of deze gevolgen inderdaad terug te vinden zijn bij de respondenten. Er wordt afzonderlijk stilgestaan bij de verschillende gevolgen die de respondentengroep aanhaalt en, wanneer mogelijk, bij de tendensen die daarin terug te vinden zijn.

Alvorens hiermee van start te gaan, moet worden opgemerkt dat uit de analyse blijkt dat de vier soorten gevolgen onderling sterk samenhangen. Vandaar dat het soms moeilijk is om de gevolgen die de respondenten aanhaalden tijdens de interviews bij één van de vier groepen gevolgen te plaatsen. Zo hangt het ontwikkelen van probleemgedrag in de meeste gevallen samen met het doormaken van een crisisperiode. Voor de doorzichtbaarheid van dit onderzoek wordt toch getracht zo accuraat mogelijk de opdeling van de vier gevolgen van een echtscheiding op te volgen.

5.1. Het ontwikkelen van probleemgedrag

Opvallend is dat de respondenten het zelden hebben over probleemgedrag ten gevolge van de scheiding van hun ouders.

Dit kan vooreerst het gevolg zijn van het feit dat voor de meeste respondenten de scheiding al een tijd achter de rug is. Dit betekent dat ze al de tijd hebben gehad om de gebeurtenis te relativiseren. Zelfs wanneer de ouders pas gescheiden zijn, zoals bij Kaat, hebben de respondenten een leeftijd bereikt waarop dat ze van op een afstand de hele gebeurtenis kunnen evalueren. Zoals aangehaald in de literatuurstudie staan adolescenten begrijpend tegenover de problemen van hun ouders¹⁸. Mede daardoor zijn respondenten waarschijnlijk meer genuanceerd in hun antwoorden en relativiseren ze de situatie.

Als tweede kan ook de sociale wenselijkheid een rol spelen. In onze samenleving wordt er immers van ons verwacht dat we ons aan de regels houden en geen onaangepast gedrag vertonen. De respondent is zich daar ook van bewust en voelt zich misschien daarom meer geremd in zijn antwoorden. Zichzelf in een

¹⁷ Cfr. Hoofdstuk 1; 3.3.1.

¹⁸ Cfr. Hoofdstuk 1; 3.3.2.

negatief daglicht zetten en als een ‘probleemkind’ omschrijven, vraagt moed van de respondent. Enkel wanneer er een vertrouwensrelatie bestaat tussen de gesprekpartners, is het spreken over probleemgedrag minder bedreigend. Tussen de respondent en de interviewer is de relatie niet zo vertrouwelijk, vermits de respondent de interviewer niet persoonlijk kent. Toch kan deze sociale wenselijkheid niet alles verklaren, vermits over andere persoonlijke onderwerpen (zoals de houding tegenover liefdesrelaties) wel heel openlijk wordt gepraat. Vandaar dat aangenomen wordt dat de respondenten inderdaad niet veel probleemgedrag vertoonden ten gevolge van de scheiding.

Er is echter nog een derde mogelijke verklaring, die zelf door de respondenten werd aangehaald. Zo vond Marijke de idee dat haar papa een nieuwe partner had helemaal niet zo leuk. In plaats van dit te laten merken aan haar vader, deed ze of ze het fijn vond voor hem, enkel en alleen om meer ruzies te vermijden.

Marijke: Goh, eigenlijk... Ik deed of dat ik dat geweldig vond, maar eigenlijk vond ik dat toch maar niets. Ons papa vertelde daar dan over tegen mij en ik mocht het dan nog niet zeggen tegen mijn zus. Omdat mijn zus dat waarschijnlijk tegen ons mama ging zeggen. Dus eigenlijk, achteraf bekeken, is dat helemaal fout geweest omdat die mij toen heeft opgezadeld met een geheim dat ik eigenlijk ja, niet wilde weten eigenlijk ook niet. En euhm, maar ik zei dat dan maar niet dat ik dat eigenlijk niet wou weten. Mijn zus is altijd meer geweest van als iets niet naar haar zin was, liet die dat altijd merken. Maar ik meestal niet. Ik deed zo maar goed om goed te doen. Ja.

I: Deed je dat dan om minder conflict tussen uw ouders...

Marijke: Ja! Ik dacht van, ja, papa zal het ook wel moeilijk genoeg hebben. Als ik nu nog ga zeggen van ik moet er niets van weten ofzo... had ik wel zo het gedacht van.

Ook An reageerde na de scheiding op een gelijkaardige manier. Om haar ouders niet nog meer last te bezorgen, hield ze zich netjes aan de regels en was ze braaf.

An: (...) Omdat het voor beide ouders dan toch wel redelijk moeilijk was. Voor mijn moeder ook, omdat ze dan terug fulltime moeten gaan werken is enzo. En dan gaat ge wel braver zijn gewoon om hun geen extra problemen op te zadelen. Dus op dat vlak misschien wel dat ik zo de eerste jaren een vrij timide en braaf meisje was. Gewoon om, ja, dus dat wel.

I: Hoe uitte zich dat dan? Op school ook?

An: Ja, gewoon een braveke he. Ja, nooit geen stoute dingen... altijd mooi, braaf schoon puntjes enzo. En allez ja, dat ze gewoon geen problemen hadden met mij.

An en Marijke zijn een typisch voorbeeld van het internaliseren van hun gevoelens. Meisjes kroppen eerder alles op en gaan op een heel onopvallende manier om met hun gevoelens¹⁹. Wat dit tot gevolg kan hebben, wordt verder in deze eindverhandeling behandeld, wanneer dieper wordt ingegaan op de crisisperiode.

Toch hadden niet alle vrouwelijke respondenten deze reactie. Hanna uitte haar ongenoegen juist heel fel. Omdat ze de nieuwe partner van haar mama als een spelbreker zag, pestte Hanna de dochter van die partner om hem te kwetsen. Het was haar manier van rebelleren en op die manier wilde ze laten blijken dat ze het niet eens was met de gang van zaken. Hier gaat het dus duidelijk om een acting-out.

Hanna: (...) Dan had ik ook zoiets van ja, ik moest mijn mama haar vriend niet, allez nu nog altijd niet, dat gaat nog altijd heel slecht, ik zie hem wel maar ik zeg daar niets tegen eigenlijk. Dan had ik zo iets van ha, gij komt hier ons leven een beetje verpesten, laat ons eerst wat gerust dat we zowat op adem kunnen komen. Euhm, ik zal uw dochter ne keer pesten. Allez, weet ge dan wou ik hem zo kwetsen door met haar ruzie te maken. (...) Ik ben toen wel redelijk fel beginnen rebelleren zo. Euhm, allez, vlak na de scheiding he.

I: En op welke manier dan?

Hanna: Euhm, gewoon, heel, roepen en schreeuwen als er zoiets gebeurde. Of als die iets tegen mij zei of zo wat dat mij niet aanstond, dan begon ik direct van ja, gij zijt mijn pa niet en laat mij gerust en ga weg en zo van die dingen. En ja, dan werd mijn mama natuurlijk ook boos en dan was het zo weer aan de gang. En zo ook euhm, later wegblijven dan dat ik normaal zou mogen wegblijven. (...) Op school was dat, nee. Wel minder leren zo, he. Zo niet echt veel doen voor het school en mijn punten zijn echt wel gekelderd toen (lacht). Haja, ik had dan... wacht he, in oktober zijn we verhuisd en in december hadden we dan examens en die punten waren wel niet zo denderend (lacht). Ja, en ik weet dat ons mama dat heel belangrijk vond dus allez, daar had ik ze dan ook wel mee. (...)

Hanna gaat dus duidelijk over tot een externalisatie van haar gevoelens. Vandaar dat er kan geconcludeerd worden dat meisjes inderdaad eerder overgaan tot internalisatie van hun gedrag, maar dat er even goed uitzonderingen op deze regel bestaan.

¹⁹ Cfr. Hoofdstuk 1; 3.3.1.1.

De literatuur leert ons dat voor jongens daarentegen het tegenovergestelde waar is. Jongens zouden niet enkel meer gedragsproblemen hebben na een scheiding; ze tonen het ook meer. Tijdens de interviews gaan de mannelijke respondenten slechts sporadisch in op hun eventuele gedragsproblemen na de scheiding. Uit de interviews komt naar boven dat de mannen binnen de groep respondenten niet meer gedragsproblemen hebben gekend ten gevolge van de scheiding dan de vrouwen. Enkel Karel geeft te kennen dat hij een moeilijk kind was tijdens de puberteitsjaren. Wel stelt hij zichzelf de vraag of dit enkel en alleen met de scheiding te maken had. Ook had hij het op dat ogenblik moeilijk om met zijn leeftijdsgenoten om te gaan.

Karel: (...) Ik denk wel, toen ik in het tweede middelbaar zat, dat herinner ik mij wel, dat ik, euhm, lichtgeraakt was. Misschien dat dat door de scheiding te maken had... Dat was dan wel al twee jaar later ongeveer. Maar misschien dat ik dan pas het besef begon te krijgen wat er eigenlijk... (stilte)

I: En lichtgeraakt, in welke zin dan?

Karel: Euhm,... dat er op school ofzo... jongeren onder elkander, op de speelplaats dit en dat. En ik raakte dan snel geambeteerd en dan voelde ik me heel snel aangevallen. (...) Dan begon ik te wenen ofzo als ik werd euhm, allez ja, weet je dat? Maar dat is efkes, dat is zo een fase geweest en dan is dat weggegaan. (...)

Dit is een duidelijk voorbeeld van externalisatie van het probleemgedrag. Er kunnen echter vraagtekens geplaatst worden bij de stelling in de literatuur dat jongens na een echtscheiding meer gedragsproblemen vertonen. Uit deze analyse komt dit namelijk niet naar voren: jongens melden niet meer of minder gedragsproblemen dan meisjes.

5.2. Relatie met de ouders

De vraag of een ouder-kindrelatie beïnvloed wordt door een echtscheiding (en als dit het geval is, in welke zin) wordt onderzocht in twee stappen. In de literatuurstudie werd uitgebreid ingegaan op het socialisatiemodel en de balanstheorie²⁰. Vandaar dat in een eerste stap wordt nagegaan of de onderzoeksresultaten deze denkpijles

²⁰ Cfr. Hoofdstuk 1; 3.3.1.2.

steunen. Ten tweede wordt onderzocht of het geslacht van ouder en kind enige invloed heeft op de relatie tussen beiden.

Het *socialisatiemodel* gaat ervan uit dat na een echtscheiding het contact met beide ouders vervaagt. Uit de interviews met de respondenten komt echter naar boven dat dit zelden het geval is. Alle respondenten hebben na de echtscheiding met nog minstens één ouder een goede relatie. Vandaar dat de gedachtegang van het socialisatiemodel sterk in twijfel wordt getrokken. De stelling dat een ouderlijke scheiding de relatie tussen ouder en kind, zowel bij moeder als bij vader, negatief beïnvloedt, blijkt niet te kloppen.

De *balanstheorie* gaat ervan uit dat een echtscheiding tot gevolg heeft dat er een ongebalanceerde configuratie ontstaat: het kind houdt met slechts één ouder een goede band over. Wanneer de onderzoeksresultaten worden geanalyseerd, lijkt deze bewering te kloppen. De meeste respondenten hebben namelijk op dit moment een goede relatie met één ouder. Hoewel een aantal respondenten een goede relatie heeft met beide ouders, is dit een beperkte groep. De balanstheorie lijkt dus steun te krijgen.

Toch moet opgemerkt worden dat de theorie niet helemaal klopt. Er wordt bij de balanstheorie immers van uitgegaan dat vóór de echtscheiding de relatie met beide ouders ofwel goed, ofwel slecht is. Dit gaat niet altijd op. In de meeste gevallen was er al vóór er sprake was van een scheiding, een betere band met één ouder. Opvallend hierbij is dat de goede relatie met de ene ouder versterkt wordt en dat de minder goede relatie nog meer verzwakt door de scheiding. De echtscheiding heeft dus wel degelijk een invloed op de ouder-kindrelatie, in die zin dat bestaande tendensen erdoor worden versterkt. Karolien, die vóór de scheiding al een niet zo nauwe band had met haar vader, heeft op dit moment een slechte relatie met haar vader.

I: En de relatie met uw papa? Hoe was die voor de scheiding?

Karolien: Ja, euhm, ik zag die niet zo veel. Dat was gewoon zo, ja, mijn papa (lacht). Ja, ik weet niet hoe ik dat moet omschrijven. Maar dat was gewoon mijn papa. Euhm ja...

I: Is daar nu dan iets aan veranderd?

Karolien: Ja, dat is wel fel afgezwakt.

I: Verslechterd?

Karolien: Ja. (...) Ja, toen dat papa nog thuis woonde, allez, waar dat wij vroeger woonden, zag ik die ene keer per week. Elke zondag. En dan wanneer dat die naar Brussel verhuisd is, dan heb ik hem bijna niet meer

gezien. Alleen op familiefeesten. Omdat ik dan in de jeugdbeweging zat en geen weekend weg kon. En om enen dag naar Brussel te gaan (lacht), dat was net iets te lang in de auto zitten. (...) Ik zie die echt niet genoeg om echt te zeggen van dat is mijn vader nog.

Uit de interviews komen zeer uiteenlopende redenen naar boven waarom de relaties die al niet zo goed waren vóór de scheiding, nog verslechterd zijn. Verminderd contact met de ouder, het gevoel van de respondent dat de ouder steeds minder moeite doet om elkaar te ontmoeten, de houding van de ouder tijdens en na de echtscheiding en het gevoel van de respondent dat de ouder hem/haar niet meer betreft in zijn/haar leven zijn slechts enkele mogelijke redenen. Het laatste overkwam Lieve, wiens vader hertrouwd was zonder dat zij er het fijne van wist of uitgenodigd was op het trouwfeest.

Lieve: (...) Mijn papa is hertrouwd en die heeft dat eigenlijk ook nooit tegen mij gezegd. Allez ja, hij heeft gezegd zo van 'ik heb een relatie' en dan ineens had hij gezegd 'wij gaan trouwen'. En dan toen ik daar de volgende keer kwam, zag ge dan zo dat hij een trouwring aanhad enzo. En dat heeft hij nooit tegen mij gezegd en op dat moment was ik ook wel boos van 'zeg, ge moogt tegen mij ook wel eens zeggen wat er aan de hand is'. Allez, hij had daar heel veel schrik voor denk ik om dat tegen mij te zeggen, voor mijn reactie. Mijn papa heeft eigenlijk nooit veel over de scheiding ook niet verteld tegen mij, over zijn gevoelens.

Het omgekeerde is ook waar: indien de relatie tussen ouder en kind goed was vóór de scheiding, is de kans groot dat die relatie nog beter wordt. Bijvoorbeeld Lottes relatie met haar moeder is na de scheiding enkel nog beter geworden.

I: Hoe zou je je relatie met je mama omschrijven vóór de echtscheiding?

Lotte: Dat was mijn mama (lacht).

I: En was dat een goeie relatie?

Lotte: Ja, maar ja, ik was haar, ja..... Ja, goeie relatie maar een gewone mama-dochter relatie.

I: En is daar met de scheiding iets aan veranderd?

Lotte: Euhm ja, in de zin dat... wacht he, hoe moet ik dat uitleggen (lacht). Nu kan ik heel goed met mijn mama opschieten. (...)

Ook hier kunnen de redenen voor de verbeterde relatie na de scheiding, sterk uiteenlopen. Onder andere volgende factoren kunnen een rol spelen: het feit dat de ouder nu meer tijd voor zijn/haar kind maakt, een sterke gelijkenis qua karakter tussen ouder en kind, de respondent die de manier apprecieert waarop de ouder heeft

gehandeld tijdens en na de echtscheiding en de ouder die zich ook meer open stelt voor zijn/haar kind(eren).

De volgende stap in het onderzoek bestaat erin om na te gaan of het geslacht van ouder en kind een invloed heeft op hun onderlinge relatie. Er is een duidelijke trend waarneembaar. Slechts enkele respondenten hebben een even goede of slechte relatie met beide ouders. Bij alle overige respondenten is er een duidelijk patroon dat gevolgd wordt: de vrouwelijke respondenten hebben een betere band met de moeder en de mannelijke respondenten leunen meer aan bij de vader. Deze bevindingen liggen in de lijn van het ‘same-sex role model’²¹. Het kind bouwt namelijk de meest hechte band op met de ouder van hetzelfde geslacht. De negatieve effecten van een scheiding zijn enkel merkbaar in de relatie tussen het kind en de ouder van het andere geslacht.

Toch mogen er geen overhaaste conclusies getrokken worden. De oorzaak van deze goede relatie tussen het kind en de ouder van hetzelfde geslacht, kan namelijk op twee manieren verklaard worden. Ofwel is het geslacht inderdaad bepalend, ofwel speelt het hoederecht een rol. Uit de analyse blijkt namelijk dat de ouder waarmee de respondent een goede band heeft, in de meeste gevallen ook de ouder is die na de echtscheiding het hoederecht heeft gekregen over de respondent. Aangezien de ouder met het hoederecht meer contact kan onderhouden met het kind dan de bezoeker, kan het zijn dat daardoor de onderlinge relatie hechter is. Er kan dus geconcludeerd worden dat het ‘same-sex role model’ steun krijgt, maar de vraag blijft of geslacht inderdaad een hoofdrol speelt hierin. De toewijzing van het hoederecht kan even bepalend zijn.

5.3. Houding en opvattingen rond eigen liefdesrelaties

In de literatuur wordt beschreven dat een ouderlijke echtscheiding invloed heeft op de houding van het kind ten opzichte van eigen (toekomstige) relaties. Rond de aard

²¹ Cfr. Hoofdstuk 1; 3.3.1.2.

van die invloed bestaat onenigheid. De interviews kunnen hier wat meer duidelijkheid in brengen.

De meerderheid van de respondenten meent dat de echtscheiding van zijn/haar ouders wel degelijk een invloed heeft gehad op zijn/haar beeld rond relatievorming. Een eerste groep respondenten gaat ervan uit dat de scheiding geen verandering heeft veroorzaakt met betrekking tot hun visie rond relaties. Zo heeft Lotte een relatie en vindt ze dat de echtscheiding van haar ouders niet hoeft te betekenen dat haar relatie niet zal slagen.

I: En hoe sta je nu naar eigen relaties toe?

Lotte: Euhm, ja, ik ben nu zelf al bijna 4 jaar samen met iemand. Allez, we hebben dat huis hier gekocht. Dus... goed. Allez, het is niet omdat mijn ouders, dat dat niet gelukt is, dat dat bij mij ook niet...

I: Dat heeft daar niets mee te maken?

Lotte: Nee.

Binnen de groep respondenten die denken dat de echtscheiding wel een invloed heeft gehad, is er een duidelijk onderscheid merkbaar. Een aantal respondenten is echt negatiever gaan denken over relaties en de rest heeft zich sindsdien wel een ander beeld gevormd rond relaties, maar daarom niet een negatiever beeld. Hier wordt nu dieper op ingegaan.

De respondenten die zeggen dat ze echt wel negatiever zijn gaan denken over relatievorming, schatten de slaagkansen van een relatie zeer laag in en zijn pessimistischer geworden. Ze staan er kritischer tegenover en hebben een stuk het vertrouwen verloren in relaties. Tom behoort tot deze groep.

Tom: Ik ben pessimistischer geworden op het vlak van relaties. En dat meen ik echt waar. Ik ben een soort blinde hoop kwijt geraakt. In mijn families zijn er nog heel wat scheidingssituaties. Uit zo'n situaties, conflicten tussen mensen, leer je heel veel. En als je na jaren analyse begrijpt hoe het juist scheef is gelopen en je ziet dat in je omgeving overal gebeuren, dan besef je hoe klein dat de kans is dat een koppel bij het begin al compatibel genoeg is, maar zeker na 20 jaar nog compatibel genoeg is met elkaar, om een heel leven samen te blijven. En hoe klein dat die overlevingskans is. (...)

Zeer opvallend is dat vooral de mannelijke respondenten tot deze groep behoren. Meisjes horen eerder thuis in de groep respondenten waarvan het beeld rond relatievorming wel veranderd is, maar niet noodzakelijk in negatieve zin. Deze mensen hebben, naar eigen zeggen, een meer realistisch beeld, wat niet per se

betekent dat liefdesrelaties niet kunnen slagen. Sarah trouwde deze zomer en gaat ervan uit dat het vooral belangrijk is dat je werkt aan je relatie.

Sarah: (...) denk ik dat ik daar veel realistischer in ben. Euhm, dat ik niet zo iets heb van ja, ge vindt de ware en ge blijft daar gans uw leven bij. Het is natuurlijk ideaal en dat zou mooi zijn als ik dat nu met Stijn [haar man, ook kind van gescheiden ouders] zou kunnen doen. Euhm, maar ja, ik heb tegelijk zo iets, Stijn heeft datzelfde gevoel, van, kijk, we moeten daar realistisch in zijn en misschien zullen we eens verliefd worden ofzo op iemand anders maar laat ons daar dan zo snel mogelijk over spreken en niet hetzelfde tegenkomen als ons ouders gedaan hebben. (...) Euhm, dus in die zin is mijn kijk daar wel wat op veranderd. Dat ik zo precies veel meer met mijn twee voeten op de grond sta in een relatie. Van kijk, het kan gebeuren en als het gebeurt, laten we het dan ook aanpakken en proberen te vermijden. En kan het niet, wel ja, dan moeten we het dan maar zo doen. Maar ik weet ook wat de consequenties zijn voor de kinderen. (...) Maar in ieder geval, dat idealisme zo, dat is verdwenen. Dat is echt weg door die scheiding. Maar het is niet zo dat ik zo iets heb van ik kan nu geen vaste relatie niet meer beginnen want het zal toch allemaal stuklopen. (...)

Er zijn dus drie groepen te onderkennen. Een eerste groep meent dat de echtscheiding geen invloed heeft uitgeoefend op hun houding tegenover eigen relaties. De tweede groep gaat ervan uit dat er wel degelijk een effect is uitgegaan van de scheiding, maar daarom niet in negatieve zin. Een laatste groep heeft in negatieve zin gevolgen ervaren van de scheiding op hun beeld over liefdesrelaties.

5.4. Het doorlopen van een crisisperiode

Tijdens en na de echtscheiding is er een grote kans dat het kind een moeilijke periode doormaakt, namelijk een crisisperiode. Zowat alle respondenten geven aan dat dit ook bij hen het geval was. Slechts twee respondenten menen dat ze het over het algemeen niet moeilijk hebben gehad. Ze kunnen zich dan ook geen crisisperiode herinneren. Alle andere respondenten hebben wel zoiets als een crisisperiode ervaren. Bij de meesten heeft die ongeveer één jaar geduurd.

Uit de interviews komt zeer sterk naar boven dat het kunnen praten hierover met vrienden en familie zeer belangrijk is. Met andere woorden: het sociaal netwerk speelt een grote rol in het verwerkingsproces. Zo heeft Hanna slechts na een tijdje

beroep kunnen doen op zo een sociaal netwerk. Daarvóór was ze op zichzelf aangewezen en kon ze moeilijk om met heel de situatie.

I: Kan je bij jou spreken van een soort van crisisperiode rond heel die echtscheidingsperiode?

Hanna: Ja, dat denk ik wel.

I: En hoe lang heeft die ongeveer geduurd?

Hanna: (...) Dat zal zeker een jaar geweest zijn. De eerste zes maanden waren wel het ergste denk ik. Elke avond mijn eigen in slaap wenen en zo mij heel alleen voelen, dat had ik heel fel. Euhm, maar daarna had ik dan die kameraad, dat ik zei dat zijn ouders [ook gescheiden zijn]... en daar heb ik dan wel heel veel mee kunnen babbelen. Wij weenden ook wel heel veel, samen wenen zo, hopla. Maar gewoon, ja, het feit dat ge dat kon vertellen aan iemand en dat die dat begreep, dat was wel heel wat.

Toch betekent het feit dat het kind kán beroep doen op een sociaal netwerk, nog niet dat het dat ook doet. Een aantal respondenten dacht, op het moment dat het moeilijk ging, dat ze geen nood hadden aan een babbel. Ze wilden hun problemen zelf oplossen. Dat dit een verkeerde keuze was, kwam pas later aan het licht. Twee vrouwelijke respondenten hebben later professionele hulp moeten zoeken bij een psycholoog. Dit is nogmaals een indicatie van het feit dat meisjes eerder de problemen gaan internaliseren en pas later de gevolgen ervan gaan ondervinden²². Marijke had alles zodanig opgekropt dat ze daardoor een eetstoornis ontwikkelde.

Marijke: (...) Ik heb een eetstoornis gehad ook, nu twee jaar terug. Dat een jaar geduurd heeft. En de oorzaak daarvan lag grotendeels ook bij die scheiding. Omdat ik daar uiteindelijk toch op een verkeerde manier mee omging. Denk ik... (...) Ik deed, ik euhm, ik deed veel of dat er niets aan de hand was en ik wou andere mensen dan niet lastig vallen met die problemen.

I: Dus je praatte er ook niet over dan?

Marijke: Ja, nee, ... dat duurde eigenlijk lang, allez, ik denk een half jaar later of zoiets, dat ik daarover gepraat heb, ja. (...) Ja, pas eigenlijk een half jaar daarna zijn we ook naar de psycholoog daarvoor gegaan. Heb ik daar ook over gepraat veel.

Voor Marijke situeert de crisisperiode zich dan ook rond deze gebeurtenis. En dit geeft aan dat de echtscheiding op zich niet altijd voor een moeilijke periode zorgt. Het zijn vaak nog allerlei andere gebeurtenissen, die wel op de een of andere manier

²² Cfr. Het sleeper effect.

samenhangen met de scheiding, die allemaal samen voor een crisisperiode zorgen. Het duidelijkste voorbeeld hiervan is de situatie van Karolien. Nadat haar moeder na de echtscheiding een nieuwe relatie was aangegaan en ook deze stukliep, heeft haar mama een zelfmoordpoging ondernomen. Op dat moment had Karolien het moeilijk.

Karolien: (...) Nadien, euhm, heeft mijn mama nog zelfmoord proberen te plegen ook. Omdat ze het zo allemaal niet meer aankon. (...) Allez ja, dat weet ik gewoon omdat dat eigenlijk te veel is. (...) Zo de twee moeilijkste dingen die dat echt zo eruit springen zijn dan zo echt zo die eerste dingen. Als je echt zo moet kiezen, toen dat ik echt moest kiezen [tussen mijn ouders]. En dan wanneer dat mijn moeder zelfmoord heeft proberen te plegen. Dat zijn zo echt wel twee (lacht zenuwachtig) punten waarvan dat...

Andere respondenten sommen ook zaken op die voor hen bovenop de scheiding kwamen en die ervoor gezorgd hebben dat de crisisperiode extra zwaar werd²³. Een aantal voorbeelden van zulke gebeurtenissen zijn de ouder(s) lange tijd ongelukkig zien, verhuizen, tegenslag in een eigen liefdesrelatie en de puberteitsperiode. Ook een aantal praktische problemen ten gevolge van de scheiding kan de crisisperiode verzwaren. De ouders van Lore kozen na de scheiding voor een co-ouderschapsregeling. Hierdoor moest ze zich houden aan een weekendsysteem, wat haar alles behalve beviel.

Lore: (...) Ik had het er wel moeilijk mee. Ja, vooral ook zo met dat weekendsysteem, dat beviel mij echt niet. Als ik terug naar het huis moest waar we vroeger woonden, waar mijn vader dan woonde, euhm, tja. Ik voelde me daar gewoon niet thuis. We hadden daar ook geen spullen. Allez, dat voelde niet aan als thuis. Ik voelde me daar niet goed, ik wou daar dan ook niet meer naar toe gaan,... En dat was, dat opzicht, dat was niet echt plezant.

De conclusie bij dit alles is dat de kans op een crisisperiode ten gevolge van een echtscheiding groot is en dat het niet alleen de scheiding op zich is, maar ook gebeurtenissen die daarmee samenhangen, die de duur en de omvang ervan bepalen.

²³ Cfr. Het 'family stress'-concept

BESLUIT

Als conclusie van deze verhandeling wordt een synthese van de belangrijkste onderzoeksresultaten geformuleerd.

Het kwalitatief onderzoek dat werd opgezet, had tot doel na te gaan welke invloed uitgaat van een ouderlijke echtscheiding op de adolescenten. Via diepte-interviews werd bij hooggeschoolde mensen van 18 jaar of ouder gepolst naar de ervaringen die ze hadden bij de scheiding van hun ouders. Op het moment van de scheiding zaten de respondenten in de adolescentenperiode. Op te merken valt dat de conclusies enkel betrekking hebben op de geïnterviewde respondenten, en deze aldus niet veralgemeend mogen worden naar de hele populatie. Desalniettemin zullen de onderzoeksresultaten getoetst worden aan de bevindingen in de literatuur hieromtrent.

Een eerste aandachtspunt is de leeftijdscategorie waarin de respondenten zich bevonden op het ogenblik dat hun ouders uit elkaar gingen, namelijk de adolescentie. Vermits de leeftijdsgrenzen ver uit elkaar liggen (13 en 18 jaar), kwamen tijdens de analyse grote verschillen naar boven tussen enerzijds de jonge en anderzijds de oudere adolescenten. Deze laatsten beleven het echtscheidingsproces veel bewuster dan de jonge adolescenten. Hoewel de onderzoeken die in de literatuur beschreven worden meestal de hele adolescentengroep als populatie nemen, kan de vraag gesteld worden of dit wel wetenschappelijk zinvol is. Alles wijst erop dat een onderscheid tussen jonge en oudere adolescenten meer gedetailleerd onderzoeksmateriaal kan genereren. Het blijkt dus interessant om toekomstig onderzoek te verrichten rond jonge versus oudere adolescenten.

Als tweede werd een conceptueel model opgesteld. Hierbij werd er enerzijds vanuit gegaan dat openlijk conflict vóór de scheiding tussen de ouders ervoor zorgt dat het kind de scheiding verwacht. Een verwachte scheiding leidt ertoe dat het kind positieve gevoelens heeft rond heel de gebeurtenis en dat de winst die het kind uit de echtscheiding haalt veel groter is dan het verlies dat het ervaart. Anderzijds leidt het feit dat een kind voordien geen openlijke ruzie heeft gekend tussen de ouders ertoe

dat de scheiding onverwacht komt. Hierdoor zijn de gevoelens rond de scheiding eerder negatief en ervaart het kind meer verlies dan winst. Uit de analyse van de interviews komt naar boven dat het conceptueel model opgaat. Opluchting en blijdschap enerzijds en verbazing, machteloosheid en boosheid anderzijds zijn de gevoelens die aansluiten bij respectievelijk een verwachte en een onverwachte ouderlijke echtscheiding. Daarnaast halen kinderen die de scheiding niet verwachten winst uit kleinere deelaspecten van de echtscheiding. Ze zien de scheiding op zich niet als een winstsituatie (wat de kinderen die de echtscheiding wel verwachten, daarentegen wel doen) maar ze gaan eerder positieve gevolgen onderkennen die niet over de scheiding zelf gaan. Wat het verlies betreft, kan aangenomen worden dat kinderen die de scheiding niet zien aankomen een groter verlies kennen dan de andere groep kinderen, vermits ze de echtscheiding eerder aanzien als een uiteenvallen van hun gezin. Wanneer deze onderzoeksresultaten worden teruggekoppeld naar de literatuur, betekent dit dat de conservatieve denkstroom, waarbij echtscheiding steeds wordt beschouwd als een verlies voor het kind, geen steun krijgt. Zowel de kinderen die de echtscheiding verwachten als de kinderen die het niet verwachten, onderkennen immers naar eigen zeggen positieve gevolgen van de scheiding. Dit houdt dan in dat de onderzoeksresultaten eerder in de lijn liggen van de liberale denkpijpe. Openlijk conflict tussen de ouders is immers een belangrijke voorspeller van de winst en/of verlies dat een kind ervaart bij een ouderlijke echtscheiding. Op basis van de onderzoeksresultaten kan geconcludeerd worden dat een echtscheiding beter is voor het kind dan niet scheiden maar veel openlijk ruzie maken.

Ten derde werd tijdens de analyse nagegaan in welke mate echtscheiding opgevat kan worden als een sociaal proces. Hiertoe werden de testscheiding, de omgangswijze tussen de ouders, de keuze tussen hoederecht en co-ouderschap, het aangaan van een nieuwe relatie door de ouders en tenslotte de reactie van familieleden onderzocht. Bij elk van deze onderwerpen is een duidelijk procesmatig karakter te onderkennen.

Zo kan de testscheiding beschouwd worden als een fase vóór de echtscheiding, waardoor het hele proces langer duurt. Ook in de manier waarop ouders met elkaar omgaan is een evolutie merkbaar. Meer bepaald zijn het de ouders die conflictueus

met elkaar omgaan na de scheiding, die kunnen evolueren naar een vrije of zelfs coöperatieve omgangswijze. Het kind vindt dit proces een positieve ontwikkeling. De evolutie in omgekeerde richting komt zelden voor, zo blijkt uit de interviews. Op het vlak van de keuze tussen hoederecht of co-ouderschap is het opvallend dat bij de meeste respondenten werd geopteerd voor het hoederecht toe te kennen aan één ouder. Toch kan ook hier verandering optreden: wanneer de oorspronkelijke regeling niet optimaal is voor de ouders of de kinderen, kan er een nieuwe regeling uitgedacht worden. Dit wijst opnieuw op het procesmatige karakter van een echtscheiding. Ook wanneer de ouders een nieuwe relatie aangaan of hertrouwen, krijgt een nieuwe fase van het echtscheidingsproces vorm. Tijdens de analyse werd een onderscheid gemaakt tussen respondenten die een goede relatie hebben met de nieuwe partner(s) en respondenten die niet goed kunnen opschieten met die partner(s). Als laatste kan ook de reactie van familieleden op die echtscheiding onderhevig zijn aan verandering. Er is namelijk een duidelijke trend waarneembaar waarbij de familieleden eerst met onbegrip reageren op de scheiding, maar eens ze beter inzicht in de situatie krijgen, maakt dit onbegrip plaats voor begrip en steun. Het onbegrip zorgt ervoor dat de functie die de familieleden vervullen ten opzichte van het kind als sociaal netwerk, gedeeltelijk teniet wordt gedaan. Vandaar dat de evolutie van onbegrip naar begrip positief is voor de kinderen.

Een vierde punt waarop dieper werd ingegaan, zijn de gevolgen die een echtscheiding met zich meebrengt voor de adolescent zelf. Hierbij werd stilgestaan bij vier gevolgen, namelijk het ontwikkelen van probleemgedrag, de invloed op de relatie met de ouders, de visie op eigen liefdesrelaties en het doormaken van een crisisperiode.

Als eerste geeft de analyse aan dat respondenten weinig probleemgedrag hebben vertoond ten gevolge van de scheiding van hun ouders. Het gaat zelfs nog verder: een aantal vrouwelijke respondenten geeft te kennen dat ze na de echtscheiding extra braaf zijn geweest om meer problemen voor de ouders te ontwijken. In de literatuur wordt er echter vanuit gegaan dat kinderen van gescheiden ouders een grote kans maken om gedragsproblemen te ontwikkelen. Deze bevindingen werden in de interviews van dit onderzoek niet geregistreerd. Ook de bevinding dat meisjes hun problemen internaliseren, daar waar jongens overgaan tot

externalisatie, mag niet zwart-wit worden opgevat. De interviews tonen aan dat ook meisjes hun problemen veruitwendigen door ruzie te maken en te rebelleren.

Als tweede werd nagegaan wat de invloed van een echtscheiding is op de relatie met de ouders. Het is opvallend dat een scheiding ervoor zorgt dat de aard van de relatie vóór de scheiding wordt versterkt. Hiermee wordt bedoeld dat een minder goede band met een ouder nog verzwakt en dat een goede relatie versterkt wordt ten gevolge van de scheiding. In de relatie met de ouders blijken geslacht en hoederecht een belangrijke rol te spelen. Niet alleen hebben vrouwelijke respondenten een betere band met de moeder en leunen mannelijke respondenten meer aan bij de vader, ook komt dit overeen met de ouder die het hoederecht heeft over het kind. Meestal wonen de meisjes in bij de moeder en wonen de jongens bij de vader, met wie ze ook de beste relatie hebben. Het 'same-sex role model' krijgt steun op basis van deze bevindingen.

Als derde werd onderzocht welke invloed van een ouderlijke scheiding uitgaat op de visie van de kinderen op hun eigen liefdesrelaties. Hierbij werden de respondenten in drie groepen opgedeeld, namelijk diegenen die menen dat ze geen invloed hebben ondervonden, diegenen die een negatieve invloed hebben ondervonden en tot slot de mensen die een invloed hebben ondervonden maar daarom niet in negatieve zin.

Als vierde en laatste werd nagegaan of kinderen ten gevolge van de scheiding een crisisperiode doormaken. Bijna alle respondenten gaven aan dat ze inderdaad een moeilijke periode hebben gehad, die ongeveer één jaar geduurd heeft. Niet enkel de echtscheiding op zich, ook andere gebeurtenissen die zich rond de echtscheiding voordoen, kunnen een crisisperiode veroorzaken. Voor het kind is het dan belangrijk dat het beroep kan doen op een sociaal netwerk.

Op het einde van deze verhandeling is een kritische reflectie op zijn plaats.

Vooreerst moet worden opgemerkt dat, zoals reeds aangehaald in het begin van dit besluit, dat de adolescentieleeftijd een lange periode beslaat. Het lijkt zinvol om deze leeftijdsgroep op te splitsen en apart onderzoek op te zetten rond enerzijds jonge adolescenten en anderzijds oudere adolescenten. Er wordt verwacht dat er op die manier grote verschillen aan het licht kunnen komen.

Daarnaast komt uit de interviews zeer sterk naar voren dat elke echtscheiding verschillend wordt ervaren, andere gevoelens met zich meebrengt en verschillende gevolgen inhoudt voor een kind. Elke situatie is met andere woorden zeer verschillend. Vandaar dat het moeilijk is om grote lijnen terug te vinden die bij alle interviews gelijklopend zijn. De twee grote verklarende factoren hierbij zijn waarschijnlijk enerzijds het beperkt aantal interviews dat werd afgenomen en anderzijds het feit dat het verwerkingsproces van de respondenten niet gelijklopend is. Dit onderzoek kan dus een aanzet zijn naar verder onderzoek, waarbij meer interviews worden opgenomen in de analyse om een representatiever beeld te kunnen vormen.

Een derde opmerking is dat er zich binnen één gezin verschillen kunnen voordoen tussen broers en zussen qua invloed van de ouderlijke scheiding. Hoewel het niet de bedoeling was in dit onderzoek om hier aandacht aan te besteden, haalden meerdere respondenten dit onderwerp aan tijdens de interviews. Het kan interessant zijn hierrond onderzoek op te zetten en na te gaan wat de oorzaken zijn van deze verschillen.

Als vierde is het belangrijk om niet uit het oog te verliezen dat een aantal mensen dat werd aangesproken, weigerde mee te werken aan het onderzoek. Het kan zijn dat deze mensen de echtscheiding van hun ouders anders hebben ervaren dan de uiteindelijke respondenten en er ook andere gevolgen van ondervonden hebben.

Een vijfde opmerking bij de interpretatie van de onderzoeksresultaten is inherent aan de interviewtechniek. Hierbij moet namelijk een mogelijk verschil tussen de ‘vertelde’ waarheid in de interviews en de ‘echte’ onderliggende gevoelens van de respondent in het achterhoofd gehouden worden. Bovendien zal het huidige psycho-sociaal welbevinden van de respondent mede bepalend zijn voor de wijze waarop de respondent in het interview de echtscheiding rapporteert. Een respondent die zich op het ogenblik van het interview gelukkig voelt, zal mogelijks de crisisperiode ten gevolge van de ouderlijke echtscheiding minimaliseren.

Tot slot moet benadrukt worden dat dit onderzoek enkel betrekking heeft op hoogopgeleide mensen. Het blijft dan ook een onbeantwoorde vraag of laaggeschoolden een ouderlijke echtscheiding op zelfde manier ervaren en vergelijkbare gevolgen ondervinden.

De bekomen inzichten van deze eindverhandeling vragen duidelijk verder en meer uitgebreid onderzoek. Daar echtscheiding een belangrijk sociaal-demografisch fenomeen is en blijft, kan onderzoek hierrond nieuwe interessante inzichten met zich meebrengen. Onderzoeksresultaten rond 'Kinderen van de Scheiding' kunnen immers niet alleen voor gezinstherapeuten, maar ook voor de ouders en de kinderen zelf, een belangrijke bijdrage leveren in het verwerkingsproces en de levenskwaliteit van alle betrokkenen.

LITERATUURLIJST

- Amato, P. R. (1993). Children's adjustment to divorce: theories, hypotheses, and empirical support. *Journal of marriage and the family*, 55, pp. 23-38.
- Amato, P. R. (1994). The implications of research findings on children in stepfamilies. *Stepfamilies: who benefits, who does not?*, pp. 81-87.
- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of marriage and the family*, 62, pp. 1269-1287.
- Amato, P. R. & Booth, A. (1991). Consequences of parental divorce and marital unhappiness for adult well-being. *Social forces*, 69 (3), pp. 895-914.
- Amato, P. R. & Booth, A. (1996). A prospective study of divorce and parent-child relationships. *Journal of marriage and the family*, 58, pp. 356-365.
- Amato, P. R. & Rogers, S. J. (1999) Do attitudes toward divorce affect marital quality? *Journal of family issues*, 20 (1), pp. 69-86.
- An (Leuven, 02.03.2004). *De ervaringen bij de echtscheiding van mijn ouders* [Interview, V. Roelants].
- Becquet, I. (1990). *Echtscheiding bij echtparen van middelbare leeftijd: de gevolgen voor de jongvolwassen kinderen* [licentiaatsthesis]. Leuven: z.u.
- Billiet, J. & Waege, H. (2000). *Een samenleving onderzocht. Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek (draft-versie)*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.
- Booth, A. & Amato, P. R. (1994). Parental marital quality, parental divorce, and relations with parents. *Journal of marriage and the family*, 56, pp. 21-34.
- Booth, A. & Amato, P. R. (2001). Parental predivorce relations and offspring postdivorce well-being. *Journal of marriage an family*, 63, pp. 197-212.
- Cambré B. & Waege, H. (z.d.). *Kwalitatief onderzoek en dataverzameling door open interviews*. Leuven: z.u.
- Cherlin, A. J. (1992). *Marriage, divorce, remarriage*. Cambridge: Harvard University Press.
- Coleman, M. (1994). Stepfamilies in the Unites States: challenging biased assumptions. *Stepfamilies: who benefits, who does not?*, pp. 29-35.

- Crano, W. D. & Brewer, M. B. (2002). *Principles and methods of social research (second edition)*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- De Man, A. (1990). *Kind en echtscheiding: de ontwikkeling van een ontlockingstechniek voor de beleving bij kinderen rond de echtscheiding van de ouders* [licentiaatsthesis]. Leuven: z.u.
- Dirk (Leuven, 10.03.2004). *De ervaringen bij de echtscheiding van mijn ouders* [Interview, V. Roelants].
- Dowling, E. & Barnes, G. G. (2000). *Working with children and parents through separation and divorce. The changing lives of children*. Londen: Macmillan.
- Everett, C. A. (2001). *Divorce and the next generation: perspectives for young adults in the new millennium*. New York: The Haworth Clinical Practice Press.
- Hanna (Egenhoven, 04.03.2004). *De ervaringen bij de echtscheiding van mijn ouders* [Interview, V. Roelants].
- Heireman, M. (1983). Begeleiding van beslissings- en echtscheidingsproblematiek. *Tijdschrift voor klinische psychologie, 1*, pp. 53-87.
- Hetherington, E. M. & Jodl, K. M. (1994). Stepfamilies as settings for child development. *Stepfamilies: who benefits, who does not?*, pp. 55-79).
- Heurckmans, N. (1991). Emoties en gedragingen van jonge kinderen bij echtscheiding. *Belangenverdediging voor gescheiden mannen en hun minderjarige kinderen. Studiedag 11 november 1991*, pp. 2-10.
- Kaat (Leuven, 08.03.2004). *De ervaringen bij de echtscheiding van mijn ouders* [Interview, V. Roelants].
- Karel (Leuven, 10.03.2004). *De ervaringen bij de echtscheiding van mijn ouders* [Interview, V. Roelants].
- Karolien (Leuven, 24.03.2004). *De ervaringen bij de echtscheiding van mijn ouders* [Interview, V. Roelants].
- Kersten, T. & Terpstra, J. (1989). *Co-ouderschap na scheiding*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen.
- Kurdek, L. A. (1994). Remarriages and stepfamilies are not inherently problematic. *Stepfamilies: who benefits, who does not?*, pp. 37-44.
- Leslie, G. R. (1976). *The family in social context*. New York: Oxford university press.

- Lieve (Leuven, 10.03.2004). *De ervaringen bij de echtscheiding van mijn ouders* [Interview, V. Roelants].
- Lore (Leuven, 03.03.2004). *De ervaringen bij de echtscheiding van mijn ouders* [Interview, V. Roelants].
- Lotte (Kessel-lo, 19.03.2004). *De ervaringen bij de echtscheiding van mijn ouders* [Interview, V. Roelants].
- Marijke (Leuven, 11.03.2004). *De ervaringen bij de echtscheiding van mijn ouders* [Interview, V. Roelants].
- Massa, L. (1991). *De professionele hulpverlening aan kinderen na echtscheiding: een literatuurstudie* [licentiaatsthesis]. Leuven: z.u.
- Matthijs, K. (1989). *Hertrouw in België: sociaal-demografisch profiel*. Leuven: Sociologisch onderzoeksinstituut.
- Matthijs, K. (1990). *Echtscheiding als sociaal proces. Een onderzoek in Vlaanderen*. Leuven: Sociologisch onderzoeksinstituut.
- Matthijs, K. (2000). Vernieuwingsdrang, bindingsangst en statusstrijd in de postmoderne private ruimte. R. Burggraeve, e.a. *Het huwelijk*, pp. 104-122.
- Matthijs, K., Draulans, V., Dumon, W., Van Den Troost, A., Vanhove, T. (2003). *Overzicht van het gezinssociologisch onderzoek aan het Centrum voor Bevolkings- en Gezinsonderzoek*. Leuven: Departement Sociologie.
- Ministerie van Economische Zaken. (1998/2004). *Statistics Belgium – NIS* [WWW]. Ministerie van Economische Zaken: URL <http://www.statbel.fgov.be> [04.04.2004].
- Mitchell, A. (1985). *Children in the middle: living through divorce*. New York: Tavistock Publications.
- Mott, F. L., Kowaleski-Jones, L. & Menaghan E. G. (1997). Parental absence and child behavior: does a child's gender make a difference? *Journal of marriage and the family*, 59 (1), pp. 103-118.
- Mowrer, E. R. (1972). *Family disorganization: an introduction to a sociological analysis*. New York: Arno Press New York.
- Olivas, S. T. & Stoltenberg, C. D. (1997). Post-divorce father custody: are mothers the true predictors of adult relationship satisfaction? *Journal of divorce and remarriage*, 28 (1/2), pp. 119-135.

- PapaPro. (06.04.2004). *PapaPro* [WWW]. PapaPro: URL <http://users.skynet.be/papapro> [08.04.2004].
- Pieter (Leuven, 03.03.2004). *De ervaringen bij de echtscheiding van mijn ouders* [Interview, V. Roelants].
- Popenoe, D. (1994). The evolution of marriage and the problem of stepfamilies: a biosocial perspective. *Stepfamilies: who benefits, who does not?*, pp. 3-27.
- Robinson, M. (1991). *Family transformation through divorce and remarriage. A systematic approach*. Londen: Tavistock/Routledge.
- Sarah (Leuven, 23.03.2004). *De ervaringen bij de echtscheiding van mijn ouders* [Interview, V. Roelants].
- Smulders-Groenhuijsen, L. (2002). *En ze leefden nog lang en gelukkig. Kinderen en scheiding*. Amsterdam: SWP.
- Stuart, I. R. & Abt, L. E. (1972). *Children of separation and divorce*. New York: Grossman Publishers.
- Teyber, E. (1996). *Kinderen van gescheiden ouders. Kinderen van de rekening?* Schoten: Baarn.
- Tom (Leuven, 04.03.2004). *De ervaringen bij de echtscheiding van mijn ouders* [Interview, V. Roelants].
- Van Gijssel, L. (Heverlee, 05.12.2003). *Invloed van echtscheiding op kinderen* [Interview, V. Roelants].
- Vanhove, T. & Matthijs, K. (2002). *The socio-demographic evolution of divorce and remarriage in Belgium*. Leuven: Departement Sociologie.
- Wouter (Leuven, 01.03.2004). *De ervaringen bij de echtscheiding van mijn ouders* [Interview, V. Roelants].

BIJLAGEN

1. Bijlage 1: De topiclijst

De topics	Doorvragen indien nodig
Hoe oud ben je momenteel?	
Wat doe je in het dagelijkse leven (beroep of studie)?	
Hoe oud was je toen je ouders uit elkaar gingen?	
Hoe was je gezinssituatie <u>vóór</u> de echtscheiding?	- Aantal broers/zussen?
Hoe was je gezinssituatie <u>na</u> de echtscheiding?	- Welke ouder is vertrokken? - Hoederecht of co-ouderschap? - Hertrouw of nieuwe relatie? - Verhuisd? - Van school veranderd?
Wat waren je gevoelens bij de scheiding?	- Heb je erover gepraat? Met wie?
- Heb je <u>negatieve</u> gevolgen ervaren van de scheiding? Welke? - Heb je <u>positieve</u> gevolgen ervaren van de scheiding? Welke?	- Op school? - Naar eigen liefdesrelaties toe? - In de relatie met je ouders, broers/zussen, andere familie?
Heb je een crisisperiode gehad?	- Hoe lang? - Wanneer was het hoogtepunt?
- Hoe gingen je ouders met elkaar om <u>vóór</u> de echtscheiding? - Hoe gingen je ouders met elkaar om <u>tijdens</u> de echtscheiding? - Hoe gingen je ouders met elkaar om <u>na</u> de echtscheiding?	- Openlijk conflict? - Kunnen ze samen beslissingen nemen?
Werd je over de oorzaak van de scheiding ingelicht?	- Door wie? - Heb je de oorzaak ooit aan jezelf toegeschreven?
Hoe is je relatie met je moeder?	- <u>Vóór</u> de echtscheiding? - <u>Na</u> de echtscheiding?
Hoe is je relatie met je vader?	- <u>Vóór</u> de echtscheiding? - <u>Na</u> de echtscheiding?
Hoe reageerden vrienden en familie op de scheiding?	
Heb je nog opmerkingen of bedenkingen?	

2. Bijlage 2: Overzicht van de interviews met de veertien respondenten

	Karel	Tom	An	Lieve
Huidige leeftijd	27	19	25	18
Opleiding	Informaticus	Student Handelsingenieur	Lic. Pharmacie	6 ^{de} middelbaar Grieks- Wetenschappen
Leeftijd echtscheiding	11	12	13	13
Hoederecht Co-ouderschap	Co-ouderschap	Vader	Moeder	Moeder
Onverwacht?	Nee	Ja	Nee	Ja
Gevoelens	Blij	Niet aanvaarden, ongeloof	Opluchting	Ongeloof, verbaasd, verward
Open conflict vóór echtscheiding	Ja	Ja, maar vond het normaal	Ja, openlijk	Nee
Omgang met ouders	Vrij	Conflictueus, vader stookt op tegen moeder	Conflictueus, later beter	Conflictueus, later vrij
Sociaal Netwerk	Nooit gepraat, geen nood aan	Vriend en vader	Geen nood aan babbel	Broers (pas na tijdje), in begin geen nood aan
Reactie familie?	Geen slechte reactie	Partijtrekkend	/	Grootouders zijn boos
Positieve gevolgen	Zelfstandiger, relativeren	Beter inzicht in relaties en zelfstandiger	Zelfstandiger	Doorzetten, leren genieten van leuke dingen, zelfstandiger
Negatieve gevolgen	Moeilijke pubertijd en contact vrienden	Tussen ouders in	Braaf en timide	Moeilijke jaren, oppeppen moeder
Crisisperiode	Niet op het moment zelf, wel in de pubertijd	Ja: 1 à 2 jaar, wenen, kindertelefoon	Nee	Ja: moeder onderdoor, vader nieuw huwelijk
Visie op eigen relatie	Negatiever	Negatiever	Geen verandering	Geen verandering
Beste relatie met	Beiden	Vader	Moeder	Moeder
Nieuwe relatie vader	Ja, vriendin	Hertrouw	Hertrouw	Hertrouw
Goed contact stiefmoeder	Ja	Eerst moeilijk, nu goed	Ja	Zeer goed (begrip)
Nieuwe relatie moeder	Hertrouw	Hertrouw	Nee	Ja, vriend
Goed contact stiefvader	Ja	Ja	/	Ja
Stiefbroers en -zussen	2 geen contact	1 baby'tje	2 geen contact	Geen

	Lotte	Lore	Karolien	Dirk
Huidige leeftijd	24	19	22	21
Opleiding	Student Biologie	Student Pedagogie	Student Politologie	Student burgerlijk ingenieur
Leeftijd echtscheiding	13	14	14	14
Hoederecht Co-ouderschap	Co-ouderschap	Co-ouderschap	Moeder (keuze!)	Co-ouderschap
Onverwacht?	Ja	Nee	Ja	Ja
Gevoelens	Verdeeld, verbaasd	Opgelucht	Onmacht	Machteloos
Open conflict vóór echtscheiding	Nee	Ja	Nee	Nee
Omgang met ouders	Coöperatief	Coöperatief	Conflictueus, later vrij	Conflictueus
Sociaal Netwerk	Vrienden en moeder	/	Vrienden en grootouders	Pas later hart kunnen luchten
Reactie familie?	Begrip en vonden het spijtig	Niet veel commotie, als normaal aanzien	Verbaasd, eerst boos op moeder, nadien begrip	Negatieve reactie
Positieve gevolgen	Zelfstandiger, plan trekken	Sneller volwassen	Meer vrijheid	Zelfstandiger
Negatieve gevolgen	Moelijke pubertijd	Tussen ouders in	Schrik dat mensen haar verlaten	Kan niet goed om met moeder, tussen ouders in
Crisisperiode	Ja: puberteit, beschuldigingen vader	Ja	Ja: zelfmoordpoging moeder, kiezen ouders	Ja: verhuizen moeder dringt zich op
Visie op eigen relatie	Geen verandering	Geen verandering	Verandering	Negatiever
Beste relatie met	Beiden	Moeder	Moeder	Vader
Nieuwe relatie vader	Hertrouw, gescheiden, vriendin	Ja, vriendin	Ja, vriendin	Ja, vriendin
Goed contact stiefmoeder	Niet goed bij 2 ^{de} vrouw, nu gewoon	Ja	Ja	Aanvankelijk moeilijk
Nieuwe relatie moeder	Vriend	Ja, vriend	Ja, vriend	Ja, vriend
Goed contact stiefvader	/	Ja	Ja	Slecht (autoritair)
Stiefbroers en -zussen	2 zijn eveneens neefjes	2 goed contact	2 beperkt contact	1 moeilijk contact (andere opvoeding)

	Pieter	Marijke	Hanna
Huidige leeftijd	20	18	24
Opleiding	Student Bio-ingenieur	Student Geneeskunde	Verpleegkundige
Leeftijd echtscheiding	14	15	16
Hoederecht Co-ouderschap	Vader	Moeder	Moeder
Onverwacht?	Ja	Ja	Ja
Gevoelens	Niet erg	Ongeloof, verrast	Triest, boos, verward
Open conflict vóór echtscheiding	Nee	Nee	Nee
Omgang met ouders	Vrij	Conflictueus, nu beter	Conflictueus, vrij
Sociaal Netwerk	Kan praten met vader maar geen nood aan	Pas na half jaar praten met vriend	Vriend
Reactie familie?	Respect	Ouders vader geen contact meer met moeder	Familie wilde alles uitpraten en oplossen
Positieve gevolgen	Problemen tussen ouders zijn nu opgelost	Sterker geworden, beter overweg met zus, zelfstandiger	Veel uit geleerd
Negatieve gevolgen	/	Eetstoornis, verlatingsangst	Rebelleren, ruzie, roepen, minder werken voor school, relatie met zus
Crisisperiode	Nee	Ja: eetstoornis	Ja: zeker 1 jaar. Eerste 6 maanden wenen en alleen voelen
Visie op eigen relatie	Verandering	Geen verandering	Negatiever
Beste relatie met	Beiden	Moeder	Moeder
Nieuwe relatie vader	Ja, vriendin	Ja, vriendin	Ja, verschillende vriendinnen
Goed contact stiefmoeder	Ja	Ja	/
Nieuwe relatie moeder	Nee	Nee	Ja, vriend
Goed contact stiefvader	/	/	Nee
Stiefbroers en -zussen	3 goed contact maar weinig	2 weinig contact	1

	Sarah	Wouter	Kaat
Huidige leeftijd	24	22	19
Opleiding	Lic. Geschiedenis	Student Communicatie wetenschappen	Student Psychologie
Leeftijd echtscheiding	17	18	18
Hoederecht Co-ouderschap	Moeder	Vader	Moeder
Onverwacht?	Ja	Nee	Nee
Gevoelens	Ongeloof, ontvluchten	Bedrogen	Opluchting
Open conflict vóór echtscheiding	Nee	Nee	Steeds meer en openlijk
Omgang met ouders	Vrij	Vrij	Vrij
Sociaal Netwerk	Wilde er eerst niet aan denken, dan vriend en moeder	Vriend	Vrienden en moeder
Reactie familie?	Ongeloof en kwaad	Schrik dat familie uiteen valt	Teleurgesteld
Positieve gevolgen	Serieuzer contact met jongste broer	Relatie met vader is beter	Bewuster geworden rond vrouw in de maatschappij, goed eindresultaat
Negatieve gevolgen	Relatie met vader achteruit, gezin uiteen	Stressvolle momenten	Schoolwerk ging niet, klapt toe bij ruzies
Crisisperiode	Ja: overgangperiode en universiteit	Ja: ups en downs	Ja: periode voor verhuis
Visie op eigen relatie	Verandering	Negatiever	Geen verandering, was al negatief
Beste relatie met	Moeder	Vader	Moeder
Nieuwe relatie vader	Ja, vriendin	Nee	Ja, vriendin
Goed contact stiefmoeder	Gematigd (vrij afstandelijk)	/	Ja
Nieuwe relatie moeder	Nee	Vriend	Ja, vriend
Goed contact stiefvader	/	Nee	Ja
Stiefbroers en -zussen	3 weinig contact	Geen	3 goed contact